

รัฐชาติ ชาติพันธุ์ และความทันสมัย

โดย
เสกสรรค์ ประเสริฐกุล Ph.D.

บทความเสนอในการประชุมวิชาการ
'ชาตินิยมกับพหุวัฒนธรรม'
22-23 ธันวาคม 2551
เชียงใหม่

(หมายเหตุ: ไม่แนะนำให้ใช้อ้างอิง เนื่องจากยังต้องแก้ไขปรับปรุง)

รัฐชาติ ชาติพันธุ์ และความทันสมัย

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อารัมภบท

มาถึงวันนี้ การก่อรูปและพัฒนาการของรัฐชาติ (Nation-state) ในประเทศไทยได้ดำเนินมาประมาณหนึ่งร้อยปีเศษแล้ว ระเบียบความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบรัฐชาติและสิ่งที่ตามหลังมาได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในดินแดนแห่งนี้อย่างใหญ่หลวง ทั้งในด้านบวกและลบ ทั้งในทางสร้างสรรค์และทำลาย ทั้งแก้ปัญหาและก่อปัญหา จนอาจกล่าวได้ว่าการดำรงอยู่ของระเบียบอำนาจแบบรัฐชาติในปัจจุบัน¹ นับเป็นตัวแปรสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของสถานการณ์การเมือง เศรษฐกิจและสังคมในประเทศไทย

โดยตัวของมันเอง รัฐชาตินับเป็นส่วนหนึ่งของความทันสมัย (Modernization) หรือความเป็นสมัยใหม่ (Modernity) และด้วยฐานะนี้ รัฐจึงมีบทบาทอย่างสูงในการดัดแปลงสังคมให้ทันสมัยตามสายตาของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของประเทศไทย การที่รัฐสมัยใหม่ (Modern State) ก่อรูปขึ้นก่อนชาติสมัยใหม่ (Modern Nation) บทบาทในเรื่องดังกล่าวจึงเข้มข้นเป็นพิเศษ จากรัฐโบราณหรือรัฐจารีต² ที่เคยมีบทบาทจำกัด รัฐไทยกลายเป็นรัฐที่ลงทุนและวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ออกแบบโครงสร้างทางการศึกษาและชี้นำกระทั่งบังคับให้ประชาชนดัดแปลงตนเองในด้านวัฒนธรรม

แน่ละ ในการขับเคลื่อนให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไปสู่ความทันสมัย รัฐชาติในประเทศไทยย่อมดำเนินการในกรอบและกฎเกณฑ์ซึ่งกำหนดขึ้นใหม่ตามแนวคิดและความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบรัฐชาติ กล่าวคือถือเอาสิ่งที่เรียกว่าชาติเป็นทั้งเป้าหมายในการใช้อำนาจ เป็นทั้งจุดหมายในการผลิตนโยบายตอบสนอง และเป็นฐานอ้างความชอบธรรมในกระบวนการใช้อำนาจ แนวคิดเรื่อง'ผลประโยชน์ของชาติ' ไม่ว่าจะป็นกรณีความมั่นคงปลอดภัย ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ หรือความ

¹ หมายถึงรูปแบบรัฐชาติที่ปรากฏขึ้นในประเทศไทยซึ่งไม่จำเป็นต้องเหมือนรัฐชาติในดินแดนอื่นๆ

² ผู้เขียนใช้คำนี้ในความหมายกว้างๆคือรัฐก่อนสมัยใหม่ ซึ่งแท้จริงแล้วไม่ได้เรียกตัวเองว่าเป็นรัฐอะไร นักวิชาการบางท่านอาจจะเรียกรัฐก่อนสมัยใหม่ในประเทศไทยว่ารัฐศักดินา ซึ่งบางทีก็กินความมาถึงสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

สงบเรียบร้อยในสังคม ล้วนแล้วแต่ถูกผู้กุมอำนาจรัฐนำมาอ้างอิงอย่างต่อเนื่อง และกลายเป็นข้อยึดถือที่ตายตัว ซึ่งสามารถทำให้รัฐออกมาตอบโต้ได้อย่างรุนแรงได้ในกรณีที่มีการทำทลายทางอุดมการณ์

ดังที่นักวิชาการหลายท่านได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่านานพอควรแล้ว ‘ชาติไทย’ โดยตัวของมันเองเป็นสิ่งประดิษฐ์สมัยใหม่ ซึ่งสร้างจากฐานประชากรหลายชาติพันธุ์³ มีภาษาและวัฒนธรรมแตกต่างกันหลากหลาย ทั้งที่มีมาแต่เดิมและเคลื่อนย้ายอพยพเข้ามาในระยะเวลาหลัง ดังนั้น ในกระบวนการหลอมรวมคนเหล่านี้เข้าด้วยกัน รัฐจึงเป็นผู้กำหนดที่สำคัญยิ่งที่จะบอกว่าใครบ้างที่เป็นคนไทย หรือเป็นสมาชิกของชาติไทย ใครบ้างที่จะมีสิทธิได้รับการดูแลจากรัฐและมีสิทธิใช้ประโยชน์แผ่นดินไทย

กล่าวเช่นนี้ แล้วเราจะพบว่ารัฐชาติในประเทศไทยมีปัญหาเรื่องการคัดคนเข้าและคัดคนออกมาตั้งแต่ต้น ทั้งนี้เนื่องจากระเบียบอำนาจใหม่ได้เปลี่ยนนิยามของผู้อยู่ใต้การปกครองไปแทบโดยสิ้นเชิง นอกจากนั้นคำจำกัดความของ ‘ความเป็นคนไทย’ ไม่ว่าจะโดยหลักกฎหมายและข้อกำหนดทางวัฒนธรรมก็ส่งผลกระทบต่อตัวตน หรืออัตลักษณ์อันมีมาแต่เดิมของชาติพันธุ์ต่างๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แม้ว่าผ่านเวลาที่ยาวนานพอสมควร รัฐจะสามารถดัดแปลงประชากรส่วนใหญ่ของประเทศได้สำเร็จ แต่ชาติพันธุ์ที่ตกค้างอยู่ในฐานะคนชายขอบหรือ ‘คนนอก’ ก็ยังคงมีเหลือไม่น้อย อีกทั้งยังคงเดือดร้อนทั้งโดยการถูกทอดทิ้ง และถูกปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรม

ยิ่งไปกว่านี้ ปัญหาใหญ่อีกอย่างหนึ่งคือชาติที่จะได้รับผลประโยชน์จากการเคลื่อนไหวทางอำนาจของรัฐนั้น แท้จริงแล้วไม่ใช่สิ่งเลื่อนลอยเป็นนามธรรม หากประกอบด้วยสมาชิกที่เป็นพลเมืองไทยทั่วประเทศ ซึ่งมีฐานะแตกต่างกันมากในการถือครองพื้นที่ทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม สภาพดังกล่าวหมายความว่าส่วนแบ่งในผลประโยชน์แห่งชาติ อาจจะไม่เท่ากันไปด้วย ทำให้ในบางกรณีการใช้อำนาจของรัฐในนามชาติอาจกลายเป็นการตอกย้ำความไม่เป็นธรรมเช่นนี้ได้

กล่าวให้ชัดขึ้นก็คือ ความซับซ้อนของปัญหารัฐชาติกับชาติพันธุ์ได้เพิ่มขึ้นอีกเป็นทวีคูณ เมื่อรัฐมีนโยบายสร้างความทันสมัยให้กับสังคมไทยโดยผ่านการพัฒนาแบบทุนนิยม ปัญหาดังกล่าวเกิดจากการใช้อำนาจรัฐจัดระเบียบหรือกำหนดกรอบการใช้ทรัพยากรอย่างหนึ่ง กับเกิดจากการมีฐานะไม่เท่ากันในระบบเศรษฐกิจของชาติพันธุ์ต่าง ๆ อีกอย่างหนึ่ง ทั้งสองประการนี้ เมื่อผสมผสานเข้าหากันแล้ว ความเหลื่อมล้ำทางชนชั้นกับความไม่เท่าเทียมระหว่างชาติพันธุ์จึงพัวพันกันจนแทบแยกไม่ออก

ดังที่มีข้อมูลหลักฐานปรากฏขึ้นเป็นที่ประจักษ์ เงื่อนไขข้อแรกได้ส่งผลกระทบต่อชาติพันธุ์ที่ตั้งรกรากอยู่บริเวณฐานทรัพยากรสำคัญๆ เช่น ชุมชนชายทะเล และชุมชนชายป่าหรือชุมชนบนพื้นที่สูง เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจากบริเวณเหล่านั้นได้กลายเป็นสินทรัพย์ที่แย่งชิงกันในกรอบของตลาด

³ ปัญญาชนคนแรกๆ ที่ตั้งข้อสังเกตนี้ไว้ คือ จิตร ภูมิศักดิ์, อุจิตร ภูมิศักดิ์, ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ (สำนักพิมพ์สยาม 2540) น.4

ทุนนิยม หรือกลายเป็นพื้นที่หวงแหนของรัฐตามกรอบคิดการบริหารจัดการแบบตะวันตกที่รัฐนำมาใช้กำหนดนโยบาย

ส่วนข้อที่สองนั้น ส่งผลให้การเข้าถึงอำนาจการเมืองการปกครองมีลักษณะไม่เสมอหน้า ซึ่งไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะกับชาติพันธุ์ชายขอบเท่านั้น หากยังเป็นสภาพที่พบเห็นได้ทั่วไปแม้ในหมู่ชนเชื้อสายไทย กล่าวคือคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสูงหรือมีพื้นที่ถือครองทางเศรษฐกิจสูงย่อมสามารถหยิบยืมอำนาจการเมืองการปกครองมาเกื้อหนุนผลประโยชน์ของตนได้มากกว่า (เช่นในกรณีนักลงทุน และคนชั้นกลางในเมือง เป็นต้น) ขณะที่คนจนมีอำนาจต่อรองน้อย (เช่นคนงานไร้ฝีมือ ชุมชนท้องถิ่นและชาวไร่ที่ดินเป็นต้น) และเข้าไม่ถึงกระบวนการตัดสินใจของรัฐ สภาพเช่นนี้เมื่อประกอบเข้าความเป็นชาติพันธุ์ชายขอบของคนจนบางส่วน ก็ยิ่งทำให้สถานการณ์ของพวกเขาอยู่ในระดับวิกฤตอย่างยิ่ง

กล่าวอย่างตรงไปตรงมา ฐานะของชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในประเทศไทย แท้จริงแล้วก็ถูกกำหนดโดยการถือครองพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมืองนั่นเอง ดังเราจะเห็นได้จากกรณีของคนไทยเชื้อสายจีนซึ่งเคยตกเป็นเป้าของการต่อต้านโดยลัทธิชาตินิยมไทย บัดนี้กลับกลายเป็นผู้มีฐานะสูงในสังคมไทย ไม่เพียงไม่ถูกรังเกียจโดยรัฐ หากยังมีส่วนร่วมในการกุมอำนาจ อีกทั้งเป็นองค์ประกอบสำคัญของชนชั้นนำทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ตลอดจนเป็นผู้ขับเคลื่อนกระแสหลักทางวัฒนธรรมในฐานะคนชั้นกลาง ส่วนชาติพันธุ์ที่ถูกมายาคติเรื่องความเจริญมองว่ามีส่วนร่วมหรือสมทบส่วนให้กับ'ความเจริญ'ของชาติน้อยกว่า ก็มีฐานะความสำคัญน้อยลงไป กระทั่งไม่ถูกใครมองเห็นเลย อันนี้ไม่เว้นแม้แต่คนไทยพื้นเมือง

การก่อรูปของรัฐสมัยใหม่ในประเทศไทย

เราอาจพูดได้ว่ารากเหง้าของปัญหาชาติพันธุ์ในประเทศไทยนั้นมีมาตั้งแต่เกิดรัฐสมัยใหม่ เลยทีเดียว ทั้งนี้เนื่องเพราะเนื้อแท้ความสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์ในประเทศไทยเป็นความสัมพันธ์ทางอำนาจตลอดจนความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมมาแต่ครั้งโบราณ

ดังที่จิตร ภูมิศักดิ์เคยตั้งข้อสังเกตไว้ว่าตลอดประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาปัจจัยชี้ขาดในการวัดฐานะทางสังคมของชนชาติต่างๆ นั้นคืออำนาจปกครองทางการเมือง

“ชนชาติที่เจริญกว่าหรือมีฐานะปกครองทางการเมืองในสังคม มักจะเรียกชนชาติที่ล้าหลังกว่าหรืออยู่ใต้อำนาจปกครองของตนด้วยชื่อที่มีความหมายต่ำทรามหรือเหยียดหยามดูถูก....ชนชาติที่ถูก

อำนาจปกครองทางการเมืองเป็นผู้ที่อยู่สูงกว่าและชนชาติที่ถูกปกครอง เป็นเมืองขึ้น เป็นไพร่ราบ
ห่างไกลย่อมมีฐานะต่ำกว่า”⁴

ดังนั้น เมื่อมีการเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจให้เป็นแบบรัฐสมัยใหม่ ก็ย่อมส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์ที่เป็นชนชั้นปกครองในศูนย์อำนาจแบบใหม่กับชาติพันธุ์อื่นๆอย่าง
เลียงไม่พ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเราพิจารณาถึงว่าในระบบการปกครองโบราณนั้นแม้จะมีการดูถูก
ชาติพันธุ์ดำรงอยู่ แต่การกระจายอำนาจระหว่างชนชั้นนำของชาติพันธุ์ที่มีฐานะครอบงำกับชนชั้นนำ
ของชาติพันธุ์ที่เป็นบริวารก็มีอยู่จริงเช่นกัน

อย่างไรก็ดี เราต้องเข้าใจว่าการก่อเกิดของรัฐสมัยใหม่ในประเทศไทยนั้น ไม่ได้กินเวลาเพียง
ชั่วข้ามคืน หรือเกิดขึ้นอย่างฉับพลัน ดังที่นักวิชาการจำนวนมากมักถือเอาสมัยรัชกาลที่5 โดยเฉพาะปี
พ.ศ.2435 ⁵ อันเป็นจุดเริ่มของการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางเป็นหมุดหมายที่สำคัญ อันที่จริง
รัฐสมัยใหม่ในประเทศไทยมีความแตกต่างจากหลายๆประเทศตรงที่ไม่ได้เกิดจากการโค่นล้มรัฐโบราณ
อย่างหักโค่น หากเป็นพัฒนาการต่อเนื่องมาจากความเสื่อมทรุดของรัฐจารีตอย่างเป็นขั้นเป็นตอน
กระทั่งกลายเป็นการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางอำนาจในระดับรัฐที่ค่อนข้างละมุนละม่อมอย่าง
เหลือเชื่อ อย่างในปริวิตถลของศูนย์อำนาจ มิติใหม่ของอำนาจรัฐได้เข้าแทนที่มิติเก่าแบบค่อยเป็น
ค่อยไป⁶ และชนชั้นนำที่กุมอำนาจก็มีความต่อเนื่องค่อนข้างมาก แทบจะไม่มีช่วงที่เกิดสุญญากาศทาง
อำนาจขึ้นแม้แต่น้อย การรวมศูนย์อำนาจภายในศูนย์อำนาจกรุงเทพฯที่เกิดขึ้นอย่างสันติในกลางสมัย
รัชกาลที่5นั้นถือเป็นเงื่อนไขสำคัญมากต่อความสำเร็จในการรวมศูนย์อำนาจทั่วประเทศเข้าสู่ส่วนกลาง
ในเวลาต่อมา⁷

กล่าวเช่นนี้แล้ว การทบทวนลักษณะเด่นๆของรัฐโบราณหรือรัฐจารีตในประเทศไทยอาจจะช่วย
ให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงได้ชัดเจนขึ้น

⁴ จิตร ภูมิศักดิ์, เล่มเดียวกัน, น.240

⁵ ทั้งนี้เนื่องจากปีพ.ศ.2435 เป็นปีที่มีการจัดตั้งกระทรวงทบวงกรมตามแบบการปกครองสมัยใหม่อย่างค่อนข้าง
ครบถ้วนจำนวน 12กระทรวง อีกทั้งให้โปรดเกล้าให้ยกเลิกระบบอรรคมหาเสนาบดีและระบบจตุสดมภ์ โดยโปรดให้เสนาบดีทั้งปวงมี
ฐานะเท่ากัน

⁶ ดังที่ทราบกันดี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชย์ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ และมีพระราชอำนาจน้อยมาก ขณะที่ผู้
มีอำนาจแท้จริงคือสมเด็จพระชายบรมมณเฑียรศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) นอกจากนี้ยังมีกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญหรือวังหน้าเป็น
เจ้านายชั้นสูงที่ทรงอิทธิพลอีกท่านหนึ่ง เมื่อแรกเริ่มปฏิรูปการคลังในปีพ.ศ.2416 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไม่
ค่อยได้รับความร่วมมือจากผู้ใหญ่ทั้งสองท่านเท่าใดนัก กระทั่งขัดแย้งกันในบางเรื่อง แต่พระองค์ก็ทรงประนีประนอมและรอคอยอย่าง
อดทน จนกระทั่งสมเด็จพระยาพิราลัยในปี 2425 และกรมพระราชวังบวรเสด็จทิวงคตในปี2428 การปฏิรูปการคลังจึงก้าว
รุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว กระทั่งตั้งกรมพระคลังมหาสมบัติเพื่อรวมศูนย์รายได้แผ่นดินทั้งหมดได้ในปี 2433

⁷ ดูสุนันท์ จามริก, สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก (สกท.และสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา 2549) น.245

เท่าที่สรุปได้โดยสังเขป รัฐก่อนสมัยใหม่ (Pre-modern State) ที่เคยมีอยู่บนแผ่นดินอันเป็นประเทศไทยปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตลอดช่วงรัชกาลที่ 4 มีลักษณะสำคัญต่างจากรัฐสมัยใหม่ดังนี้

- 1) ไม่มีพรมแดนชัดเจนและไม่ได้ถือหลักอธิปไตยเหนือดินแดน
- 2) รัฐและสังคมดำรงอยู่ทับซ้อนกัน โดยผ่านการจัดตั้งสังคมตามระบบไพร่/ขุนนาง ทำให้สมาชิกของสังคมเป็นคนของรัฐไปโดยปริยาย ทุกคนมีนาย และรัฐก็ไม่มีกลไกการปกครองที่แยกจากการควบคุมกำลังคน
- 3) ประกอบด้วยศูนย์อำนาจใหญ่เล็ก แต่อำนาจไม่รวมศูนย์ หัวเมืองส่วนใหญ่มีฐานะกึ่งอิสระและประเทศราชปกครองตนเอง (Semi-autonomy) โดยพื้นฐาน
- 4) ไม่รังเกียจชาติพันธุ์ในความหมายทางการปกครอง กล่าวคือไม่ได้คัดคนออกเป็นนอกในตามความแตกต่างทางชาติพันธุ์ และไม่มีแนวคิดเรื่องชาติในความหมายสมัยใหม่ นอกจากนี้ผู้กุมอำนาจยังยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม แม้แต่ขุนนางก็มาจากหลายชาติพันธุ์ และแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมได้อย่างเต็มที่
- 5) รัฐมีบทบาทจำกัด แคंपกป้องคุ้มครองไม่ให้ข้าศึกศัตรูมารุกราน และรักษาความสงบภายใน ศูนย์อำนาจไม่ว่าใหญ่หรือเล็กไม่ถือว่าตนมีบทบาทหน้าที่ในการพัฒนาเศรษฐกิจและการศึกษา

ลักษณะทั้ง 5 ประการที่กล่าวมาข้างต้น ได้มาจากการสรุปรวบยอดตามหลักฐานข้อมูลที่มีอยู่เกี่ยวกับการปกครองไทยสมัยโบราณ ซึ่งครอบคลุมระยะเวลามากกว่าห้าศตวรรษ ทว่าในแต่ละยุคสมัยลักษณะเหล่านี้อาจจะมีรายละเอียดผิดแผกแตกต่างกันไปบ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะประมาณ 100 ปีหลังจากศูนย์อำนาจอยุธยาถูกกองทัพพม่าทำลายล้างในปีพ.ศ. 2310 ซึ่งเป็นระยะที่การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้ก่อรูปขึ้น ทำให้ลักษณะของรัฐโบราณค่อย ๆ จางหายหรือแปรรูปไปที่ละเล็กทีละน้อย ถึงแม้เราไม่อาจกล่าวได้ว่ารัฐไทยในช่วงนี้ได้กลายเป็นรัฐสมัยใหม่ แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นก็เป็นการแผ้วทางพื้นที่ไว้มากพอสมควรสำหรับการเปลี่ยนแปลงใหญ่ที่จะเกิดตามหลังมาในช่วงรัชกาลที่

5

การก่อเกิดของพรมแดน

การที่รัฐโบราณไม่มีพรมแดนชัดเจนตายตัวนั้น อาจอธิบายได้แบบกำปั้นทุบดินว่าเป็นเพราะไม่จำเป็นต้องมี และไม่ใช่นโยบายที่ใช้กันในระบบรัฐของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งนี้เนื่องจาก

ความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบโบราณมีจุดเน้นอยู่การควบคุมกำลังคนมากกว่าที่ดิน⁸ และที่สำคัญคือ ศูนย์อำนาจใหญ่ปกครองคนโดยผ่านศูนย์อำนาจเล็ก⁹ เช่นอยุธยาและกรุงเทพฯ เคยมีอำนาจเหนือชาวลาวโดยผ่านชนชั้นนำที่หลวงพระบาง หรือเคยมีอำนาจเหนือชาวเขมร โดยผ่านการสวามิภักดิ์ของผู้ปกครองพนมเปญเป็นต้น ส่วนศูนย์อำนาจเล็กจะแผ่อิทธิพลไปได้ไกลแค่ไหน ก็ถือว่าอิทธิพลของศูนย์อำนาจใหญ่ไปได้ไกลเท่านั้น ในบางกรณี ดังที่เราทราบกันดี ศูนย์อำนาจเล็กที่อยู่ชายขอบอำนาจของรัฐไทย มักแสดงความสวามิภักดิ์ด้วยการส่งบรรณาการต่อศูนย์อำนาจใหญ่ที่ไม่ใช่รัฐไทยด้วย เพื่อความอยู่รอดของตน¹⁰

นอกจากนี้แล้ว เราควรเข้าใจด้วยว่าฐานะของศูนย์อำนาจเล็กที่เรียกกันว่าประเทศราชนั้น ไม่ได้หมายความว่าจำเป็นต้องเป็นแคว้นแคว้นของชาติพันธุ์อื่นที่อยู่ห่างไกลเท่านั้น หากเป็นฐานะของรัฐบรรณาการ (Tributary States) ซึ่งสามารถจัดการปกครองของตนเองได้ในลักษณะกึ่งอิสระ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อศูนย์อำนาจใหญ่ยังไม่แข็งแกร่งพอจะปกครองโดยตรง หรือเห็นว่าความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบนั้นลงตัวกว่า ดังเราจะเห็นได้ว่าสมัยต้นกรุงศรีอยุธยา ในบรรดาจำนวนประเทศราช 16 เมือง เป็นเมืองในบริเวณที่ราบภาคกลางถึง 8 เมือง¹¹ ซึ่งหมายถึงว่าอาจเป็นศูนย์อำนาจเล็กของชนชาติไทยด้วยกัน พุดง่าย ๆ ก็คือระบบประเทศราชเป็นความสัมพันธ์ระหว่าง 'เจ้าพ่อ' ใหญ่กับ 'เจ้าพ่อ' เล็กซึ่งมีเขตอิทธิพลของตน ซึ่งฝ่ายหลังยอมรับฐานะที่สูงกว่าของฝ่ายแรกโดยไม่ได้สูญเสียผลประโยชน์อะไรมากนัก

แน่ละ เมื่อพูดถึงการจัดขอบเขตพื้นที่อำนาจ ในบางกรณี การกำหนดให้ภูมิภาคบางแห่ง เช่นช่องเขา หรือแม่น้ำเป็นเส้นแบ่งเขตอำนาจอาจจะมีบ้าง เช่นในกรณีที่มีการทำสัญญาไมตรีระหว่างเจ้ากาวิละแห่งเชียงใหม่กับเจ้าเมืองของชนชาติที่เรียกกันว่า 'ยางแดง' สัญญาได้บ่งชี้ว่าเขตอำนาจของเชียงใหม่สิ้นสุดลงที่ริมฝั่งตะวันออกของสาละวิน ข้ามฝั่งไปแล้วเป็นเขตยาง¹² เป็นต้น อย่างไรก็ตาม สภาพเช่นนี้ไม่ได้หมายความว่ารัฐโบราณของไทยมีเส้นเขตแดนที่กำหนดไว้อย่างต่อเนื่องตลอด

⁸ ดังที่ม.ร.ว.อภินันท์ รัตติกาล ได้ชี้ไว้ว่า "สิ่งสำคัญสำหรับการปกครองนั้นคือการจัดสรรไพร่ว่าไพร่กลุ่มใด ขนาดใหญ่น้อยแค่ไหนควรจะได้รับไว้กับบัญชาของผู้ใด... สักคนหนึ่งที่กำหนดฐานะของผู้ใดนั้น บ่งถึงปริมาณหรือขนาดของจำนวนคนที่อยู่ใต้ปกครองของเขาด้วย" ดูรายละเอียดใน ม.ร.ว.อภินันท์ รัตติกาล "สังคมไทยในกฎหมายตราสามดวง: โครงสร้างในกระดองกฎหมาย" ในกฎหมายตราสามดวงกับสังคมไทย (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2535) น.47

⁹ ดูรายละเอียดใน Seksan Prasertkul, THE TRANSFORMATION OF THE THAI STATE AND ECONOMIC CHANGE: 1855-1945 (Cornell Ph.D. Thesis 1989) Chapter 1

¹⁰ ดูแนวคิดในเรื่องรัฐ 'สองฝ่ายฟ้า' ในเสน่ห์ จามริก, เล่มเดียวกัน, น.240

¹¹ ดูรายละเอียดในพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (สำนักพิมพ์คลังวิทยา 2516) เล่ม 1 น.111-112

¹² อ้างถึงใน Gehan Wijeyewardene, "The Frontiers of Thailand" ใน Craig J. Reynolds ed.,

แนวล้อมรอบศูนย์อำนาจเหมือนดังที่เราเห็นในปัจจุบัน สิ่งที่มีอาจจะเป็นแค่พื้นที่ชายแดน (Frontiers) หรือชายเขตพระราชอำนาจ ซึ่งอิทธิพลทั้งของศูนย์อำนาจใหญ่และศูนย์อำนาจเล็กในเครือข่ายการปกครองค่อยๆ เจือจางลงกระทั่งทับซ้อนกับเขตอิทธิพลของรัฐอื่น อันนี้ แน่นนอนย่อมหมายความว่า มันเป็นระบบความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ยอมรับกันในระหว่างรัฐโบราณทั้งปวงด้วย

ดังที่เบนจามิน เอ. บัทสันเคยตั้งข้อสังเกตไว้

“ผืนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมดมีประชากรน้อยมาก และฐานอำนาจแต่เดิมก็คือการคุมกำลังคนมากกว่าการครอบครองดินแดน ดังนั้นความคิดเกี่ยวกับรัฐจึงไม่เกี่ยวข้องกับดินแดนที่มีอาณาเขตแน่นอน แต่จะหมายถึงเมืองหลวงซึ่งอำนาจและการควบคุมแผ่ออกไปปกครองดินแดนรอบๆ ซึ่งอำนาจจะลดน้อยลงตามระยะทาง หมายความว่ายิ่งไกลอำนาจปกครองก็จะอ่อนลงไป ในพื้นที่บางแห่งที่ไม่ได้กำหนดขอบเขตอำนาจแน่ชัด อำนาจการปกครองที่ขยับขยายได้ ก็สามารถเข้าไปถึงรัฐเพื่อนบ้านได้ ดินแดนชายอาณาเขตเหล่านี้จึงมักจะขึ้นอยู่กับหลายๆ อำนาจ (เจ้าหลายฝ่าย) พร้อมๆ กัน”¹³

ชายแดนในลักษณะเช่นนี้ ทำให้การดำรงอยู่ของชาติพันธุ์ต่างๆ สามารถดำเนินไปได้ตามปกติโดยไม่มีเส้นแบ่งตายตัวว่าข้ามพรมแดนไปแล้วถือเป็นราษฎรของฝ่ายไหน ตราบใดที่ชนชั้นนำของพวกเขามีความสัมพันธ์อันดีกับศูนย์อำนาจไทย (หรือศูนย์อำนาจอื่น) การถูกคัดออกแบบแยกเขาแยกเราก็จะไม่เกิดขึ้น กล่าวอีกแบบหนึ่งคือคนธรรมดาทั่วไปไม่ได้มีความสัมพันธ์กับศูนย์อำนาจใหญ่โดยตรง ความเป็นคนในหรือคนนอกจึงไม่ได้ถูกกำหนดโดยลักษณะชาติพันธุ์ของปัจเจกบุคคล หากถูกกำหนดโดยความสัมพันธ์ระหว่าง 'นายเล็ก' กับ 'นายใหญ่' มากกว่าสิ่งอื่นใด

อย่างไรก็ดี การเปลี่ยนแปลงจากชายแดนแบบโบราณมาเป็นพรมแดนสมัยใหม่ นับเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มาก่อนหลายสิ่งหลายอย่างทีเดียว และกล่าวได้ว่าเป็นผลมาจากแรงกดดันภายนอกล้วนๆ การปักปันเขตแดนระหว่างศูนย์อำนาจที่กรุงเทพระหว่างกับรัฐอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตก ได้ส่งผลให้ภาพทางกายภาพของประเทศไทยสมัยใหม่ค่อยๆ ปรากฏขึ้นเป็นรูปลักษณะที่ตายตัว ซึ่งทำยที่สุดก็จะนำไปสู่ความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบใหม่ ที่ถือหลักอธิปไตยเหนือดินแดน ตลอดจน กลายเป็นบาดแผลทางจิตใจของชนชั้นนำไทย ซึ่งถูกนำมาเอ่ยถึงครั้งแล้วครั้งเล่า กระทั่งกลายเป็นตำนานรากฐาน (Founding Myth) อย่างหนึ่งของลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย

แนวคิดเรื่องอาณาเขตการปกครองที่ชัดเจนตายตัวนั้นไม่ใช่สิ่งคุ้นเคยของผู้ปกครองไทยสมัยก่อนรัฐชาติอย่างแน่นอน ดังเราจะเห็นได้จากพระราชปวารณาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

¹³ เบนจามิน เอ. บัทสัน, กายูจึนิ ละอองศรีและคณะแปล, อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม (มูลนิธิโครงการตำราฯ 2543) น.15

เจ้าอยู่หัวเองว่า” พระราชาอาณาจักรกรุงสยามนี้ บางที่แคบ บางที่กว้าง คอดๆ กิวๆ ตามพระบรมราชานุญาตของพระเจ้าแผ่นดินผู้ปกครอง...”¹⁴

ดังนั้น เราจะเห็นได้ว่าการสูญเสียประเทศราชให้กับมหาอำนาจตะวันตก ตามความรู้สึกของผู้ปกครองไทยที่ทรงเผชิญกับเหตุการณ์แล้ว อาจจะไม่ใช้ความรู้สึกเสียตาย’ดินแดน’ ตามความหมายระยะหลังก็ได้ หากเป็นความรู้สึกเสียพระบรมเดชานุภาพ ‘พระเกียรติยศ’¹⁵ หรืออำนาจบารมีในความหมายดั้งเดิมมากกว่า

กล่าวอีกแบบหนึ่งก็คือว่าการเกิดขึ้นของพรมแดนหรืออาณาเขตตายตัวของประเทศไทยนั้น แม้จะเป็นมิติหนึ่งของรัฐสมัยใหม่ แต่ก็ไม่ได้เกิดจากวิวัฒนาการภายในของประเทศไทยหรือเป็นวิวัฒนาการความสัมพันธ์ระหว่างรัฐโบราณด้วยกัน ด้วยเหตุนี้จึงขัดแย้งกับความเป็นจริงอันเหมาะสมในหลาย ๆ เรื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือความสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่เคยอยู่ร่วมกันมาภายในบริเวณแห่งอำนาจของรัฐโบราณ

อย่างไรก็ตาม เราพึงเข้าใจให้ชัดเจนว่าสิ่งที่เรียกว่าการ’เสียดินแดน’ของประเทศไทยนั้น แท้จริงแล้วน่าจะเรียกว่าการเสียอำนาจควบคุมประเทศราชจะถูกตองกว่า กระทั่งมีนักวิชาการบางท่านเห็นว่าการปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นการพ่ายแพ้จากการแข่งขันกับมหาอำนาจตะวันตกในการผนวกดินแดนเหล่านั้น “ไม่ใช่ความขัดแย้งระหว่างเจ้าอาณานิคมที่หวังสุขสยามเป็นอาณานิคมดังที่เข้าใจกันตลอดมา”¹⁶ นอกจากนี้ แนวนแคว้นที่รัฐไทยเสียอำนาจการควบคุมส่วนใหญ่มักเป็นรัฐเล็กของชาติพันธุ์อื่นซึ่งถ้ามองย้อนหลังไปแล้วการ’สูญเสียดินแดน’เหล่านั้น น่าจะทั้งปัญหาให้กับรัฐไทยปัจจุบันไม่มากเท่ากับการที่เส้นเขตแดนที่เกิดขึ้นล้วนผ่ากลางถิ่นที่อยู่อาศัยของชนชาติต่าง ๆ ซึ่งไม่ใช่คนไทยโดยชาติพันธุ์ (อย่างน้อยไม่ใช่ไทยภาคกลางที่ล้อมรอบศูนย์กลางกรุงเทพฯ) เช่น ชนชาติลาว เขมร มอญ กะเหรี่ยง และมลายู เป็นต้น ดังที่ศาสตราจารย์เบน แอนเดอร์สันได้ชี้ไว้ สภาพเช่นนี้สามารถทำให้บางชนชาติเกิดความรู้สึกว่าพวกเขาไม่ประเทศอยู่อีกแห่งหนึ่ง หรือเห็นว่ามันมีความเป็นไปได้ที่จะสร้างรัฐชาติเล็ก ๆ ของตัวเองขึ้นมาบ้าง¹⁷

¹⁴ อังใน อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, *การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทย ตั้งแต่รัชกาลที่4ถึงพุทธศักราช2475* (สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2541) น.139

¹⁵ ดังปรากฏในพระราชปรารภเมื่อครั้งเสียแคว้นมลายู คือกลันตัน ตรังกานู ไทรบุรี ปะลิสและหมู่เกาะให้กับอังกฤษว่า” การที่เสียพระราชอาณาเขตไปครั้งนี้ก็เป็นที่เสียเกียรติยศมาก เป็นที่เศร้าสลดใจอยู่” อังใน อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, เล่มเดียวกัน หน้าเดียวกัน

¹⁶ ธงชัย วินิจจะกูล, “ภูมิภาคและประวัติศาสตร์” ใน *ฟ้าเดียวกัน* (ปีที่6ฉบับที่3 กค.- กย. 2551) น.87

¹⁷ Benedict Anderson, ปาฐกถาในการประชุมสัมมนาของ *Southeast Asian Studies* หัวข้อ *Lives of the Stateless Peoples and Unidentified Nationalities* (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 22 กพ. 2551)

การกำหนดเขตแดนของประเทศไทยนั้น แท้จริงแล้วเริ่มขึ้นในช่วงที่ศูนย์อำนาจรัตนโกสินทร์ กำลังขยายตัวแผ่อิทธิพลเข้าสู่แคว้นเพื่อนบ้านอยู่พอดี¹⁸ เพราะฉะนั้นการเข้ามาของนักล่าอาณานิคมตะวันตกจึงเท่ากับสกัดทิศทางเช่นนี้ไว้ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ในแง่หนึ่งก็ถือได้ว่าเป็นการปะทะกันระหว่างการขยายอำนาจแบบโบราณ (ล่าประเทศราช) กับการขยายอำนาจแบบสมัยใหม่ (ล่าอาณานิคม) ซึ่งสมมุติว่าฝ่ายรัฐไทยเป็นผู้ชนะ และไม่'เสียดินแดน' ไปถึง 782,877 ตารางกิโลเมตรตามที่มักกล่าวอ้างกัน¹⁹ ก็หมายถึงว่ารัฐไทยปัจจุบันจะได้รับมรดกเป็นผู้ปกครองดินแดนที่เป็นประเทศลาว กัมพูชา รัฐฉาน ส่วนใหญ่ของเวียดนามภาคเหนือ และอีกเกือบครึ่งหนึ่งของคาบสมุทรมลายู อันนี้ถ้าเราพิจารณาจากสภาพที่เกิดขึ้นในสามจังหวัดภาคใต้ บางทีอาจจะต้องประเมินว่าไซคร้ายในอดีตนั้น อาจนับเป็นโชคดีของปัจจุบัน

อย่างไรก็ดี ข้อเท็จจริงมีอยู่ว่ารัฐไทยได้สูญเสียอำนาจหรือสูญเสียฐานะการควบคุม (Suzerainty) เหนือประเทศราช ไปเป็นส่วนใหญ่ในช่วงระยะเวลาประมาณ 50 ปี คือสูญเสียอำนาจเหนือดินแดนเกือบทั้งหมดของประเทศกัมพูชาไปตามสัญญาไทย-ฝรั่งเศสในปี พ.ศ.2410 เสียอำนาจเหนือดินแดนตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนาม (แคว้นสิบสองจุไทย) ซึ่งมีประชากรส่วนใหญ่เป็นชนชาติไทดำในปี พ.ศ.2431 เสียอำนาจเหนือดินแดนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงอันเป็นที่อยู่ของชนชาติลาว และอีกหลายชาติพันธุ์ไปตามข้อตกลงไทย-ฝรั่งเศสในปีพ.ศ.2436 (กรณี ร.ศ.112) และเสียฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขงให้ฝรั่งเศสอีกส่วนหนึ่งในปี พ.ศ.2447 ต่อมาในปี พ.ศ.2450 ก็ได้เสียอำนาจเหนือจังหวัดเขมรทางทิศตะวันตกของพนมเปญให้ฝรั่งเศส สุดท้ายเสียอำนาจเหนือรัฐมลายูต่าง ๆ ตามสัญญาไทย-อังกฤษในปี พ.ศ. 2452

ทั้งหมดนี้คือที่มาของรูปร่างประเทศไทยในปัจจุบัน ซึ่งคิดเป็นพื้นที่ได้ประมาณ 513,115 ตารางกิโลเมตร (320.7 ล้านไร่)²⁰ อย่างไรก็ดี แม้ว่าเขตอำนาจปกครองของรัฐไทยจะเล็กลงกว่าเดิมมาก และชาติพันธุ์ที่เคยสวามิภักดิ์ต่อศูนย์อำนาจกรุงเทพฯจะหายไปไม่น้อย แต่นอกเหนือจากชนชาติไทยแล้ว ชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่มีถิ่นฐานอยู่ภายในของเส้นเขตแดนที่ประกอบขึ้นเป็นประเทศไทยสมัยใหม่ ก็ยังคงมีจำนวนมากหลายหลากหลายทางภาษาและวัฒนธรรมมากทีเดียว ดังจะเห็นได้จากการประเมินทางวิชาการซึ่งระบุว่าในจำนวนประชากรไทยปัจจุบันกว่า 60 ล้านคนนั้น แบ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ภาษาได้ทั้งสิ้นถึง 70 กลุ่ม โดยประกอบด้วยตระกูลใหญ่ทางภาษา 5 ตระกูล ได้แก่

¹⁸ ตามแนวคิดอนุรักษนิยม มักถือว่าประเทศไทยเริ่ม 'เสียดินแดน' ต่างๆมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 เช่นเสียเกาะหมาก (ปีนัง)ให้อังกฤษเมื่อ พ.ศ. 2329 และเสียมะริด ทวาย ตะนาวศรี เมื่อพ.ศ.2336 เป็นต้น

¹⁹ 'ไม่ลงชื่อผู้เขียน' "ไทยเสียดินแดน 14 ครั้ง พอหรือยัง?" <http://webboard.mthai.com/61/2008-07-10/402090.html> (7/12/2551)

²⁰ ตัวเลขของกรมป่าไม้ใน www.forest.go.th/stat/stat50/TAB1.htm (10/12/2551)

ตระกูลไท 24 กลุ่ม ตระกูลออสโตรเอเชียติก 23 กลุ่ม ตระกูลออสโตรเนเซียน 3 กลุ่ม ตระกูลจีน-ทิเบต 21 กลุ่ม และตระกูลม้ง-เมี่ยน 2 กลุ่ม²¹

การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจ

อันที่จริง การตีเส้นแบ่งพรมแดนอย่างตายตัวระหว่างรัฐไทยกับรัฐอาณานิคมรอบ ๆ (ซึ่งต่อมากลายเป็นประเทศเพื่อนบ้าน) โดยตัวของมันเองอาจจะยังไม่ก่อปัญหาอะไรร้ายแรงโดยทันทีในเรื่องชาติพันธุ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง トラบเท่าที่ความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างศูนย์กลางกับหัวเมืองชายขอบ (Center & Periphery) ยังคงเป็นแบบจารีตประเพณี อย่างไรก็ตาม ประเด็นมีอยู่ว่าแรงกดดันจากลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกได้ทำให้ผู้ปกครองไทยไม่อาจรักษาความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบก่อนสมัยใหม่ไว้ได้อีกต่อไป และเรื่องนี้ได้กลายเป็นแรงบันดาลใจที่มีน้ำหนักมากที่สุดในการขับเคลื่อนให้มีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคม ซึ่งในบางด้านหนึ่งมีรูปธรรมอยู่ที่การเลิกไพร่เลิกทาสอันหมายถึงการยกเลิกระบบการปกครองโดยขุนนางโบราณไปพร้อมกัน และในอีกด้านหนึ่งคือการสร้างกลไกการปกครองสมัยใหม่ซึ่งทำให้การรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางมีความเป็นไปได้

ในทางรัฐศาสตร์แล้ว เราอาจพิจารณาได้ว่ากระบวนการเหล่านี้เป็นการแยกตัวระหว่างรัฐกับสังคม กล่าวคือจากนั้นเป็นต้นไปประชาชนจะไม่ถูกยึดโยงกับศูนย์อำนาจโดยผ่านการสังกัดหมวดหมู่กรมกองในระบบควบคุมกำลังคน หากจะถูกปฏิบัติในฐานะปัจเจกบุคคล ที่มีฐานะทางกฎหมายว่าอยู่ภายใต้อำนาจรัฐไทยหรือไม่ ไพร่ทาสที่ถูกปล่อยเป็นอิสระในปี พ.ศ.2448 ได้กลายเป็น 'คนในบังคับสยาม' (Siamese subjects)²² ซึ่งเป็นที่มาของฐานะพลเมืองไทยในความหมายสมัยใหม่ หรือกล่าวอีกแบบหนึ่งคือเป็นจุดเริ่มต้นของผู้ที่จะถือสัญชาติไทยในเวลาต่อมา ขณะเดียวกันรัฐกลายเป็นองค์กรจัดตั้งทางอำนาจที่ปกครองประชาชนโดยตรงทุกหนแห่งจากศูนย์กลางลงไป ทั้งนี้โดยอาศัยเจ้าหน้าที่สมัยใหม่ที่รับราชการเป็นอาชีพ พวกเขามีหน้าที่ทำตามกฎระเบียบและนโยบายของรัฐที่กำหนดลงมาจากเบื้องบน ตามกระบวนการใช้อำนาจแบบอธิปไตยเหนือดินแดน

อย่างไรก็ตาม ดังกล่าวมาแล้วข้างต้นว่าความเสื่อมทรุดของความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบจารีตประเพณีนั้นเริ่มมาก่อนการเปลี่ยนแปลงใหญ่สมัยรัชกาลที่ 5 ดังนั้นในบางมิติจึงกล่าวได้ว่าการแปร

²¹ อ้างใน www.midnightuniv.org/forum/index.php/topic,5293.o.html (27/11/2551)

²² คำว่า 'คนในบังคับ' มีที่มาจากสนธิสัญญาบาวริง พ.ศ.2398 เพื่อใช้แยกแยะคนที่อยู่ใต้การปกครองของอังกฤษออกจากคนที่อยู่ใต้การปกครองของสยาม และต่อมาเมื่อสยามทำสัญญากับประเทศอื่นๆ ก็ใช้คำแบบเดียวกัน ดังนั้นคำว่าคนในบังคับจึงกลายเป็นต้นทางของผู้ที่จะถูกนับว่าเป็นพลเมืองตามกฎหมายในระยะหลัง

รูปของรัฐในช่วงนี้ไม่ใช่เรื่องฉับพลันหรือถอนรากถอนโคนเสียทีเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการยกเลิกระบบไพร่/ขุนนางนั้น เราอาจกล่าวได้ว่ามีแนวโน้มจะพัฒนามาสู่จุดนี้ตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์แล้ว

กล่าวคือระบบไพร่ที่อำนาจรัฐธนบุรี-รัตนโกสินทร์²³ พยายามสร้างขึ้นใหม่หลังจากอาณาจักรอยุธยาที่ถูกทำลายโดยพม่า นั้น แท้จริงแล้วทำได้ไม่เหมือนเดิมตั้งแต่ต้น²⁴ ในช่วงแรกศูนย์อำนาจที่สร้างใหม่ไม่สามารถเก็บมูลค่าส่วนเกินจากไพร่ได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย เนื่องจากต้องทำศึกสงครามต่อเนื่องอย่างหนึ่ง และไพร่ยังคงแตกฉานส่วนอื่นอีกอย่างหนึ่ง สภาพเช่นนี้ทำให้รัฐใหม่ของไทยต้องหันไปพึ่งการค้าสำเภา ขณะเดียวกันก็สนับสนุนการอพยพเข้ามาอย่างต่อเนื่องของคนจีน ซึ่งเมื่อถึงสมัยรัชกาลที่3 การมีอยู่ของชุมชนชาวจีนได้นำไปสู่การผลิตเพื่อขายมากขึ้น และเกิดชนชั้นพ่อค้าที่สวามิภักดิ์ต่อผู้กุมอำนาจทางการเมือง ทำให้ผู้ปกครองไทยในสมัยนั้นสามารถเปลี่ยนระบบจัดเก็บภาษีซึ่งเดิมเคยอยู่ในอำนาจของขุนนางโบราณมาเป็นระบบภาษีซึ่งประมวลโดยนักलगทุนเอกชน หรือที่เรียกกันว่าระบบเจ้าภาษีนายอากร สภาพเช่นนี้แม้จะเกิดขึ้นในกรอบความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบเก่า แต่แท้จริงแล้วเป็นองค์ประกอบใหม่ ซึ่งทำให้ศูนย์อำนาจในกรุงเทพฯสามารถแทรกแซงอำนาจโดยประเพณีของขุนนางตามหัวเมืองได้มากขึ้น นับเป็นหน่ออ่อนของการรวมศูนย์อำนาจทางด้านการคลังในเวลาต่อมา

ขณะเดียวกันการค้าของเอกชนที่เจริญรุ่งเรืองขึ้น เมื่อประกอบกับการที่ชนชั้นปกครองต้องประนีประนอมกับไพร่ด้วยการลดเวลาเกณฑ์แรงงานลงเรื่อย ๆ ทำให้ไพร่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภูมิภาคที่ล้อมรอบเมืองหลวง สามารถหารายได้เพิ่มด้วยการทำการผลิตส่วนตัวมากขึ้น ไพร่จำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ จึงเริ่มมีเงินไปจ่ายให้นายแทนการเกณฑ์แรงงาน ยิ่งหลังสัญญาบาวริง พ.ศ.2398 เมื่อไทยถูกอังกฤษบีบบังคับให้เปิดประตูต้อนรับการค้าเสรี²⁵ การมีส่วนร่วมของไพร่ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจก็ยิ่งขยายตัวออกไป จนอาจกล่าวได้ว่าการเกณฑ์แรงงานได้เปลี่ยนมาเป็นการเก็บเงินแทนอย่างกว้างขวางในปลายสมัยรัชกาลที่4ต่อเนื่องจนถึงต้นรัชกาลที่5 อันนี้หมายถึงว่าระบบไพร่ในฐานะระบบภาษีที่เก็บเป็นแรงงานได้เสื่อมลงมากแล้ว²⁶ เมื่อมีการประกาศยกเลิกไพร่ในปี พ.ศ.2448 ดังนั้นการสิ้นสุดของระบบไพร่จึงไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงโดยฉับพลันแต่อย่างใด

²³ ในทัศนะของผู้เขียนถือว่ารัฐธนบุรีกับรัตนโกสินทร์เป็นรัฐเดียวกัน เพียงแต่เปลี่ยนผู้ปกครองและย้ายเมืองหลวงข้ามแม่น้ำมาเท่านั้น ดังเราจะเห็นว่าอำนาจกรุงเทพฯที่มีเหนือแว่นคว้นต่างขบวนแผ่นดินสยามนั้น สืบทอดมาจากอำนาจที่กรุงธนบุรีสร้างสมไว้โดยตรง

²⁴ ดูรายละเอียดใน Seksan Prasertkul, Cornell Ph.D. Thesis, Chapter 2

²⁵ หลังจากนั้นภายในระยะเวลา15ปีเศษ ประเทศตะวันตกทั้งหมด และแม้แต่ญี่ปุ่นก็เข้ามาทำสนธิสัญญาแบบเดียวกันกับสยาม จนอาจถือได้ว่าสยามเปิดรับการค้าเสรีกับทั้งโลก ดูเสนห์ จามริก, เล่มเดียวกัน, น.227

²⁶ ดังเป็นที่ทราบกันดีในหมู่นักประวัติศาสตร์ กลยุทธ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ในการทวงไพร่คืนจากขุนนางและเจ้านายชั้นสูงคือการทวงเงินค่าราชการที่ขุนนางเหล่านั้นเก็บจากไพร่ เมื่อใครไม่มีเงินคืนก็ต้องมอบไพร่คืนให้หลวง

ในทางตรงกันข้าม สิ่งที่ส่งผลกระทบต่อคนในประเทศมากกว่าคือระบบการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจซึ่งเข้ามาแทนที่ระบบไพร่และขุนนางโบราณ กระบวนการดังกล่าวมีผลถึงขั้นถอนรากถอนโคนความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบจารีตประเพณีระหว่างศูนย์อำนาจใหญ่กับศูนย์อำนาจเล็กที่รายล้อม หรือระหว่างเมืองหลวงกับหัวเมืองรอบนอกในห้วงเวลาที่ค่อนข้างรวดเร็ว²⁷ และมีผลโดยตรงต่อชาติพันธุ์ต่างๆที่ไม่ใช่ชาวไทยภาคกลาง

อย่างไรก็ดี ปฏิกริยาตอบโต้ด้วยการลุกขึ้นสู้ของท้องถิ่นต่างๆในปี พ.ศ.2445 นั้น เนื้อแท้ยังมีใจความขัดแย้งในทางชาติพันธุ์ (Ethnic Conflict) เสียทีเดียว แม้จะมีมวลชนเข้าร่วมแต่ด้านหลักยังเป็น การแสดงความไม่พอใจของชนชั้นนำท้องถิ่นที่สูญเสียฐานะจากกระบวนการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งอำนาจในการจัดเก็บภาษีอากร การที่ชนชั้นนำเหล่านี้ไม่ได้รับพื้นที่พอเพียงในระบอบการปกครองใหม่ได้กลายเป็นแรงบันดาลใจสำคัญในการก่อกบฏ ไม่ว่าจะเป็กรณีนีบูญในภาคอีสาน กรณีสาวไทยใหญ่หรือ‘เงี้ยว’ในภาคเหนือ หรือขบถของบรรดาเจ้าเมืองในแคว้นคว้นของชาวมลายูก็ตาม

ดังที่เตช บุนนาคได้ตั้งข้อสังเกตไว้ ผู้นำท้องถิ่นดังกล่าว“เป็นเจ้าเมืองอิสระที่เคยสืบตระกูลกันมาหลายชั่วคน วงศ์ตระกูลเหล่านี้มีผลประโยชน์ฝังอยู่อย่างลึกซึ้งในแต่ละเมืองและหวงแหนอภิสิทธิ์ของการเป็นเจ้าเมืองที่แทบจะมีเคยถูกแทรกแซงมาแต่ก่อน การปกครองหัวเมืองอย่างเบาบางจากส่วนกลางนี้ สะท้อนผลไปสู่ชีวิตความเป็นอยู่ราษฎรด้วย เพราะเมื่อรัฐบาลกลางมิได้เรียกร้องอะไรจากหัวเมืองมากนัก เจ้าเมืองเองก็ไม่มี ความจำเป็นที่จะต้องเรียกกร้อจากราษฎรในรูปของภาษีอากรมากนักด้วย”²⁸

อย่างไรก็ดี สำหรับบางชาติพันธุ์ความขัดแย้งครั้งนี้ก็นับเป็นบาดแผลร้ายลึกมาถึงปัจจุบัน เนื่องจากมวลชนมีความผูกพันอย่างสูงกับชนชั้นนำของตนและเห็นว่าระบบการปกครองเก่าเป็นอัต

แทน จนในที่สุดเมื่อคนส่วนใหญ่กลายเป็นไพร่หลวงแล้ว การเลิกระบบไพร่ย่อมสามารถทำได้โดยไม่ต้องขัดแย้งรุนแรงกับขุนนาง

²⁷ ในเมืองแรกกระบวนการปกครองโดยตรงของกรุงเทพฯ ได้ดำเนินการผ่านระบบการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล เช่นก่อน พ.ศ. 2437 ได้มีการรวบรวมหัวเมืองรอบนอกเป็นมณฑลต่างๆรวม6มณฑล ได้แก่ 1)มณฑลลาวเฉียงซึ่งประกอบด้วยเมืองทางเหนือ 6 เมือง 2)มณฑลลาวพวนมาจากการรวบรวมเมืองทางอีสานเหนือ6เมือง 3)มณฑลลาวกาวรวมเมืองอีสานตอนกลางและตอนใต้7เมือง 4)มณฑลเขมรรวมจังหวัดตะวันตกของกัมพูชาก่อนเสียให้ฝรั่งเศส 5) มณฑลลาวกลางประกอบด้วยนครราชสีมา ชัยภูมิและบุรีรัมย์ และ6)มณฑลภูเก็ตรวมหัวเมืองริมทะเลอันดามัน6เมือง จากนั้นในปี2437ได้ตั้งมณฑลเทศาภิบาลขึ้นใหม่อีก3มณฑล ปี 2438ตั้งมณฑลเพิ่มอีก3มณฑลเช่นกัน ปี2439 ตั้งเพิ่มอีก2มณฑล โดยรวมหัวเมืองมลายูมาไว้กับมณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลเหล่านี้ได้มีการปรับปรุง เปลี่ยนชื่อและตั้งเพิ่มเติมต่อมาจนถึงสมัยรัชกาลที่6 รวมทั้งสิ้นมี21มณฑล ดูรายละเอียดในพระยาราชเสนา, “การปกครองระบอบเทศาภิบาล”, ในวุฒิชัย มูลศิลป์และสมโชค อึ้งสกุล บก., มณฑลเทศาภิบาล:วิเคราะห์ เปรียบเทียบ (สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย 2524) น.6-19

²⁸ เตช บุนนาค, ขบถ.ศ.121 (มูลนิธิโครงการตำราฯ 2524) คำนำ

ลักษณะของชาติพันธุ์ (Ethnic Identity) ด้วย ดังเช่นกรณีของตนกู้อับดุลกาเดร์ (หรือพระยาวิชิตภักดี) เจ้าเมืองปัตตานีที่ถูกรัฐบาลจับกุมตัวไป ทุกวันนี้นักประวัติศาสตร์มลายูยังถือว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ.2445 เป็นจุดจบของระบบรายาและเป็น“ปีแห่งความอัปยศในประวัติศาสตร์ปาตานี”²⁹

ในด้านของฝ่ายรัฐเอง แม้การปราบปรามขบถเหล่านี้จะถูกดำเนินการด้วยความรุนแรง ทว่าโดยพื้นฐานแล้วนับเป็นเรื่องการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจจากโบราณไปสู่สมัยใหม่ มากกว่าเกิดจากอคติทางด้านชาติพันธุ์ จริงอยู่ การดูถูกเหยียดหยามชาติพันธุ์นั้นเป็นสิ่งที่มีความยาวนานแล้ว ดังที่จิตรภูมิศักดิ์เคยตั้งข้อสังเกตไว้³⁰ แต่เนื่องจากในเวลานั้นแนวคิดเรื่องชาติหรือลัทธิชาตินิยม สมัยใหม่ยังไม่ได้ก่อรูปขึ้นเป็นอุดมการณ์ที่มีฐานะนำ (Dominant Ideology) การนิยามความเป็นไทย และความเป็นอื่นยังไม่ได้เกิดขึ้นอย่างแข็งกร้าวตามความหมายระยะหลังๆ อย่างมากที่สุดก็อาจถือได้ว่าเป็นความพยายามของรัฐไทยที่กำลังเปลี่ยนรูปและรู้สึกไม่มั่นคงในการจัดระเบียบพลเมืองที่อยู่ใต้ การปกครองของตน

ในระยะผ่านจากรัฐจารีตไปสู่รัฐสมัยใหม่ ประเด็นการจัดเก็บภาษีโดยศูนย์อำนาจส่วนกลาง นั้นนับว่าเป็นเรื่องใหญ่อย่างหนึ่ง เพราะว่ากิจกรรมของรัฐโบราณมีไม่มาก อาจถือว่าการเก็บภาษีอากร เป็นบทบาทสำคัญที่สุดและสะท้อนความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างชนชั้นปกครองกับผู้อยู่ใต้การ ปกครองมากที่สุด เพราะฉะนั้นในกระบวนการเปลี่ยนตัวเองไปสู่สมัยใหม่ แท้จริงแล้วการแปรรูปของรัฐ ก็เริ่มจากการเปลี่ยนวิธีเก็บภาษี (หรือมูลค่าส่วนเกิน) เป็นสำคัญ ดังเราจะเห็นได้จากการเปลี่ยนภาษี แรงงานและผลผลิต(ส่วย)มาเป็นภาษีเงินตรา(ค่าราชการ) และการเปลี่ยนจากการเก็บเองใช้เองของขุน นางโบราณมาเป็นการนำส่งท้องพระคลังก่อนแล้วค่อยเบิกจ่ายทีหลัง ในที่สุดก็นำไปสู่อำนาจการ จัดเก็บภาษีทั่วประเทศโดยข้าราชการที่ส่งมาจากส่วนกลาง³¹

อันที่จริงชาติพันธุ์ที่ได้รับผลกระทบจากระบบภาษีใหม่ไม่ได้มีเพียงชาวลาว ชาวไทใหญ่และ ชาวมลายูที่เป็นพลเมืองรอบนอกของอำนาจรัฐไทยเท่านั้น แม้แต่ชุมชนชาวจีนที่อยู่ในเมืองหลวงก็ได้รับ ผลกระทบในเรื่องนี้เช่นเดียวกัน ดังเราจะเห็นได้จากเหตุการณ์ในปลายสมัยรัชกาลที่5 เมื่อมี พระราชดำริให้เก็บภาษีคนจีนในอัตราเดียวกับคนไทยที่เสียเงินค่าราชการ³² ผลที่เกิดขึ้นก็คือการนัด

²⁹ ดูรายละเอียดในศรีสมภพ จิตรภิมขันธ์ศรีและคณะ, การเมืองชายขอบกับการใช้ความรุนแรงและการเมืองแห่งอัตลักษณ์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (รายงานวิจัยเสนอต่อคณะกรรมการจัดงาน โครงการการประชุมวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์แห่งชาติครั้งที่8 ธันวาคม 2550) น.2-25

³⁰ จิตร ภูมิศักดิ์, อ้างแล้ว

³¹ ดูรายละเอียดใน Seksan Prasertkul, Cornell Ph.D. Thesis, Chapter 4

³² เนื่องจากคนจีนที่อพยพเข้ามาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ไม่ต้องลงทะเบียนเป็นไพร่เหมือนชาติพันธุ์อื่น การจัดเก็บภาษีจึง มีอัตราแตกต่างกัน เรียกกันว่าระบบผูกปี้ ซึ่งโดยรวมแล้วมีอัตราต่ำกว่าเงินค่าราชการที่ไพร่เสียให้รัฐแทนการเกณฑ์แรงงาน ต่อมา

หยุดงานประท้วงครั้งใหญ่ของชาวจีนในกรุงเทพฯ ในปีพ.ศ.2453 ทั้งๆที่การเปลี่ยนวิธีจัดเก็บภาษีจากคนจีนครั้งนี้ไม่ได้เกิดจากอคติทางด้านชาติพันธุ์ ตรงกันข้าม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าการเก็บภาษีจากคนจีนเท่ากับคนไทยเป็นกระบวนการอย่างหนึ่งที่จะช่วยทำให้คนจีนเป็น 'คนใน' มากขึ้น กล่าวคือถือเป็นการปฏิบัติอย่างเสมอหน้าตามระเบียบอำนาจใหม่ เพื่อจะได้ไม่มีความผิดแผกแตกต่างจากคนไทยหรือพลเมืองชาติพันธุ์อื่นๆ³³

อย่างไรก็ดี เราควรเข้าใจว่ากลไกการปกครองสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นในระยะปลายคริสต์ศตวรรษที่19และต้นคริสต์ศตวรรษที่20นั้น ยังอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างเล็กและขาดประสิทธิภาพมากเมื่อเทียบกับรัฐไทยในปัจจุบัน กล่าวอีกแบบหนึ่งคือรัฐสมัยใหม่ที่ก่อรูปขึ้นเมื่อประมาณร้อยปีเศษที่แล้ว แม้จะเริ่มใช้แนวคิดอธิปไตยเหนือดินแดนและปกครองจากส่วนกลางออกมา แต่ในความเป็นจริงก็ยังไม่สามารถควบคุมความเป็นไปของประเทศได้อย่างทั่วถึงและแน่นอนหนาทุกหนแห่ง ประกอบกับประชากรทั้งประเทศยังมีจำนวนน้อยและเศรษฐกิจทุนนิยมก็ยังไม่ได้ขยายตัวไปไกลถึงขั้นแย่งชิงทรัพยากรกันดังที่เกิดขึ้นในระยะหลัง ด้วยเหตุเหล่านี้ บรรดาชาติพันธุ์เล็กๆที่อยู่ไกลศูนย์กลางออกมาจึงยังไม่ได้รับผลประโยชน์จากการจัดระเบียบใหม่ทางอำนาจเท่าใดนัก

สรุปในขั้นนี้ก็คือ อย่างน้อยในช่วงแรก การก่อรูปของรัฐสมัยใหม่ในประเทศไทยได้นำไปสู่การกระทบกระทั่งกับชาติพันธุ์ต่างๆอยู่พอสมควร แต่ไม่ใช่ความขัดแย้งระหว่างชาติพันธุ์ (Ethnic Conflict) โดยตัวของมันเอง เป็นความขัดแย้งระหว่างอำนาจรัฐที่กำลังเปลี่ยนแปลงกับชนชั้นนำเก่าของกลุ่มชาติพันธุ์มากกว่า หรืออย่างไกลที่สุดก็คงต้องนับว่าเป็นความขัดแย้งระหว่างรัฐกับพลเมืองที่ไม่เคยชินกับความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบใหม่ อันที่จริงความขัดแย้งทำนองนี้ก็ยังเหลืออยู่มากในปัจจุบัน แต่สภาพจะยุ่งยากแตกต่างจากยุคแรกมากตรงที่สมัยหลังมีประเด็นเรื่องชาติและแนวคิดชาตินิยมเข้ามาทาบซ้อนด้วย ซึ่งในตลอดช่วงต้นๆของการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง เราอาจกล่าวได้ว่ายังไม่มีแนวคิดเรื่องชาติสมัยใหม่ (Modern Nation) เกิดขึ้นอย่างชัดเจน

ชาติพันธุ์ก่อนรัฐชาติ

ลักษณะของรัฐโบราณที่ไม่มีแนวคิดเรื่องชาติแบบสมัยใหม่นั้น ถึงวันนี้คงเป็นที่ยอมรับกันมากขึ้นแล้ว อย่างน้อยก็ในแวดวงวิชาการ ทว่าการที่ความจริงข้อนี้ยังไม่เป็นที่เข้าใจในหมู่สาธารณชนทั่วไปนับว่ามีส่วนอย่างยิ่งในการทำให้ปัญหาชาติพันธุ์ที่มีอยู่ในปัจจุบัน แก้ไขได้ยากขึ้น คนไทยจำนวน

เมื่ออัตราภาษีดังกล่าวถูกปรับเปลี่ยนให้เท่าคนไทยทั่วไป ชาวจีนจึงไม่พอใจ

³³ ดูรายละเอียดใน ศรศักดิ์ ชูสวัสดิ์, *ยุคปี การจัดเก็บเงินค่าแรงแทนการเกณฑ์แรงงานจากคนจีนในสมัยรัตนโกสินทร์* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2524) น.170-172

มากสร้างโลกทัศน์เรื่องชาติไทยโดยผ่านการอบรมบ่มเพาะของรัฐในระยหลังๆ ขณะที่ปัญหาอันเกี่ยวโยงกับความแตกต่างทางชาติพันธุ์ในหลายกรณี เช่นกรณีชาวมลายูในจังหวัดภาคใต้ กรณีพิพาทเรื่องเขาพระวิหารระหว่างไทย-เขมร หรือแม้แต่กรณีชาวกะเหรี่ยงในภาคเหนือ และชาวอุรักละไว้อัศวิมฝั่งอันดามัน ฯลฯ ล้วนแล้วแต่จำเป็นต้องอาศัยความเข้าใจสภาพการอยู่ร่วมกันของชาติพันธุ์ในสมัยก่อนรัฐชาติทั้งสิ้น

เท่าที่หลักฐานต่างๆบ่งชี้ไว้ ประเทศไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีชาติพันธุ์ต่างๆทั้งที่เป็นชาวพื้นเมืองและอพยพเข้ามาจากต่างแดนอยู่ร่วมกันภายใต้ศูนย์อำนาจที่มีชาวไทยเป็นผู้ปกครองหลายสิบชนชาติ³⁴ ทั้งนี้โดยสามารถดำรงชีพตามวิถีวัฒนธรรมของตนได้อย่างอิสระเสรี โดยไม่มีสิ่งทีเรียกว่าวัฒนธรรมแห่งชาติมากำหนดแบบแผนพฤติกรรมหรือความคิดความเชื่อใดๆ ในสมัยนั้นเงื่อนไขในการอยู่ในราชอาณาจักรได้อย่างปกติสุขจะมีเพียงอย่างเดียว คือต้องมีความจงรักภักดีต่อผู้กุมอำนาจ ซึ่งสามารถแสดงออกได้ด้วยการส่งบรรณาการในกรณีของเจ้าเมืองประเทศราช ไปจนถึงการเสียภาษีเป็นผลผลิตบางอย่าง (ส่วย) และทำหน้าที่เป็นพลรบในยามมีศึกสงคราม จริงๆแล้วในระดับราษฎรธรรมดาไพร่ที่ไม่ใช่คนไทยไม่ได้แตกต่างกับไพร่ที่เป็นชาวไทยโดยพื้นฐาน ชุมนางที่ไม่ใช่คนไทยก็มีอยู่มาก เพราะในสายตาของผู้ปกครอง ความแตกต่างทางชาติพันธุ์ในหมู่ผู้อยู่ใต้การปกครองแทบจะไม่มี ความหมายใดๆในทางการเมือง นอกเหนือไปจากชนชาติที่อยู่มาแต่เดิมแล้ว ผู้ปกครองไทยในสมัยโบราณยังยินดีต้อนรับชนต่างด้าวทำวต่างแดนให้เข้ามาอยู่ในพระราชอาณาจักรอีกเป็นจำนวนมาก³⁵ ด้วยเงื่อนไขที่คล้ายกัน คือต้องสวามิภักดิ์และตอบสนองผลประโยชน์ผู้ปกครองในบางด้าน เช่นนี้แล้วกรุงศรีอยุธยาจึงมีคนจากแดนไกลเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่หลายหมู่เหล่า ตั้งแต่ชาวจีน ชาวญี่ปุ่น ชาวขมพู ทวีป ชาวอาหรับ มาจนถึงฝรั่งชาติต่างๆ

นอกจากนี้ เนื่องจากระบบไพร่โดยตัวของมันเองให้ความสำคัญต่อกำลังคนมากกว่าสิ่งอื่นใด เพราะฉะนั้นจึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่รัฐไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยามาจนถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ได้ทำสงครามแย่งกำลังคนกับรัฐอื่นๆหลายครั้ง เมื่อฝ่ายไหนชนะก็กวาดต้อนราษฎรของอีกฝ่ายหนึ่งมาอยู่ภายใต้อำนาจของตน การเข้ามาของไพร่เหล่านี้ยิ่งเพิ่มความหลากหลายทางชาติพันธุ์ให้กับประชากรในอาณาจักรไทยมากขึ้นอีก

ในทางกลับกันการไม่มีอยู่ของแนวคิดเรื่องชาติสมัยใหม่ภายใต้อำนาจรัฐโบราณ ก็ไม่ได้จำกัด

³⁴ ดู Seksan Prasertkul, Cornell Ph.D. Thesis, pp.16-17

³⁵ กฎหมายอยุธยาฉบับหนึ่งถึงกับระบุว่าถ้าผู้ใดปล้นชิงทำร้ายคนจากอาณาจักรอื่นที่หนีเข้ามาพึ่งแผ่นดินสยาม ให้ถือว่าผู้นั้นทรยศต่อบ้านเมืองและมีโทษถึงตาย ดู เสกสรรค์ ประเสริฐกุล “รัฐไทยในกฎหมายตราสามดวง”, ในกฎหมายตราสามดวงกับสังคมไทย (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2535) น.76

อยู่เฉพาะในหมู่ชนชั้นปกครองเท่านั้น ในหมู่ชนชั้นนำท้องถิ่นและมวลราษฎรเองก็ไม่มีความคิดเรื่องชาติตามนัยสมัยใหม่เช่นกัน อันนี้หมายความว่าพวกเขาสามารถเอาใจออกห่าง กระทั่งถอนตัวออกจากศูนย์อำนาจไทยได้ เมื่อเกิดความไม่พอใจ หรือเมื่อเห็นว่าศูนย์อำนาจอ่อนแอลง หรือเมื่อเห็นว่ามีศูนย์อำนาจอื่นน่าฝากเนื้อฝากตัวมากกว่า ตัวอย่างที่ชัดเจนในเรื่องนี้คือการยอมอ่อนน้อมและเข้าร่วมกับกองทัพพม่ามาโจมตีกรุงศรีอยุธยาของหัวเมืองไทยจำนวนมาก เช่นเพชรบุรี ราชบุรี กาญจนบุรี และสุพรรณบุรี เป็นต้น ทั้งนี้ยังไม่ต้องเอ่ยถึงหัวเมืองล้านนาอย่างแพร่ น่าน พะเยา เชียงแสนและเชียงของ ซึ่งร่วมมือกับกองทัพพม่าเข้าโจมตีอยุธยาในปีพ.ศ.2310 ด้วย³⁶

อีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าความคิดเรื่องชาติไม่มีอยู่ในบริบทของสังคมโบราณ คือกรณีที่เกิดขึ้นในปลายสมัยรัชกาลที่5 เมื่อไพร่ลาวบางกลุ่มซึ่งถูกนำมาตั้งรกรากอยู่ในภาคกลาง เรียกร้องที่จะไปอยู่ภายใต้อำนาจฝรั่งเศสทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง เนื่องจากได้ยินว่าทางนั้นเก็บภาษีต่ำกว่าฝั่งไทย แรงกดดันดังกล่าวถึงกับทำให้รัฐไทยยอมลดอัตราภาษีลง³⁷

ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม เราจะเห็นได้ว่าภายใต้ความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบก่อนสมัยใหม่ ที่ปราศจากแนวคิดเรื่องชาติและลัทธิชาตินิยม ชาติพันธุ์ต่างๆในราชอาณาจักรไทยดูจะมีทั้งพื้นที่ทางวัฒนธรรมและการเมืองมากกว่าในปัจจุบัน ยิ่งในกรณีของชนชั้นนำที่ปกครองประเทศราชด้วยแล้ว สถานะกึ่งอิสระของพวกเขาก็มาจากการไม่มีอยู่ของจินตภาพเรื่องชาติแบบสมัยใหม่นั้นเอง

แม้ว่ารัฐจารีตของไทยจะเปลี่ยนไปในบางด้านหลังจากการก่อเกิดของรัฐธนบุรี-รัตนโกสินทร์ แต่การยอมรับชาติพันธุ์อื่นๆที่ไม่ใช่ชนชาติไทยในฐานะผู้อยู่ร่วมแผ่นดินเดียวกัน ก็ยังคงดำเนินต่อมาอย่างน้อยถึงช่วงกลางของรัชกาลที่5 ดังจะเห็นได้จากข้อความในประกาศจัดตั้งตำแหน่งเสนาบดีปี พ.ศ.2535 ซึ่งเขียนไว้ชัดเจนว่า“มีพระบรมราชโองการพระบัณเฑาะฐรสूरสิงหนาท ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์...พระจุลจอมเกล้าเจ้ากรุงสยามทั้งฝ่ายเหนือฝ่ายใต้ แลดินแดนทั้งหลายที่ใกล้เคียง คือ ลาว มลายู กะเหรี่ยง ฯลฯ ฯลฯ”³⁸ นอกจากนี้ในการตั้งมณฑลชุดแรกก็ยังมีการใช้ชื่อชาติพันธุ์อย่างตรงไปตรงมาเช่น มณฑลลาวเฉียง มณฑลลาวท้าว และมณฑลลาวกลาง เป็นต้น อันนี้หมายถึงว่าชาติพันธุ์ต่างๆในพระราชอาณาจักรเคยมีฐานะทางการเมืองในรัฐไทยอย่างเป็นทางการ

อันที่จริง หลักฐานที่แสดงความไม่รังเกียจชาติพันธุ์อื่นของรัฐไทยก่อนสมัยใหม่ที่เด่นชัดที่สุด

³⁶ สุเนตร ชุตินทรานนท์, สงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่2 พ.ศ.2310: ศึกษาจากพงศาวดารพม่าฉบับราชวงศ์คองบอง (สถาบันไทยคดีศึกษา 2531) น.49-51

³⁷ Seksan Praserthkul, Cornell Ph.D. Thesis, p. 406

³⁸ กฎหมายในรัชกาลที่5 เล่ม4 (หนังสือในงานพระราชทานเพลิงศพนายจิดติ ดิงสภักดิ์ 2540) น. 1310-1311

อย่างหนึ่งก็คือการสนับสนุนให้คนจีนอพยพเข้ามาตั้งรกรากตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์มาจนถึงตลอดสมัยรัชกาลที่5 ซึ่งเป็นเวลายาวนานเกินหนึ่งร้อยปี (ประมาณพ.ศ.2325-2453) ตลอดช่วงดังกล่าวการกระทบกระทั่งกันระหว่างชาวจีนกับผู้ปกครองไทยนับว่ามีน้อยมาก มาเกิดขึ้นเอาตอนท้ายเท่านั้น ในทางตรงกันข้ามคนจีนกลับเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใกล้ชิดและได้รับการโปรดปรานจากฝ่ายผู้ปกครองไทยมานาน เพราะเป็นแหล่งที่มาของผลประโยชน์หลายอย่าง³⁹

ถามว่าแล้วทำไมคนจีนในประเทศไทยจึงกลายเป็นเป้าหมายแรกของอคติเชิงชาติพันธุ์ (Ethnic Prejudice) ที่ขับเคลื่อนโดยรัฐไทย อีกทั้งเป็นชาติพันธุ์แรกที่ถูกใช้เป็นจุดอ้างอิงในการนิยามความเป็นไทยหรือความไม่เป็นไทย?

คำอธิบายในเรื่องนี้น่าจะมาจากมิติทางการเมืองหรือประเด็นความสัมพันธ์ทางอำนาจมากกว่าเรื่องอื่นใด

ประการแรก สถานะทางเศรษฐกิจของคนจีนในประเทศไทยนั้นมียากฐานมั่นคงมาตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ และไม่ได้ลดความสำคัญลงแม้ในช่วงหลังสนธิสัญญาบาวริง ภายใต้กติกาการค้าเสรี แม้ว่านักธุรกิจจีนจะถูกช่วงชิงฐานะครอบงำไปบ้างในบางวงการ เช่นการขนส่งทางเรือ การทำป่าไม้ และกิจการเหมืองแร่ เป็นต้น แต่กล่าวสำหรับการค้าปลีกภายใน ฝรั่งกลับเข้าไม่ถึงตลาดไทยเอาเสียเลย ชาวตะวันตกต้องพึ่งพ่อค้าจีนเป็นนายหน้าในการระบายสินค้าของตน ยิ่งไปกว่านั้นกิจการโรงสีข้าวซึ่งฝรั่งเคยได้เปรียบในด้านเทคโนโลยี ทำยที่สุดก็ถูกทุนจีนช่วงชิงไปได้ทำให้คนจีนแทบจะผูกขาดการค้าข้าว ซึ่งเป็นสินค้าออกสำคัญไปโดยปริยาย⁴⁰ ดังนั้นเมื่อพูดถึงเศรษฐกิจไทยโดยรวมแล้ว ในต้นคริสต์ศตวรรษที่20 ก็ต้องนับว่าคนจีนมีฐานะควบคุมในสัดส่วนที่สำคัญ

ประการต่อมา สถานะดังกล่าวของคนจีนทำให้ผู้ปกครองไทยเริ่มหวั่นไหวกับอิทธิพลจีนมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะเมื่อระบบการค้าเสรีนับวันยิ่งทำให้พ่อค้าจีนพึ่งการคุ้มครองของชนชั้นนำไทยน้อยลง และความเสื่อมลงของระบบเจ้าภาษีนายอากรหลังพ.ศ.2398⁴¹ ยิ่งทำให้กลุ่มพ่อค้าจีนกับราชสำนักห่างเหินกันมากขึ้น คนจีนจำนวนไม่น้อยหันไปจดทะเบียนเป็นคนในบังคับของมหาอำนาจตะวันตก ทำให้อยู่นอกอำนาจรัฐไทยทั้งที่ตั้งรกรากอยู่ในประเทศไทย อย่างไรก็ตามก็ดึงดูดชุมชนชาวจีนซึ่งอยู่ใกล้

³⁹ ภาษีที่เก็บจากชุมชนชาวจีนส่วนใหญ่เป็นภาษีทางอ้อมซึ่งเป็นภาษีอ้อมแบบ ที่สำคัญได้แก่ภาษีฝิ่น หวย การพนัน และสุรา อย่างไรก็ตามเนื่องจากในระยะผ่านจากรัฐโบราณสู่รัฐสมัยใหม่ รายได้แผ่นดินจากชาวนามีน้อย ภาษีจากคนจีนจึงมีส่วนสำคัญมากในรายรับของแผ่นดิน

⁴⁰ โยะชิฮาระ คุนิโอะ, สุกัญญา นิรังกรและคณะแปล, กำเนิดทุนนิยมเทียมในเอเชียอาคเนย์ (สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2537) น.58-59

⁴¹ คูมาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเกอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเก่า (Silkworm Books 2539) น.176

ศูนย์อำนาจยังคงเป็นฐานสำคัญในการเก็บภาษีของประเทศไทยในช่วงกลไกรัฐสมัยใหม่ยังขาดประสิทธิภาพ ทำให้ผู้ปกครองไทยในระยะเปลี่ยนผ่านทั้งเห็นความสำคัญของคนจีนและหวาดระแวงไปพร้อมๆกัน

ประการสุดท้ายซึ่งอาจจะมีน้ำหนักมากที่สุด คือในระยะต้นคริสต์ศตวรรษที่20 ขณะที่กลไกการปกครองสมัยใหม่ของรัฐไทยเพิ่งเริ่มก่อรูปขึ้นได้ไม่นาน ประเทศจีนก็คุกรุ่นไปด้วยบรรยากาศปฏิวัติซึ่งมุ่งเปลี่ยนรัฐโบราณของจีนให้เป็นรัฐสมัยใหม่แบบอนารากอนโคเน แนวคิดนิยมระบอบสาธารณรัฐดังกล่าวได้เผยแพร่มาถึงชุมชนจีนในประเทศไทยด้วย กระทั่งส่งอิทธิพลต่อนายทหารไทยบางส่วน เช่นกรณีขบถ.ศ.130 (หรือที่เรียกกันว่าขบถหม้อเหล็ก) ทำให้ผู้ปกครองไทยในช่วงนี้ยังไม่ได้คนจีนเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณ⁴² การรณรงค์ต่อต้านคนจีนจึงเริ่มขึ้นพร้อมๆกับการนิยาม'ความเป็นไทย' หรือกล่าวอีกแบบหนึ่งคือ แนวคิดที่เคยเปิดกว้างในด้านชาติพันธุ์สิ้นสุดลงพร้อมกับการก่อรูปของลัทธิชาตินิยมซึ่งนำโดยชนชั้นนำ (Elite Nationalism)

แน่ละ การรณรงค์ต่อต้านคนจีนในสมัยรัชกาลที่6 ย่อมไม่ใช่เรื่องอัตวิสัยเสียทีเดียว เพราะในขณะที่มีการแปรรูปรัฐโบราณให้เป็นรัฐสมัยใหม่ ด้วยการรวมศูนย์อำนาจการเมือง การบริหารและการคลังเข้าสู่ส่วนกลาง ตลอดจนโดยใช้กองทัพประจำการสมัยใหม่กับระบบราชการสมัยใหม่เป็นกลไกหลักในการบริหารประเทศตามระเบียบอำนาจใหม่ ตัวองค์กรบัญชาการอันได้แก่สถาบันพระมหากษัตริย์กลับสืบทอดฐานะอันมีมาก่อนสมัยใหม่ได้อย่างต่อเนื่อง กระทั่งมีอำนาจเพิ่มขึ้นอย่างล้นพ้น ในสภาพเช่นนี้จึงไม่ใช่เรื่องแปลกอะไรที่ฝ่ายผู้ปกครองจะรู้สึกไม่มั่นคง และหวาดระแวงว่าจะมีผู้ทำทลาย

กล่าวอีกแบบหนึ่งก็คือ ในมิติที่สำคัญปฏิกริยาของประเทศไทยที่มีต่อคนจีนในช่วงนั้น โดยเบื้องต้นแล้วคือการแสดงออกซึ่งความไม่ไว้วางใจทั้งชนชั้นนายทุน และชนชั้นกรรมกร ซึ่งเกี่ยวโยงกับความเป็นสมัยใหม่ทั้งคู่

ดังเราจะเห็นได้จากข้อความในพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่อง'ยิวแห่งบูรพาทิศ' ซึ่งแฝงนัยวิจารณ์ชนชั้นกระฎุมพีไว้อย่างชัดเจน "ตามความคิดของจีน เงินเป็นทั้งปฐมปัจจัยและปัจฉิมปัจจัย ไม่มีสิ่งใดจะเลิศไปกว่าได้ จีนอาจจะทำอะไรทุกอย่างได้เพราะเห็นแก่เงิน"⁴³ และในอีกด้านหนึ่ง ภาพของคนจีนในพระราชนิพนธ์เรื่องเดียวกันก็ไม่ต่างอันใดกับภาพของชนชั้นกรรมกรทั่วโลกในต้นยุคอุตสาหกรรม "ผู้ใดที่แลเห็นพวกกุลีจีนกินข้าว จะหลากใจไม่ใช่หน่อย เพราะอาหารที่เขากินนั้น ดูเหมือนแม้แต่หมาที่วิ่งอยู่ตามถนนก็แทบจะไม่เหลียวแล และเมื่อพูดถึงที่อยู่

⁴² สุวิมล ชาญมานนท์, "การจำกัดอิทธิพลชาวจีนในสมัยรัชกาลที่6" ใน วารสารธรรมศาสตร์ (ปีที่4 เล่มที่1 มิย.- กย.2517) น.72-73

⁴³ อัสพาหุ, พวกยิวแห่งบูรพาทิศ และเมืองไทยงตื้นเถิด (มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2528) น.19

อาศัยก็น่าประหลาดใจจริงๆ ที่พวกจีนมากคนปานใดสามารถยึดเยียดกันอยู่ได้ค้ำค้ำในที่อันคับแคบ”⁴⁴

ดังนั้นในการเริ่มต้นนิยามความเป็นไทยตามคติของชนชั้นนำสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จุดเน้นย้ำที่สำคัญจึงอยู่ที่การสถาปนาพระราชอำนาจนำ (Royal Hegemony) ขององค์พระมหากษัตริย์ในบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป และโยงความเป็นรัฐชาติสมัยใหม่เข้ากับการมีอยู่ของสถาบันนี้ตั้งแต่แรก แนวคิดดังกล่าวได้รับการบรรยายไว้อย่างชัดเจนในแบบเรียนสมัยนั้นซึ่งเสนอว่า “ชาติบ้านเมืองเปรียบเหมือนเรือ พระราชาธิบดีคือนายเรือ ประชาชนคือผู้ไปด้วยกันในเรือลำนั้น...พระราชาเป็นสง่าแห่งแคว้นแคว้น คือเป็นสง่าของบ้านเมืองและชาติ...ก็ย่อมเป็นสง่าของทุกคนที่ถือว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของชาตินั้น จึงเป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องมิไจรักพระเจ้าแผ่นดิน”⁴⁵

กล่าวสำหรับทางด้านสถานการณ์ภายนอก การที่รัฐบาลจีนได้ประกาศใช้พ.ร.บ.สัญชาติเมื่อ พ.ศ.2452 โดยมีเนื้อหารับรองบุตรที่มีบิดาเป็นคนจีน ไม่ว่าจะเกิดในประเทศใดก็ตามให้มีสัญชาติจีน ยิ่งส่งผลให้ผู้ปกครองไทยหวาดระแวงชาวจีนมากขึ้น เพราะมันเท่ากับว่าคนจีนหรือลูกจีนในประเทศไทยกลายเป็นชาวต่างชาติไปโดยอัตโนมัติ ขณะเดียวกันความรู้สึกนี้ยังถูกทำให้ซับซ้อนยิ่งขึ้นด้วยการไม่อยากสูญเสียคนจีนเหล่านี้ไปให้อำนาจอthers ในที่สุดรัฐไทยจึงออกพ.ร.บ.สัญชาติของตัวเองในปี 2456 โดยยืนยันชัดเจนเช่นกันว่า “บุคคลผู้ได้กำเนิดในพระราชอาณาจักสยาม” ถือเป็นคนไทย(มาตรา 3ข้อ3)⁴⁶ ซึ่งหมายถึงว่าชาวจีนจำนวนมากที่เกิดในประเทศไทยได้เป็นผู้มีสัญชาติไทยไปโดยปริยาย

อันที่จริง ในการรณรงค์ต่อต้านชาวจีนสมัยรัชกาลที่6นั้น พ้นไปจากการกดดันให้เกิดความจงรักภักดีทางการเมืองแล้ว ก็แทบกล่าวได้ว่าไม่มีการกระทำจากฝ่ายรัฐอันเป็นการรบกวนผลประโยชน์ของชาวจีนมากนัก เพราะความจำเป็นที่จะต้องอาศัยชาวจีนเป็นพลังขับเคลื่อนเศรษฐกิจไทยนับเป็นสิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้ ดังนั้นโดยทั่วไปแล้วชาวจีนยังคงทำธุรกิจของตนได้ตามปกติ⁴⁷ กระทั่งเมื่อรัฐไทยออกพระราชบัญญัตินามสกุลเมื่อพ.ศ.2456 หลายๆตระกูลจีนยังได้รับพระราชทานนามสกุลเป็นภาษาไทย⁴⁸ และมีอยู่ไม่น้อยที่หันมาส่งลูกหลานเข้ารับราชการเพื่อเข้าถึงราชสำนักมากขึ้น ต่อมาภายหลังบรรดาตระกูลเหล่านี้ได้กลายเป็นตระกูลข้าราชการที่มีชื่อเสียงในประเทศไทย⁴⁹

⁴⁴ เล่มเดียวกัน หน้าเดียวกัน

⁴⁵ อังใน ถักขณา ปันวิชัย, “อุดมการณ์รัฐของประเทศไทยในแบบเรียนประถมศึกษา พ.ศ.2464-2533; ‘ไม่มี’ ชาติของประชาชนไทย” ในแบบเรียน” ใน รัฐศาสตร์สาร (ปีที่21 ฉบับที่3 พ.ศ.2542) น.113

⁴⁶ คุราชละเอียดในราชกิจจานุเบกษา เล่ม29 วันที่ มีนาคม 2455 (นับแบบใหม่เป็น2456) น.280

⁴⁷ Seksan Prasertkul, Cornell Ph.D. Thesis, pp.280-282

⁴⁸ สุวิมล ชาญมานนท์, เล่มเดียวกัน, น.76

⁴⁹ ผาสุกและคริส, เล่มเดียวกัน, น. 181

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเองก็ทรงถือว่าประเด็นจีนไม่ใช่เรื่องเชื้อชาติ หากเนื้อแท้แล้วเป็นเรื่องของการเมือง ดังจะเห็นได้จากข้อความในพระราชนิพนธ์ชิ้นหนึ่งซึ่งทรงยืนยันว่า “ข้าพเจ้าได้กล่าวมาหลายครั้งแล้ว และในที่สุดนี้จะขอโอกาสกล่าวซ้ำ บรรดาจีนทุกคนไม่เลือกกว่าคนใด ผู้มีความเต็มใจโดยสัจจะยอมได้ยอมเสียด้วยกับเมืองไทย (คือถือตัวเป็นไทยแท้ทีเดียว) ไม่เลือกว่าในสมัยร้ายหรือดีนั้น ข้าพเจ้าจะยินดีทางแขนต้อนรับเขา และขอให้ข้าพเจ้าได้เป็นคนแรกที่จะได้จับมือเขาโดยเสมอภาพในฐานะที่เป็นคนไทยร่วมชาติกัน”⁵⁰

บทบาทของรัฐที่เปลี่ยนไป

อย่างไรก็ดี ลัทธิชาตินิยมไทยซึ่งก่อรูปขึ้นในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 นั้น มิได้มีพัฒนาการเป็นเส้นตรงเสียทีเดียว ดังจะเห็นได้ว่าหลังจากสมัยรัชกาลที่ 6 ไม่นาน แนวคิดชาตินิยมของชนชั้นนำใหม่ในระบบราชการ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผลมาจากการศึกษาในประเทศตะวันตก ได้นำไปสู่การวิพากษ์ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างรุนแรง โดยเปลี่ยนจุดเน้นจากพระราชอำนาจนำมาเป็นชาติของสามัญชน ขณะเดียวกันระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กลับถูกมองว่าเป็นอุปสรรคต่อความเจริญ

ดังจะเห็นได้จากข้อความบางตอนในประกาศฉบับที่ 1 ของคณะราษฎร

“ราษฎรทั้งหลายพึงรู้เถิดว่าประเทศเรานี้เป็นของราษฎร... คณะราษฎรได้แจ้งความเห็นนี้ให้กษัตริย์ทราบแล้ว... ถ้ากษัตริย์ตอบปฏิเสธหรือไม่ตอบภายในกำหนด โดยเห็นแก่ส่วนตนว่าจะถูกลดอำนาจลงมากก็จะชื่อว่าทรยศต่อชาติ... เมื่อเราได้ยึดเงิน ที่พวกเจ้ารวบรวมไว้จากการทำนาบนหลังคนตั้งหลายร้อยล้านมาบำรุงประเทศขึ้นแล้ว ประเทศจะต้องเฟื่องฟูขึ้นเป็นแม่นมั่น”⁵¹

นอกจากนี้ เนื้อหาของลัทธิชาตินิยมไทยที่ถูกเพิ่มเติมขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ คือการกำหนดให้รัฐมีบทบาทเพิ่มขึ้นในการสร้างความเจริญให้กับชาติ และดูแลชาติในทุกๆ ด้าน อันที่จริง หลัก 6 ประการของคณะราษฎร ที่ประกาศไว้เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 นั้น โดยสาระแล้วคือการกำหนดบทบาทหน้าที่ของรัฐสมัยใหม่ในประเทศไทย ซึ่งตกทอดมาจนถึงปัจจุบันนั่นเอง

กล่าวคือ รัฐจะต้องมีหน้าที่ดังต่อไปนี้

- 1) จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่นเอกราชในทางการเมือง การศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง
- 2) จะต้องรักษาความปลอดภัยในประเทศ ให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มาก

⁵⁰ จากภาคผนวกในสุวิมล ชาญมานนถ์, เล่มเดียวกัน, น. 86

⁵¹ ประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1, ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิชและชัชติยา วรรณสูตร รวบรวม, เอกสารการเมืองการปกครองไทย พ.ศ. 2475-2477 (สมาคมสังคมศาสตร์ฯ 2532) น. 168-170

- 3) จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะจัดหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก
- 4) จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน (ไม่ใช่เฉพาะพวกเจ้ามีสิทธิยิ่งกว่าราษฎรดังที่เป็นอยู่)
- 5) จะต้องให้ราษฎรมีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระ เมื่อเสรีภาพนี้ไม่ขัดต่อหลัก 5 ประการดังกล่าวข้างต้น)
- 6) จะต้องให้การศึกษาย่างเต็มที่แก่ราษฎร⁵²

กระนั้นก็ตาม แม้แนวทางเช่นนี้จะแตกต่างจากลัทธิชาตินิยมสมัยรัชกาลที่ 6 อย่างมีนัยสำคัญ แต่สิ่งที่เหมือนกันคือการสถาปนาฐานะครอบงำของรัฐ ในความสัมพันธ์กับชาติที่กำลังสร้างขึ้นใหม่ แม้ว่าทั้งหมดจะเป็นเรื่องของการ'ดูแล' แต่เหตุการณ์ที่คลี่คลายตามหลังมาทำให้เราเห็นได้ชัดว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 นั้น ได้ส่งผลให้มีการขยายตัวของอำนาจรัฐไทยที่บังคับบัญชาประชาชนในประเทศไทยอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อจุดหมายที่จะ'สร้างชาติ'ให้มีความเจริญ ทันสมัย และมั่นคง

ในแง่หนึ่ง เราอาจพูดได้ว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นับเป็นการสานต่อจากการสร้างรัฐสมัยใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยนำกระบวนการดังกล่าวมาสู่ความครบถ้วนในที่สุด กล่าวคือหลังช่วงนี้เป็นต้นมา รัฐไทยไม่เพียงมีพรมแดนตายตัวและปกครองจากส่วนกลางออกไปโดยถือหลักอธิปไตยเหนือดินแดน มีกลไกการปกครองที่แยกต่างหากจากสถาบันทางสังคม และเป็นรัฐที่มีกฎหมายรองรับชัดเจนว่าจะนับเนื่องผู้ใดเป็นพลเมืองเท่านั้น หากยังมีการขยายตัวทางด้านบทบาทหน้าที่จนแทบจะไม่มีขอบเขตจำกัดอีกด้วย

แนวคิดเรื่องชาติและลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย

การก่อรูปของรัฐไทยสมัยใหม่ซึ่งเริ่มต้นด้วยการมีเส้นเขตแดนตายตัวและยกเลิกการควบคุมกำลังคนด้วยระบบไพร่/ขุนนางนั้น ได้มอบประชากรจำนวนที่แน่นอนหนึ่งไว้ภายใต้อำนาจซึ่งรวมศูนย์ไว้ที่ส่วนกลาง ขณะเดียวกันประชากรเหล่านั้นก็ต้องสัมพันธ์กับรัฐในฐานะปัจเจกบุคคลโดยไม่มีหัวหน้าหมวดหมู่กรมกองเป็นผู้เชื่อมประสานอีกต่อไป สภาพเช่นนี้คือกายภาพเบื้องต้นของความเป็นชาติในประเทศไทย ที่อุบัติขึ้นเมื่อประมาณร้อยกว่าปีที่แล้ว

สภาพดังกล่าวทำให้เกิดคำถามใหญ่ขึ้นอย่างน้อยสองประเด็น

ประเด็นแรกที่เกิดขึ้นคือ โดยรวมๆ แล้วประชากรอันหลากหลายชาติพันธุ์เหล่านี้จะสัมพันธ์กับ

⁵² ชัยอนันต์และชิตติยา, เล่มเดียวกัน, น. 169

รัฐหรือระเบียบอำนาจใหม่ที่พวกเขาไม่คุ้นเคยอย่างไร?

ประเด็นถัดมา ในหมู่พวกเขาเอง ความสัมพันธ์จะเป็นเช่นใด?

แน่นอน สำหรับฝ่ายรัฐแล้วคำตอบที่มีต่อคำถามข้างต้นย่อมไม่ใช่เป็นเพียงการใช้อำนาจดิบๆ เข้าไปควบคุมหรือบริหารจัดการให้เกิดความสงบเรียบร้อย เพราะจริงๆ แล้วอำนาจรัฐสมัยใหม่ก็ต้องอาศัยความชอบธรรมสมัยใหม่เช่นกัน เช่นนี้แล้วคำตอบที่เกิดขึ้นตามเงื่อนไขคือการสร้างจินตนาการทางการเมืองขึ้นมาใหม่ เพื่อให้หมู่ชนที่เคยต่างคนต่างอยู่และสังกัดเจ้านายต่างกัน กระทั่งต่างชาติพันธุ์กัน ยอมรับอำนาจที่รวมศูนย์อยู่เหนือพวกเขา โดยเชื่อถือศรัทธาว่ารัฐ เป็นทั้งผู้พิทักษ์ชุมชนใหญ่ที่เกิดขึ้น และเป็นผู้นำพาชุมชนดังกล่าวไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง

ปัญหาต่อไปคือ แล้วรัฐจะดัดแปลงประชาชนในความหมายสมัยใหม่เหล่านี้ด้วยวิธีใด จะปลุกฝังโลกทัศน์ที่รัฐเห็นว่าถูกต้องเหมาะสมควรให้กับพวกเขาด้วยวิธีไหน? ตรงนี้เป็นเรื่องใหญ่ เพราะชาติที่ก่อรูปขึ้นทางกายภาพไม่ใช่สิ่งประดิษฐ์ของรัฐไทยเสียทีเดียว หากเกิดจากเงื่อนไขทางภววิสัยในหลายๆ ด้าน ทว่าหลังจากนั้นคำทำที่หนักหน่วงที่สุดของฝ่ายรัฐคือจะเชื่อมโยงขึ้นส่วนที่กระจัดกระจายเหล่านี้ได้อย่างไร ด้วยเหตุนี้คำตอบจึงออกมาที่การสร้างตัวตนหรืออัตลักษณ์ใหม่ (New Identity) ของคนในประเทศขึ้น โดยผ่านการดัดแปลงทางด้านจิตสำนึก จากจุดนี้ไปจึงอาจกล่าวได้ว่า 'ชาติไทย' เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยรัฐไทย ซึ่งค่อนข้างจะต่างจากประเทศเพื่อนบ้านที่เคยตกเป็นอาณานิคมอยู่พอสมควร ทั้งนี้เนื่องจากสำนึกเรื่องชาติของพวกเขาได้ก่อรูปขึ้นก่อนการมีอำนาจรัฐเป็นของตนเอง⁵³

ชาติและชาตินิยมในระยะเริ่มต้น

เท่าที่ได้ศึกษากันมา เรามักจะให้ความสนใจกับกระแสชาตินิยมไทยในสมัยหลัง 2475 เป็นพิเศษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงแรกที่จอมพลป.พิบูลสงครามดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรี (พ.ศ. 2481-2487) ทั้งนี้เนื่องจากลัทธิชาตินิยมในสมัยนั้นมีลักษณะเข้มข้น โดดเด่น มีทั้งเนื้อหาทางความคิด และปฏิบัติการที่เป็นรูปธรรมชัดเจน แต่อันที่จริงจินตภาพเรื่องชาติ (Concept of Nation) และลัทธิชาตินิยมไทยมีมาก่อนหน้านั้นแล้วและได้รับการสานต่อหลังจากสมัยจอมพลป.พิบูลสงครามต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน เพียงแต่ว่าจุดเน้นและรายละเอียด ตลอดจนระดับความเข้มข้นอาจจะแตกต่างกันไป

แน่นอน ลักษณะเด่นประการแรกของแนวคิดเรื่องชาติและชาตินิยมแบบไทยคือเป็นชุด

⁵³ หมายถึงว่าชนวนชาตินิยมในประเทศเหล่านี้ต้องใช้เวลาก่อรูปและขยายตัวอยู่พักใหญ่จึงจะมีพลังพอที่จะไปยึดอำนาจรัฐจากมหาอำนาจตะวันตก ดังเช่น ในกรณีของพม่า เวียดนาม และอินโดนีเซีย เป็นต้น ดังนั้นความเป็นชาติของพวกเขา แม้จะเป็นจินตนาการใหม่ แต่ก็นับว่ามีรากฐานมวลชนมาตั้งแต่แรก ความจำเป็นในการต่อสู้ทำให้ชนชั้นนำในประเทศอาณานิคมต้องไปสามัคคีหลายชาติพันธุ์ให้มาเข้าร่วมขบวนการ

ความคิดที่ก่อรูปและพัฒนาขึ้นจากชนชั้นนำ จากนั้นจึงส่งทอดลงมาปลูกฝังให้กับมวลชนชั้นล่าง ด้วยเหตุนี้แนวคิดดังกล่าวจึงมีนัยของความสัมพันธ์ทางอำนาจอย่างเลี่ยงไม่พ้น ตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาถึงสมัยอำนาจอานิยมของกองทัพ จนถึงสมัยระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา

ในปลายสมัยรัชกาลที่5 แนวคิดเรื่องชาติได้ก่อรูปขึ้นบ้างแล้ว⁵⁴ แต่ลัทธิชาตินิยมยังไม่ได้ฟักตัวขึ้นอย่างชัดเจน อย่างไรก็ดี ความเจ็บช้ำขมขื่นของผู้ปกครองไทยที่ถูกมหาอำนาจตะวันตกขบถต้อนกดดัน ตลอดจนการเสียดำนาจเหนือแว่นแคว้นประเทศราชไปเป็นส่วนใหญ่ นับเป็นความทรงจำที่สำคัญ ซึ่งต่อมากลายเป็นหน่อเริ่มของลัทธิชาตินิยมไทย ตัวอย่างที่น่าสนใจในเรื่องนี้คือแนวคิดของพระองค์เจ้าบรมเดช ซึ่งเคยเสนอต่ออภิรัฐมนตรีสภาให้ยึดดินแดนที่เสียไปคืนมาในปี พ.ศ. 2474 แนวคิดดังกล่าวนี้ว่าเกิดขึ้นก่อนการรณรงค์ในเรื่องเดียวกันสมัยจอมพล.พิบูลสงครามหลายปี⁵⁵

อย่างไรก็ดี ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปีพ.ศ.2475 แนวคิดเรื่องชาติของไทยได้ย้ายจุดเน้นจากการจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์เพื่อแสดงความเป็นคนไทยมาเป็นการสร้างตัวตนหรืออัตลักษณ์ร่วม (Collective Identity) ของคนไทยในระดับสามัญชนอย่างทั่วด้านมากขึ้น ซึ่งหมายถึงว่าคนไทยควรจะมีภาษาเดียวกัน มีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมคล้ายกัน มีการยึดถือในประวัติศาสตร์หรือความเป็นมาของเผ่าพันธุ์ฉบับเดียวกัน อีกทั้งยังจะต้องสร้างอนาคตร่วมกันด้วย

การนิยามความเป็นไทยของรัฐในทิศทางนี้ ย่อมมีจุดหมายอยู่ที่การบูรณาการประชากรที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และกระจายอยู่ทั่วประเทศให้มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน (National Integration) แต่การจะทำให้สภาพดังกล่าวปรากฏเป็นจริงย่อมไม่ใช่เรื่องง่าย ทั้งนี้เนื่องจากในบางพื้นที่ของประเทศ บาดแผลจากการปะทะขัดแย้งกับรัฐอย่างรุนแรงในช่วงรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางยังไม่ได้จางหายไปโดยง่าย มิหนำซ้ำค่านิยมความเป็นไทยที่เข้มข้มขึ้นยังตอกย้ำความเป็น'คนอื่น'ของพวกเขาให้เด่นชัดขึ้นอีก ยังไม่ต้องเอ่ยถึงว่ายังมีชาติพันธุ์เล็กๆตามชายขอบอีกเป็นจำนวนมากที่เข้าไม่ถึงกระบวนการทำให้เป็นคนไทย หรือยังหาความหมายชัดเจนไม่ได้ ในการเปลี่ยนชื่อ เปลี่ยนภาษา และวัฒนธรรมของตัวเอง

ปัญหาใหญ่อย่างหนึ่งของลัทธิชาตินิยมไทยในช่วงระหว่างพ.ศ.2475กับพ.ศ.2487คือการนิยามความเป็นคนไทยจากฐานคิดทางด้านเชื้อชาติ ซึ่งทั้งขัดแย้งกับความจริงเกี่ยวกับองค์ประกอบ

⁵⁴ ยกตัวอย่างเช่นในคำกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน ร.ศ.103 ของเจ้าชายและข้าราชการ มีการใช้คำว่า 'ชาติยุโรป' และ 'ชาติทั้งปวง' นอกจากนี้ยังเอ่ยถึง 'พระราชอาณาเขตซึ่งเป็นของข้าพระพุทธเจ้าชาวสยามทั่วกันหมด' ดู ชัยอนันต์และชัตติยา, เล่มเดียวกัน, น.40-61

⁵⁵ B.J. Terwiel, "Thai Nationalism and Identity: Popular Themes of the 1930s", ใน Craig J. Reynolds, เล่มเดียวกัน, น. 111

ของประชากรไทย และฐานะตามกฎหมายของพลเมืองไทยชาติพันธุ์อื่นๆ ยังไม่ต้องเอ่ยถึงการสร้างความรู้สึกแปลกแยกให้เกิดขึ้นในหมู่ประชากรหลายหมู่เหล่าที่รัฐประสงค์จะให้รักใคร่สามัคคีกัน

ดังที่ทราบกันดี การดัดแปลงชาติในทิศทางนี้เริ่มต้นด้วยการเปลี่ยนชื่อประเทศจากสยามเป็นประเทศไทยในปีพ.ศ. 2482 ตามประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยรัฐนิยม ฉบับที่1ซึ่งรัฐให้เหตุผลว่าเพื่อ "ให้ต้องตามชื่อเชื้อชาติ"⁵⁶ จากนั้นประกาศรัฐนิยมฉบับที่2 ได้เอ่ยถึงหน้าที่ของประชาชนในการป้องกันภัยที่จะบังเกิดแก่ชาติ โดยใช้คำว่า 'ชนชาติไทย' แทนคำว่าประชาชนหรือราษฎรตลอดทั่วทุกข้อความ⁵⁷

กล่าวสำหรับเรื่องของการใช้ภาษาไทยภาคกลางเป็นภาษาราชการหรือเป็นภาษาแห่งชาตินั้น ได้มีความพยายามที่จะผลักดันในเรื่องนี้มาตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ดังจะเห็นจากความตั้งพระทัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการที่จะสร้างมาตรฐานของการใช้ภาษาไทยขึ้น⁵⁸ นอกจากนี้ในรัชสมัยของพระองค์ ยังมีการออกพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎรในปีพ.ศ.2461 โดยกำหนดให้ผู้จัดการโรงเรียนต้องมีความรู้ภาษาไทย และต้องจัดให้มีการสอนภาษาไทย ตลอดจนปลูกฝังให้มีความจงรักภักดีต่อชาติไทยด้วย จริงๆแล้วกฎหมายฉบับนี้พุ่งเป้าไปที่คนจีนโดยตรง แต่เมื่อพิจารณาควบคู่กับพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 ซึ่งบังคับให้เด็กทุกคนในพระราชอาณาจักรตั้งแต่อายุ7ปีบริบูรณ์ต้องอยู่ในโรงเรียนจนถึงอายุ14 ปีบริบูรณ์ ก็นับได้ว่า การบังคับใช้ภาษาไทยภาคกลางในหมู่พลเมืองไทยหลายชาติพันธุ์ได้ถูกวางรากฐานมาตั้งแต่สมัยนั้นแล้ว

อย่างไรก็ดี การศึกษาภาคบังคับได้ขยายตัวไปอีกมากหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 รวมทั้งการเกิดขึ้นของสถาบันการศึกษาระดับสูงซึ่งเป็นทั้งการศึกษาแบบตะวันตกและการศึกษาแบบชาตินิยม ดังนั้นการขยายตัวของ 'ภาษาประจำชาติ' (National Language) โดยผ่านห้องเรียนจึงได้ดำเนินไปอย่างกว้างขวางเช่นกัน พร้อมกับแนวคิดที่ว่าเป็นคนไทยต้องพูดภาษาไทย (ภาคกลาง)

ทิศทางดังกล่าวได้ถูกยืนยันไว้อย่างชัดเจนใน ลิลิตรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นบทกวีประกอบประกาศรัฐนิยมฉบับที่9 ลงวันที่24 มิย.2483

“ชนชาติไทยทั่วถ้วน ทุกคน
ต้องเทิดภาษาตน ยิ่งแล้ว

⁵⁶ กรมโฆษณาการ, ประมวลรัฐนิยมเล่ม1 (พ.ศ. 2482) น. 12

⁵⁷ เล่มเดียวกัน, น.14

⁵⁸ ดู Anthony Diller, What Make Central Thai a National Language? ใน Craig J. Reynolds ed., เล่มเดียวกัน, น. 84-85

ศัพท์เทศไป่ควรปน ประกอบ
 จึงนึกเป็นเกียรติแท้ ที่พร้อมคำไทย”⁵⁹

ประเด็นที่น่าสนใจมีอยู่ว่าแม้ภาษาไทยภาคกลางเองแท้จริงแล้วก็มีอยู่หลายสำเนียง ดังนั้นจึงยังแตกต่างจากภาษามาตรฐานหรือภาษาราชการที่รัฐเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์การเขียนและการออกเสียงอยู่ดี และแม้ว่าเมื่อเวลาผ่านไปจนถึงปัจจุบัน พลเมืองไทยเกือบทั้งหมดจะใช้ภาษาไทยภาคกลางได้ แต่สำหรับประชาชนส่วนใหญ่สำเนียงภาษาไทยมาตรฐานก็ยังคงไม่ใช่ภาษาแม่ (Mother Tongue) ของพวกเขา ด้วยเหตุนี้คนไทยจำนวนมากจึงมักใช้ภาษาไทยสองสำเนียง คือสำเนียงที่ได้มาแต่เกิดกับภาษาราชการ และถ้าจะให้ยืนยันอย่างเคร่งครัดตามความจริงแล้ว ภาษาแรกของคนไทยกลุ่มใหญ่ที่สุดกลับไม่ใช่ภาษาไทยภาคกลาง หากเป็นภาษาอีสานหรือภาษาลาว ดังที่งานวิจัยสมัยปัจจุบันชิ้นหนึ่งได้สรุปว่ามีพลเมืองไทยพูดภาษาอีสานเป็นภาษาแรกร้อยละ31 พูดคำเมืองหรือภาษาเหนือร้อยละ 20 พูดภาษาปักษ์ใต้ร้อยละ 5 ภาษาอื่น ๆ ร้อยละ2 และพูดภาษาไทยภาคกลางเป็นภาษาแรกเพียงร้อยละ25 เท่านั้น⁶⁰

อันที่จริง การมีภาษากลาง (Common Language) สำหรับคนทั้งประเทศไว้ใช้ร่วมกันนั้นมีประโยชน์อยู่มากมายหลายประการ トラบใดที่สิ่งนี้ไม่ถึงขั้นไปทำลายล้างภาษาและวัฒนธรรมอันมีมาแต่เดิมของชาติพันธุ์ต่างๆ หรือใช้เป็นเส้นแบ่งอันเด็ดขาดระหว่างความเป็นคนไทยกับความเป็นคนอื่น ทว่าในทางปฏิบัติแล้ว ความเสียหายที่เกิดขึ้นดูจะมีอยู่น้อย นอกเหนือจากการหายไปของภาษาพูดและสำเนียงท้องถิ่นในหลายๆแห่งแล้ว องค์ความรู้ในท้องถิ่นก็อาจพลอยสาบสูญไปด้วย ทั้งนี้เนื่องเพราะ”ภาษาเป็นที่เก็บของภูมิปัญญา”⁶¹

ในบางพื้นที่อย่างเช่นสามจังหวัดภาคใต้ การบังคับใช้ภาษาไทยภาคกลางในท้องถิ่นซึ่งมีประชาชนประมาณร้อยละ80มีภาษาแม่เป็นภาษามลายู นับเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่น่าไปสู่ความไม่พอใจทางการเมืองอย่างรุนแรง เพราะ “ฝ่ายชุมชนไทยมุสลิมเชื้อสายมลายูมักมองว่ารัฐจะใช้การศึกษาภาคบังคับเป็นเครื่องมือในการกลืนวัฒนธรรมมลายูมุสลิมให้หมดสิ้นไป”⁶²

ประเด็นสำคัญอีกอย่างหนึ่งซึ่งประกอบขึ้นเป็นตรรกะต่อเนื่องมาจากลัทธิเชื้อชาตินิยม

⁵⁹ นิพนธ์โดยพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา อังใน อ.อำนาจสงคราม, จอมพลป.พิบูลสงคราม (ไม่ระบุสำนักพิมพ์.ศ.2518) น.142

⁶⁰ Diller, เล่มเดียวกัน, น.78

⁶¹ สุวิไล เปรมศรีรัตน์, “จะเรียนรู้ได้จริงแท้ต้องเริ่มที่ภาษาแม่”, ในปาจรัช ธนะสมบุญกิจและคณะ บก., วิพากษ์รายงานคณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (คณะทำงานสื่อสารกับสังคม กอส. 2549) น.74

⁶² คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ, รายงานกอส./เอาชนะความรุนแรงด้วยพลังสมานฉันท์(2549) น. 26

(Racism) คือการสร้างประวัติศาสตร์ประเทศไทยขึ้นมาในฐานะความจำร่วม (Common Memory) ให้เป็นเพียงประวัติศาสตร์ของชาติพันธุ์เดียว ซึ่งแม้จะให้ความสำคัญกับบทบาทฐานะของสามัญชนมากขึ้น⁶³ แต่ก็แทบไม่มีพื้นที่ใดๆเลยสำหรับชาติพันธุ์อื่น อันนี้ในแง่หนึ่งนับเป็นการสานต่อจากความเจ็บช้ำน้ำใจของชนชั้นนำไทยสมัยถูกมหาอำนาจตะวันตกแย่งอำนาจเหนือประเทศราชต่างๆไป และในแง่ที่สำคัญก็คือเท่ากับปิดกั้นพลเมืองไทยชาติพันธุ์ต่างๆตลอดจนชุมชนท้องถิ่นมากมายหลายแห่งมิให้มีความทรงจำร่วมของตน ที่อาจจะแตกต่างกับประวัติศาสตร์ของทางการ

จากทิศทางดังกล่าว เราจะเห็นได้ว่า ประวัติศาสตร์ชาติไทยที่ถูกเขียนขึ้นในระยะประมาณตั้งแต่ พ.ศ. 2481 ถึง พ.ศ. 2500 จึงมักเต็มไปด้วยเรื่องราวของการถูกชาติอื่นข่มเหงรังแก⁶⁴ ขณะเดียวกันก็ภูมิใจที่ไม่เคยตกเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตกเหมือนดินแดนเพื่อนบ้าน นอกจากนี้ความเป็นไทยยังหมายถึงการรักอิสระ ไม่ยอมตนลงเป็นทาสของผู้ใด ในอดีตคนไทยเคยช่วยกันกอบกู้เอกราช เคยสูญเสียดินแดนไปผืนใหญ่กว่าประเทศไทยปัจจุบัน ชนเผ่าไทยแท้จริงแล้วยังมีอยู่ในประเทศอื่นๆเป็นจำนวนมหาศาล เพราะฉะนั้นชาติไทยจึงเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่ อะไรทำนองนั้น

ลัทธิชาตินิยมไทยภายใต้แสงเงาของลัทธิเชื้อชาตินิยมเช่นนี้ ปรากฏอยู่อย่างชัดเจนในปาฐกถาของหลวงวิจิตรวาทการเมื่อปีพ.ศ.2483

“ถ้าหากเราได้ดินแดนที่เสียไปนั้นคืนมา เรามีหวังที่เป็นมหาประเทศ...เราจะสามารถมีดินแดนเข้าไปถึงถิ่นไทยอันกว้างขวางซึ่งตั้งอยู่เหนือสิบสองจุไทย ที่นั้นมีเลือดเนื้อเชื้อไทยเราอยู่ 24 ล้านคน ซึ่งยังถือตนเป็นคนไทย พูดภาษาไทย...ในไม่ช้าเราจะประเทศที่มีดินแดนราว 9,000,000 ตารางกิโลเมตร และมีพลเมืองไม่น้อยกว่า 40 ล้านคน เราจะเป็นมหาประเทศ”⁶⁵

สรุปรวมความก็คือในมิตินี้ ลัทธิชาตินิยมไทยได้เปิดพื้นที่น้อยมาก หรือแทบไม่มีเลยสำหรับชาติพันธุ์อื่นๆที่ประกอบขึ้นเป็นพลเมืองไทย ขณะเดียวกัน ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชาติในลักษณะนั้นก็นับเป็นความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบแนวดิ่ง ซึ่งถ้าเราพิจารณาดูให้ดี ก็จะพบว่าได้ซ่อนลัทธิอำนาจนิยม (Authoritarianism) และฐานะนำของทหาร (Militarism) เอาไว้อย่างแยบยล จุดเน้นในเรื่องการถูกรุกไล่ข่มเหงมาแต่โบราณ การถูกตัดเฉือนดินแดนโดยนักล่าอาณานิคม มาจนถึงปฏิบัติการ

⁶³ รายงานการศึกษาเรื่องนี้ใน วรากรณ์ เือกเล็ก, การสร้างวีรกรรมสามัญชนในสมัยจอมพลป.พิบูลสงครามช่วงแรก พ.ศ.2481-2487 (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2547) น.208-220

⁶⁴ คุรุละเอียดใน ประอรรัตน์ บุณมาตร์, หลวงวิจิตรวาทการกับบทละครประวัติศาสตร์ (สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2528) น.77-110

⁶⁵ อ้างในสายชล สัตยานุรักษ์, ความเปลี่ยนแปลงในการสร้างชาติไทยและความเป็นไทยโดยหลวงวิจิตรวาทการ (สำนักพิมพ์มติชน 2545) น. 31

ที่เป็นจริงในการยึดดินแดนที่เสียไปคืนมา⁶⁶ ล้วนแล้วแต่เชิดชูบทบาทของกองทัพและผู้นำกองทัพทั้งสิ้น ทำให้ลัทธิชาตินิยมไทยในระยะเข้มข้นสุดแทบไม่ต่างอะไรกับการปลุกฝังวัฒนธรรมนิยมนทหารให้คนทั้งประเทศนั่นเอง⁶⁷

อย่างไรก็ดี เมื่อมาถึงมิติทางด้านวัฒนธรรมจริงๆ นอกเหนือไปจากการเชิดชูพุทธศาสนาแล้ว รัฐไทยกลับอาศัยวัฒนธรรมตะวันตกเป็นเนื้อหาสำคัญในการนำมาประดิษฐ์เป็น 'วัฒนธรรมแห่งชาติ' นักวิชาการตะวันตกท่านหนึ่งได้ตั้งข้อสังเกตว่าแม้ชนชั้นนำไทยพยายามจะทำตัวให้ 'ลิวีโลธ' มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 แต่ในสมัยจอมพลป.พิบูลสงครามต้องถือว่าเข้าขั้นหมกมุ่นในเรื่องรูปแบบเลยทีเดียว⁶⁸ ดังจะเห็นได้การเน้นเรื่องแต่งกายแบบสากล การสวมหมวกเวลาออกจากบ้าน การเลิกกินหมาก และการฝึกหอมแก้มภรรยา เป็นต้น ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่ารัฐไม่เพียงต้องการสร้างเอกภาพทางด้านวัฒนธรรมเท่านั้น หากยังบวกรวมเรื่องความทันสมัยไว้พร้อมๆ กัน ด้วย แม้จะมีความพยายามจากฝ่ายรัฐเป็นระยะๆ ที่จะชี้แจงว่าวัฒนธรรมใหม่เหล่านี้ แท้จริงแล้ว หลายอย่างมีรากเหง้าอยู่วัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย⁶⁹

ทิศทางดังกล่าวทำให้ประเทศไทยมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม (Cultural Identity) ค่อนข้างผิดแผกไปจากประเทศเพื่อนบ้านที่เคยตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตก กล่าวคือในการก่อตัวของลัทธิชาตินิยมในประเทศอย่างพม่า เวียดนาม หรืออินโดนีเซีย การยื่นหยัดวัฒนธรรมประเพณีพื้นเมืองไม่ว่าจะเป็นภาษา การแต่งกาย หรือประเพณีทางศาสนา ถือเป็นประเด็นสำคัญในการต่อต้านการครอบงำของต่างชาติ แต่สำหรับในกรณีของไทย ฝ่ายรัฐกลายเป็นผู้มีส่วนรื้อถอนวัฒนธรรมพื้นเมืองเสียเอง ดังเราจะเห็นได้ว่าในสมัยปัจจุบัน ประเทศไทยเป็นเพียงประเทศเดียวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ในชีวิตประจำวันประชาชนไม่ได้แต่งกายตามประเพณีพื้นเมือง หรือในกรณีที่มีใครแต่งกายเช่นนั้นก็มักต้องพบกับ การดูถูกดูแคลน (ไม่ได้หมายถึงชุดไทยหรือชุดพื้นเมืองที่จินตนาการขึ้นมาเอาใจนักท่องเที่ยวต่างชาติในระยะหลัง)

แน่ละ ผลของการสร้าง 'วัฒนธรรมแห่งชาติ' ในลักษณะนี้ ไม่เพียงสร้างความแปลกแยกให้กับคนไทยพื้นเมืองเป็นจำนวนมากด้วยการที่ทำให้เกิดจุดด้อยของที่คนปรับตัวไม่ได้เท่านั้น หากยังสร้างความไม่พอใจให้กับบางชาติพันธุ์ที่หวงแหนวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนอีกด้วย

⁶⁶ หมายถึงการใช้กองกำลังอาวุธช่วงชิงดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขง จำปาศักดิ์ เขียมราฐและพระตะบองกลับมาจากกรปกครองของฝรั่งเศส ในช่วง พ.ศ. 2483-2484

⁶⁷ ดูรายละเอียดใน เฉลิมเกียรติ คิวินวล, *ความคิดทางการเมืองของทหารไทย* (สำนักพิมพ์ผู้จัดการ 2535) น. 35-43

⁶⁸ Scot Barne, *Luang Wichit Wathakan and the Creation of the Thai Identity* (ISEAS Singapore: 1993) p. 157

⁶⁹ ดูสายชล สัตยานุรักษ์, *เล่มเดียวกัน*, น. 144-147

พูดกันอย่างยุติธรรม ชาติพันธุ์ที่ถูกดัดแปลงให้มี 'ความเป็นไทย' มิได้มีแต่ชาติพันธุ์ที่แตกต่างจากคนไทยภาคกลางที่อยู่ล้อมรอบศูนย์อำนาจกรุงเทพฯ ตัวคนไทยดั้งเดิมเองก็ถูกรัฐดัดแปลงอย่างหนักหน่วง เพราะ 'ความเป็นไทย' ในสายตาของรัฐสมัยใหม่นั้นแท้จริงแล้วเป็นสิ่งที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่เสียหลายส่วน และเป็นส่วนหนึ่งของการก้าวสู่ความทันสมัยหรือเป็นแบบตะวันตก ซึ่งคนไทยส่วนใหญ่ไม่คุ้นเคยมาก่อน

การหายไปของ 'คนจีน'

อย่างไรก็ดี พิจารณาจากจุดหมายในการบูรณาการชาติพันธุ์ต่างๆ เข้ามาไว้ในวิถีชีวิตเดียวกัน การรณรงค์ให้เข้าสู่วัฒนธรรมตะวันตก หรือใช้ชีวิตอย่างทันสมัย อาจจะช่วยทำให้การปรับตัวเป็นไปได้ง่ายกว่าสำหรับชาติพันธุ์ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างดี ใกล้เคียงศูนย์อำนาจ และมีกิจกรรมชีวิตเกี่ยวข้องกับโลกสมัยใหม่อยู่แล้วอย่างในกรณีของชาวจีนในเมือง เป็นต้น อันที่จริงถ้ากล่าวในแง่การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ชาวจีนในประเทศไทยที่หันมาใช้ชีวิตแบบคนไทยพื้นเมืองดั้งเดิมนับว่ามีน้อยกว่าชาวจีนที่เปลี่ยนวิถีชีวิตให้เป็นแบบตะวันตกมาก ส่วนชาวไทยเองก็ถูกฝ่ายรัฐนำไปสู่วิถีชีวิตแบบตะวันตกมากขึ้นเรื่อยๆ เช่นกัน ผ่านกาลเวลานานเข้า จึงกลายเป็นความกลมกลืนเข้าหากันอีกแบบหนึ่ง ทั้งคนจีนและคนไทยต่างปรับตัวเข้าสู่ 'ความเป็นไทย' ที่สมมุติขึ้นใหม่ ซึ่งไม่ใช่ตัวตนดั้งเดิมของตน

กล่าวอย่างตรงไปตรงมา การรณรงค์ต่อต้านคนจีนในสมัยจอมพลป.พิบูลสงครามเป็นผู้นำช่วงแรกนั้น จริงๆ แล้วเป็นเรื่องค่อนข้างผิวเผิน จริงอยู่แม้ว่าในช่วงสร้างทุนนิยมแห่งรัฐ (State capitalism)⁷⁰ ฝ่ายผู้นำไทยจะอาศัยการรณรงค์ต่อต้านอิทธิพลจีนมาสร้างความชอบธรรมให้กับนโยบายดังกล่าว และในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง จะมีชาวจีนที่ไม่ได้ถือสัญชาติไทยจำนวนหนึ่งถูกปฏิบัติในฐานะชาติศัตรู ทว่าโดยทางพฤตินัยรัฐไทยกลับยังคงใช้บริการจากนักธุรกิจจีนอย่างสม่ำเสมอ โดยให้ช่วยทำหน้าที่บริหารรัฐวิสาหกิจที่สำคัญๆ ยิ่งในช่วงสงคราม อาจกล่าวได้ว่าเป็นยุคทองของทุนจีนเลยทีเดียว เพราะทุนตะวันตกถูกกำหนดให้เป็นฝ่ายศัตรู กิจกรรมต่างๆ รวมทั้งธนาคารของฝรั่งถูกปิด จึงเปิดโอกาสให้ทุนจีนโดยความร่วมมือของชนชั้นนำไทย สามารถตั้งธนาคารพาณิชย์ขึ้นมาได้ถึง 4 แห่ง

71

⁷⁰ คุราชะเอ็ยคเ็องนี้ ใน สังกิต พิธิยะรังสรรค, ทุนนิยมขุนนางไทย พ.ศ.2475-2503 (สำนักพิมพ์สร้างสรรค 2526) น. 76-171

⁷¹ คุราชะเอ็ยคเ็องใน พรรมิ บัวเล็ก "การเติบโตและพัฒนาการของนายทุนธนาคารพาณิชย์ชาวจีนในประเทศไทย(2475-2516)" ใน วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง ปีที่6 ฉบับที่1-2 ต.ค.25295- มีค.2530

การผูกแนวคิดเรื่องสร้างชาติ(Nation Building) เข้ากับการเติบโตทางเศรษฐกิจนั้นนับเป็นจุดเริ่มต้นอันสำคัญที่นำมาสู่การจัดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชาติพันธุ์ต่างๆในสมัยปัจจุบัน กล่าวให้ชัดขึ้นคือเศรษฐกิจนับเป็นพื้นที่ซึ่งแนวคิดเรื่องสร้างชาติมาบรรจบกับความทันสมัย (Modernization) เพราะฉะนั้นถ้าชนกลุ่มไหนมีคุณูปการในการสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจในสายตาของรัฐ ชนกลุ่มนั้นก็จะมีคุณค่าความสำคัญในกระบวนการสร้างชาติมากกว่าคนกลุ่มอื่น อันนี้เป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ผู้มีเชื้อสายจีนในประเทศไทยได้เปลี่ยนจากเป้าที่เคยถูกโจมตีโดยรัฐ มาเป็นกระแสหลักทางด้านชาติพันธุ์ กระทั่งบางส่วนกลายเป็นชนชั้นนำทั้งทางสังคมและทางการเมืองในที่สุด แน่ละ กระบวนการทางวัฒนธรรมที่ทำให้คนจีนเปลี่ยนภาษาพูด ใช้นามสกุลไทย มีการศึกษาแบบตะวันตกและเปลี่ยนวิถีชีวิตให้เป็นแบบตะวันตก ก็มีส่วนทำให้ชนชั้นที่ฐานะครอบงำทางเศรษฐกิจซึ่ง'ไม่น่าไว้วางใจ' กลายเป็นกลุ่มชนที่'น่าเคารพนับถือ' ด้วย

ขณะเดียวกันระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมก็เป็นกระบวนการหลักในการผลิตคนชายขอบ (Marginalization) อย่างเลียดไม่พ้น เพราะเป็นระบบการแข่งขันซึ่งย่อมต้องมีผู้แพ้ผู้ชนะ ยังไม่ต้องเอ่ยถึงขีดความสามารถที่จะเข้าสู่การแข่งขันซึ่งแตกต่างกันมากตั้งแต่แรกแล้ว ในบรรดาคนชายขอบที่ถูกผลิตขึ้นโดยระบบดังกล่าว ย่อมมีทั้งที่เป็นคนไทยจำนวนมหาศาลและพลเมืองไทยชาติพันธุ์อื่นๆผู้ตกเป็นเบี้ยล่างในความสัมพันธ์แบบตลาด สำหรับพวกหลัง การถูกกดขี่หมิ่นหมายซึ่งได้รับอยู่แล้วในฐานะชนชั้นล่างๆกลับยิ่งเพิ่มขึ้นอีก ในฐานะที่อยู่นอกวัฒนธรรมกระแสหลัก (เป็น'คนอื่น')

ในกรณีของประเทศไทย แม้ว่าลัทธิชาตินิยมสมัยแรกจะแสดงออกผ่านระบบทุนนิยมแห่งรัฐ แต่ระบบเศรษฐกิจดังกล่าวก็เสื่อมนไปสู่ระบบทุนนิยมขุนนางอย่างรวดเร็ว⁷² ถึงจุดนี้ชนชั้นนำภาคธุรกิจ (Business Elite) ที่มีเชื้อสายจีนได้กลายเป็นพันธมิตรแน่นแฟ้นกับชนชั้นนำทางการเมือง (Political Elite) ของไทยไปเรียบร้อยแล้ว หลังจากนั้นจึงมาถึงช่วงการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของยุควางแผนพัฒนาประเทศซึ่งเริ่มขึ้นเมื่อปี2504 ในช่วงนี้ยุทธศาสตร์ของรัฐในการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจได้ย้ายจุดเน้นจากการลงทุนของรัฐมาสู่การขยายตัวของธุรกิจเอกชน⁷³ ทำให้นักธุรกิจไทยเชื้อสายจีนกลายเป็นทั้งผู้มีความพร้อมมากที่สุดในการตอบสนองนโยบาย และมีฐานะสำคัญอย่างยิ่งจากมุมมองของรัฐ ประเด็นเรื่องคนจีนคนไทยจึงเริ่มกลายเป็นเรื่องล้ำหลังทางประวัติศาสตร์และเลือนหายไป

⁷² ดูสังคีต พิริยะรังสรรค์, เล่มเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

⁷³ ทักซ์ เกลิมเต็ยรณ (พรวิณี ถิตพรทรัพย์และคณะ แปล), การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ (มูลนิธิโครงการตำราฯ 2548) น. 272-274

อย่างไรก็ดี ถึงลัทธิชาตินิยมแบบจอมพลป.พิบูลสงครามจะคลายความเข้มข้นลงไปมาก แต่มรดกตกทอดของวัฒนธรรมแห่งชาติและแนวคิดชาตินิยมสมัยนั้น ก็ยังเหลือมาถึงปัจจุบันอีกมากมายหลายอย่าง นอกเหนือไปจากการนำพาประชาชนไปสู่ชีวิตที่ทันสมัยตามมาตรฐานตะวันตกมากยิ่งขึ้นแล้ว⁷⁴ ประเด็นการเมืองที่สำคัญอย่างหนึ่งคือการขยายระบบทุนนิยมเสรีตามแผนพัฒนาประเทศยังคงอิงอยู่กับข้ออ้าง'ผลประโยชน์แห่งชาติ' (National Interest) ตามตรรกะชุดนี้ ชาติคือเหตุผลในการดำรงอยู่ของรัฐ เมื่อชาติ'เจริญ'ได้ด้วยระบบทุนนิยม รัฐก็ต้องปกป้องระบบทุนนิยม และเมื่อระบบทุนนิยมจะเติบโตได้ก็ต่อเมื่อมีการลงทุน รัฐจึงต้องปกป้องนักลงทุน

นอกจากนี้แล้ว การเชิดชูความสำคัญของเศรษฐกิจ โดยตัวของมันเองก็เท่ากับการปลูกฝังค่านิยมใหม่ไปพร้อมกัน ซึ่งนับเป็นกระบวนการทางด้านวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง อันที่จริงการถือความสำเร็จทางเศรษฐกิจมาก่อนสิ่งอื่นไม่ใช่ค่านิยมดั้งเดิมของคนไทยแต่อย่างใด แต่สิ่งนี้ก็ถูกฝ่ายรัฐพยายามเปลี่ยนแปลงมาตั้งแต่สมัยหลังพ.ศ.2475 ดังจะเห็นได้จากข้อความในลิลิตรัฐนิยมประกอบบริวณิยมฉบับที่7

“ใครเมินไม่มุ่งเกื้อ กอบการ

อาชีพเป็นหลักถาน เรียบร้อย

ชื่อว่าละเลยงาน ส้างชาติ

พึงเหยียดเกียรติคุณด้อย อย่าได้รับถือ”⁷⁵

พอมาถึงสมัยพัฒนาประเทศ ค่านิยมเรื่องความสำคัญของเศรษฐกิจยิ่งถูกทำให้กระชับเข้ามาสู่การหารายได้แบบสมัยใหม่ยิ่งกว่าเรื่องอื่นใด ดังจะเห็นได้จากคำขวัญของรัฐที่แพร่หลายอย่างกว้าง ขวางในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ที่ว่า”งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” แน่นนอนที่สุดผลจากการปลูกฝังค่านิยมเช่นนี้ ย่อมมีส่วนทำให้ผู้ประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจกลายเป็นผู้มีคุณค่ามากกว่าคนอื่นทั้งจากมุมมองของรัฐและในสายตาของสังคม คงไม่ต้องเอ่ยก็ได้ว่าค่านิยมดังกล่าวได้ส่งผลต่อการจัดลำดับความสูงต่ำของชาติพันธุ์ต่างๆในประเทศไทยด้วย

‘คนไทย’ไม่มีฝ่ายซ้าย

ทั้งนี้และทั้งนั้น ประเด็นที่น่าสนใจที่สุดคือ ในยุคสงครามเย็น นอกจากรัฐไทยจะหันมาเน้นความเจริญทางวัตถุแล้ว ลัทธิชาตินิยมไทยยังถักทอคติใหม่ดังกล่าวเข้าหาอุดมการณ์ทางการเมืองอย่างแน่นแฟ้น กล่าวคือชนชั้นนำไทยในช่วงนั้นไม่เพียงฟื้นฟูการเทอดทูนบูชาสถาบันพระมหากษัตริย์

⁷⁴ ทักษ์ เถลิ้มเตียรณ, เล่มเดียวกัน, น. 269-270

⁷⁵ อ้างใน อ.อำนาจสงคราม, เล่มเดียวกัน, น.128

หากยังเพิ่มการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์เข้าไปเป็นเส้นแบ่งระหว่างการเป็นคนไทยกับเป็นคนอื่นด้วย อันที่จริงการกำหนดให้คอมมิวนิสต์เป็นศัตรูได้เริ่มขึ้นตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่2 ไม่นาน ดังเราจะเห็นได้จากข้อความในแถลงการณ์ของคณะรัฐประหารเมื่อวันที่29 พฤศจิกายน 2494 ซึ่งอ้างว่า” สถานการณ์ของโลกในปัจจุบันนี้ ตกอยู่ในความคับขันทั่วไป ภัยแห่งคอมมิวนิสต์ได้คุกคามเข้ามาอย่างรุนแรง”⁷⁶ จากนั้น แนวคิดดังกล่าวก็ได้รับการยืนยันหนักแน่นยิ่งขึ้นในประกาศของคณะปฏิวัติ เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2501”...ลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นภัยยิ่งใหญ่ เป็นที่ประจักษ์แจ้งอยู่ทั่วไปในเรื่องความแทรกซึมของลัทธิคอมมิวนิสต์ที่พยายามสร้างอิทธิพลเหนือจิตใจของประชาชนชาวไทย...ดำเนินการทั้งในทางลับและเปิดเผย ทำความพยายามทุกวิถีทางที่จะให้เกิดความเสื่อมโทรมระส่ำระสายในประเทศ ขูดโค่นราชบัลลังก์ ล้มล้างพระพุทธศาสนา และทำลายทุกอย่างที่ชาติไทยเราได้ผดุงรักษามาด้วยความเสียสละอย่างยิ่งยวด”⁷⁷

แน่นอน ภัยคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์ได้กลายเป็นเหตุผลอีกชุดหนึ่งที่ส่งเสริมระบอบการปกครองแบบอำนาจนิยม ซึ่งได้รับการเชิดชูว่าสอดคล้องที่สุดกับวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของคนไทย ในทัศนะของผู้นำประเทศ ประเทศชาติเปรียบดัง‘ครอบครัวใหญ่’ ซึ่งมีนายกรัฐมนตรีเป็น‘พ่อบ้าน’ คอยปกครองดูแลลูกๆ และในกรอบคิดเช่นนี้แม้แต่ระบอบประชาธิปไตยก็ดูจะไม่สอดคล้องกับสภาพของประเทศไทย⁷⁸

ดังนั้น การรณรงค์ทางอุดมการณ์ของรัฐในช่วงสงครามเย็น จึงทำให้คนไทย‘ที่แท้จริง’ จะต้องเป็นผู้ที่รักทั้งพระมหากษัตริย์ และรักระบบทุนนิยม ไม่เอนเอียงไปทางอุดมการณ์การเมืองฝ่ายซ้าย ตลอดจนยอมรับความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบ‘พ่อปกครองลูก’ ว่าเหมาะสมแล้วกับประเทศของตน

นิยามความเป็นไทยดังกล่าวไม่เพียงสร้างความขัดแย้งในเรื่องพื้นที่การเมือง (Political Space) ระดับชาติเท่านั้น (เช่น การกวาดล้างปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้า) หากในเวลาต่อมายังได้ส่งผลกระทบต่อบางชาติพันธุ์อย่างรุนแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นต่อต้านคอมมิวนิสต์ ทั้งนี้เนื่องจากชาติพันธุ์เหล่านั้นบังเอิญมีถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ซึ่งจะหวางรัฐกับขบวนการปฏิวัติที่นำโดยพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (เช่นม้ง ลัวะ และกะเหรี่ยง) ในปัจจุบันแม้ว่าความขัดแย้งเหล่านี้จะผ่านช่วงรุนแรงที่สุดไปแล้ว แต่ก็ยังมีปัญหาตกค้างอยู่หลายอย่าง

เราอาจกล่าวได้ว่าลัทธิชาตินิยมแบบสงครามเย็นมีฐานะครอบงำประเทศไทยเป็นเวลาที่ค่อนข้างยาวนานทีเดียว แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งใหญ่ในปีพ.ศ.2516 แต่ขบวนการ

⁷⁶ เชาวนะ ไตรมาส, ข้อมูลพื้นฐาน66ปีประชาธิปไตยไทย (สถาบันนโยบายศึกษา 2541) น. 154

⁷⁷ เล่มเดียวกัน, น. 157

⁷⁸ ดูทักซ์ เกลิมเต็ธ, เล่มเดียวกัน, น.189-206

ประชาธิปไตยของนักศึกษาและประชาชนผู้ยากไร้ตลอดจนกระแสเสรีนิยมทางการเมืองที่เกิดขึ้นตามหลังการต่อสู้ 14 ตุลาคม ก็ถูกโต้กลับอย่างรุนแรงโดยชนชั้นนำทางการเมืองที่ยึดถือแนวคิดนี้ในปี พ.ศ. 2519 ดังเราจะเห็นได้ว่าในกรณีของเลือด 6 ตุลาคม ขบวนการนักศึกษาถูกกล่าวหาว่าเป็นทั้งพวกต่อต้านสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นพวกต่างชาติและเป็นคอมมิวนิสต์ในเวลาเดียวกัน กล่าวอีกแบบหนึ่งคือมีฐานะเป็น 'คนนอก' หรือ 'คนอื่น' โดยสิ้นเชิง

ข้อความในแถลงการณ์ของคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 สะท้อนลัทธิชาตินิยมในสูตรนี้ไว้อย่างชัดเจน

“บัดนี้... ได้มีกลุ่มบุคคลซึ่งประกอบด้วยนิสิตนักศึกษาบางกลุ่ม ได้ทำการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ อันเป็นการเหยียบย่ำจิตใจของคนไทยทั้งชาติ โดยเจตจำนงทำลายสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแผนการของคอมมิวนิสต์ที่จะยึดครองประเทศไทย เมื่อเจ้าหน้าที่ตำรวจเข้าจับกุมก็ได้ต่อสู้ด้วยอาวุธร้ายแรงที่ใช้ในราชการสงคราม โดยร่วมมือกับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ชาวเวียดนามต่อสู้กับเจ้าหน้าที่ตำรวจด้วย... คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินจึงมีความจำเป็นต้องเข้ายึดอำนาจการปกครอง... ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดของชาติ”⁷⁹

กล่าวอีกแบบหนึ่งคือจากสายตาของชนชั้นนำภาครัฐ (State Elite) ขบวนการประชาธิปไตยหลัง 14 ตุลาคม ซึ่งมีเนื้อหาบางด้านเรียกร้องความเป็นธรรมทางสังคม ได้เข้ามาท้าทายจินตภาพเกี่ยวกับชาติและผลประโยชน์แห่งชาติของพวกเขาอย่างให้ภัยไม่ได้ ด้วยเหตุนี้จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่ประเด็นเรื่อง 'ชาติไทย' และ 'ความเป็นคนไทย' ได้ถูกนำมาเน้นย้ำอีกครั้งหนึ่งในช่วงหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม ดังเราจะเห็นได้จากการฟื้นฟูระเบียบการเคารพธงชาติ การออกนิตยสาร *เอกลักษณ์ไทย* เมื่อต้นปี พ.ศ. 2520 การจัดตั้งคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2522 มาจนถึงการตั้งคณะกรรมการส่งเสริมเอกลักษณ์แห่งชาติขึ้นในเวลาหลังจากนั้นไม่นาน⁸⁰

จากการค้นคว้าวิจัยของนักวิชาการท่านหนึ่งพบว่าแบบเรียนของกรมวิชาการที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับ 'ความเป็นไทย' ในระยะนี้ ไม่เพียงเน้นเรื่องเรื่องคุณูปการของพระมหากษัตริย์ที่มีต่อชาติไทยเท่านั้น หากยังวิพากษ์วิจารณ์นักการเมืองในระบบรัฐสภา และเชิดชูความสำคัญของรัฐราชการ (Bureaucratic State) อีกด้วย⁸¹ จนกระทั่งเมื่อขบวนการปฏิวัติที่นำโดยพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเสื่อมสลายลงในช่วง พ.ศ. 2523-2525 ตามมาด้วยการสิ้นสุดของภาวะสงครามเย็นและการเข้าสู่

⁷⁹ ชาวนะ ไตรมาส, เล่มเดียวกัน, น. 162

⁸⁰ ดู Craig J. Reynolds ในบทนำ, เล่มเดียวกัน, น. 12-13

⁸¹ ลักขณา ปันวิชัย, เล่มเดียวกัน, น. 150-163

กระบวนการโลกาภิวัตน์ (Globalization) ของระบบทุนนิยม ลัทธิชาตินิยมในทิศทางดังกล่าวจึงค่อยๆคลายความเข้มข้นลง

ตลอดเวลาประมาณร้อยปีเศษที่จินตภาพเรื่องชาติสมัยใหม่ (Modern Nation) ได้ก่อรูปและพัฒนาอย่างต่อเนื่องในประเทศไทย แม้ว่าเนื้อหาของลัทธิชาตินิยมไทยจะมีรายละเอียดเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยอยู่ไม่น้อย แต่เราก็อาจกล่าวได้ว่ารัฐไทยได้ประสบความสำเร็จในการปลูกฝังแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับความเป็นชาติให้กับประชาชนที่อยู่ใต้การปกครองของตน ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ถือหลักอธิปไตยเหนือดินแดน (ซึ่งโดยตัวของมันเองก็ให้ฐานะรัฐไว้เหนือชาติ) การใช้สัญชาติไทยตามกฎหมายเป็นตัวกำหนดความเป็นพลเมืองไทย การใช้ภาษาไทยภาคกลางเป็นภาษาร่วมของทุกท้องถิ่นและทุกชาติพันธุ์ การใช้วัฒนธรรมตะวันตกเป็นมาตรฐานของวิถีชีวิต หรือการผูกโยงการเติบโตทางเศรษฐกิจเข้ากับความสำเร็จของชาติก็ตาม

อย่างไรก็ตาม ทั้งหมดนี้มีได้หมายความว่าความสำเร็จดังกล่าวเกิดขึ้นโดยปราศจากปัญหา ปัญหาใหญ่อันดับแรกคือ ไม่ใช่ทุกชาติพันธุ์ในประเทศไทยจะได้รับพื้นที่หรือโอกาสเท่ากันในการเป็นสมาชิกของ 'ชาติไทย' ตามเงื่อนไขเหล่านั้น โดยเฉพาะชาติพันธุ์ที่เสียเปรียบในทางเศรษฐกิจและสังคม และชาติพันธุ์ที่มีรากฐานทางภาษาและวัฒนธรรมแตกต่างจากมาตรฐานของรัฐคู่ขนานข้างมาก เพราะฉะนั้นประเด็นจึงมีอยู่ว่าฝ่ายรัฐและกระแสนักของชนในประเทศจะมีท่าทีต่อพวกเขาเหล่านั้น เช่นใด สภาพเช่นนี้นับเป็นเรื่องละเอียดอ่อน หากจัดการไม่ถูกต้องก็สามารถนำไปสู่ความรังเกียจเคียดชัง การกดขี่ข่มเหง ตลอดจนความขัดแย้งรุนแรงได้โดยง่าย

ปัญหาต่อมา เนื่องจากการปลูกฝังค่านิยมเรื่องชาติและการวางเงื่อนไขเป็นสมาชิกของชาติ ได้ถูกกำหนดโดยฝ่ายรัฐหรือฝ่ายชนชั้นนำลงมาโดยผ่านความสัมพันธ์แบบอำนาจนิยมเป็นส่วนใหญ่ ในระยะหลังเมื่อระบอบการเมืองการปกครองของไทยมีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น และสังคมไทยมีแนวโน้มเสรีนิยมมากกว่าเดิม การตรวจสอบท้าทายค่านิยม ตลอดจนบรรทัดฐานของความเป็นคนไทยที่รัฐกำหนดจึงมีโอกาสเกิดมากขึ้นเป็นธรรมดา

ในแง่หนึ่ง สภาพดังกล่าวหมายถึงว่าการผูกขาดคำจำกัดความเกี่ยวกับชาติที่ดี ผลประโยชน์แห่งชาติที่ดี และความเป็นไทยหรือไม่เป็นไทยที่ดี นับวันจะทำได้ยากขึ้น เพราะฉะนั้นในระยะผ่าน ถ้าประเทศไทยไม่มีกระบวนการแก้ไขความขัดแย้ง (Conflict Resolution) ที่สอดคล้องกับสภาพพหุลักษณะ (Pluralism) ที่กำลังก่อตัวขึ้นอย่างเพียงพอ หรือถ้าหากยังมีการยืนยันนิยามความเป็นชาติในแนวใดแนวหนึ่งอย่างตายตัว โดยไม่มีการรับฟังความเห็นที่แตกต่าง ก็อาจนำไปสู่การปะทะรุนแรงระหว่างชุมชนที่ได้ชื่อว่าสังกัดชาติเดียวกันได้ทุกหนแห่ง ดังเราได้เห็นมาแล้วในวิกฤตการเมืองที่ครอบคลุมประเทศไทยมาแทบตลอดช่วงพ.ศ.2551

รัฐชาติกับปัญหาชาติพันธุ์: จากความทันสมัยสู่ยุคหลังสมัยใหม่

จากที่ลำดับมาข้างต้นเราจะเห็นได้ว่าแม้รัฐสมัยใหม่ได้ทำให้ความเป็นพลเมืองต้องมีฐานะทางกฎหมายรองรับ ทว่าในขณะเดียวกันจินตภาพเรื่องชาติและลัทธิชาตินิยมก็ทำให้ลำพังฐานะทางกฎหมายก็ยังไม่พออยู่ดีสำหรับการถูกนับเป็น 'คนไทย' เงื่อนไขสำคัญที่สุดในการทำให้รัฐยอมรับคือหนึ่ง พลเมืองไทยเองต้องยอมรับฐานะเหนือกว่าของรัฐโดยยินยอมปรับตัวให้สอดคล้องกับระเบียบการเมืองและวัฒนธรรมที่รัฐกำหนด สอง ต้องดำรงตนให้เป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจตามนโยบายสร้างความทันสมัยที่รัฐยึดถือ ซึ่งโดยพฤตินัยแล้วคือมีคุณูปการบางอย่างในระบบทุนนิยม

อันที่จริงเงื่อนไขดังกล่าวไม่เพียงส่งผลกระทบต่อกลุ่มชาติพันธุ์เล็กๆ เท่านั้น แม้พลเมืองในชาติพันธุ์หลักหรือคนที่ถูกนับเป็นไทยโดยกำเนิดก็อาจถูกคัดออกจาก 'ความเป็นไทย' ได้เช่นกัน ตัวอย่างชัดที่สุดในเรื่องนี่คือกรณีของปัญญาชนหัวก้าวหน้า ซึ่งมักมีโลกทัศน์ขัดแย้งกับลัทธิชาตินิยมของรัฐ หรือคัดค้านนิยามความเป็นไทยที่รัฐกำหนด ตลอดจนตีความผลประโยชน์แห่งชาติต่างจากผู้ปกครองประเทศ ในอดีตคนเหล่านี้ต้องถูกจับกุมคุมขังหรือไม่ก็ถูกกวาดล้างอย่างรุนแรงตลอดช่วงสงครามเย็นด้วยข้อหาร้ายแรงต่าง ๆ ซึ่งสรุปแล้วก็หมายถึงความเป็น 'คนอื่น' ที่ไม่ใช่สมาชิกของ 'ชาติไทย' สภาพดังกล่าวเกิดขึ้นแม้กับนักศึกษาและอาจารย์มหาวิทยาลัย (ในปี พ.ศ.2519) ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่มีฐานะทางสังคมค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับชาติพันธุ์ชายขอบ หรือแม้แต่คนไทยส่วนใหญ่

เพราะฉะนั้นจึงไม่ใช่เรื่องแปลกอะไรนัก ที่ในระยะหนึ่งบรรดาผู้ที่ถูกคัดออกจาก 'ความเป็นไทย' จะไปรวมตัวกันอยู่ในขบวนการปฏิวัติที่นำโดยพรรคคอมมิวนิสต์ กล่าวคือทั้งแกนนำและมวลชนของขบวนการดังกล่าว จำนวนไม่น้อยประกอบด้วยลูกจีนที่เติบโตช่วงระบอบพิบูลสงคราม คนไทยเชื้อสายเวียดนาม⁸² ปัญญาชนสาธารณะที่ถูกคุกคามโดยระบอบสฤษดิ์ ธนะรัชต์⁸³ นักศึกษาและปัญญาชนที่หนีรอดจากการกวาดล้างในกรณี 6 ตุลาคม ยังไม่ต้องเอ่ยถึงประชาชนเชื้อสายลาว (อีสาน) ชาวม้งกะเหรี่ยง และลัวะ อีกเป็นจำนวนมาก⁸⁴

⁸² โดยประวัติความเป็นมา พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยก่อตั้งขึ้นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองโดยมีผู้ริเริ่มประกอบด้วยทั้งชาวจีนและชาวเวียดนามในประเทศไทย ต่อมาภายหลังชาวเวียดนามส่วนใหญ่ถอนตัวไปทุ่มเทให้กับการต่อสู้กู้เอกราช อิทธิพลของฝ่ายจีนจึงมีฐานะครอบงำ

⁸³ ที่มีชื่อเสียงรู้จักกันดี เช่น อัคร พิณจันทร์ จิตร ภูมิศักดิ์ และเปลื้อง วรรณศรี เป็นต้น

⁸⁴ ส่วนใหญ่อยู่ในฐานที่มั่นของพรรคคอมมิวนิสต์ในภาคอีสานและภาคเหนือ

การขยายทุนนิยมกับระบบรัฐสภา

แน่ละ ในสภาพทั่วไป สำหรับชาติพันธุ์หลัก ๆ ที่มีภาษาและวัฒนธรรมใกล้เคียงหรือเกี่ยวข้องกับคนไทยภาคกลาง เช่นคนเหนือ คนใต้ และคนอีสาน การปรับตัวเข้าหาระเบียบการเมืองแบบรัฐชาติและ 'วัฒนธรรมแห่งชาติ' อาจจะทำง่ายกว่ากลุ่มชายขอบ กระนั้นก็ตาม ปัจจัยที่ขาดยังมีใช้ภาษาและวัฒนธรรมเดิมที่ใกล้เคียงกับคนไทยภาคกลาง (เมื่อเทียบกับชาวเขาหรือชาวมลายูมุสลิมทางใต้) เท่ากับการมีพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเข้าถึงอำนาจทางการเมือง (Political Access) ข้อแรกมาจากการขยายตัวของทุนนิยม ส่วนข้อหลังมาจากพัฒนาการของระบบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา

การขยายตัวของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเข้าไปสู่ภูมิภาคต่าง ๆ ไม่เพียงเปลี่ยนวิถีชีวิตในต่างจังหวัดให้เกี่ยวโยงและขึ้นต่อระบบตลาดเท่านั้น หากยังจัดจำแนกชนชั้นในสังคมชนบทขึ้นมาใหม่ (Class Differentiation) บางส่วนอพยพเข้าเมืองมาเป็นแรงงานของระบบการผลิตภาคอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรมสมัยใหม่ (เช่นในกรณีของชาวลาวจากภาคอีสาน) บางส่วนเปลี่ยนจากชาวนาแบบเก่ามาเป็นเกษตรกรรายย่อยที่ปลูกพืชเชิงเดี่ยว บ้างเป็นแรงงานรับจ้างในภาคเกษตรกรรมและบ้างก็ยังคงชีพด้วยการทำนาตามประเพณีดั้งเดิม ขณะที่ตัวเมืองต่างจังหวัดกลายเป็นศูนย์กลางการค้ามากขึ้นเรื่อย ๆ พร้อมกับเติบโตของชนชั้นกลางในภูมิภาค และการปรากฏขึ้นของชนชั้นนำใหม่ในท้องถิ่น (Local Elites)

สภาพดังกล่าวทำให้ความเกลียวกลมทางวัฒนธรรม (Cultural Homogeneity) ของภูมิภาคและชาติพันธุ์เหล่านี้ลดลงไปมีใช้น้อย ส่งผลให้ความแตกต่างกับคนไทยภาคกลางได้รับการประนีประนอมจนไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นปัญหา อันที่จริงทุกวันนี้ชนชั้นนำและชนชั้นกลางในต่างจังหวัดอาจจะใช้ภาษาและมีวิถีชีวิตใกล้เคียงกับพวกเดียวกันในเมืองหลวงมากกว่าบรรดาชาวนาชาวไร่ที่อยู่ล้อมรอบพวกเขาเสียอีก ดังนั้น แนวคิดทางการเมืองแบบแยกตัวเป็นหน่วยอิสระจึงไม่มี อย่างมากที่สุดแต่ละภูมิภาคโดยรวม ๆ ก็อาจจะอาศัยเงื่อนไขทุนนิยมมาช่วยรักษา กระทั่งพัฒนารสนิยมในการใช้ชีวิตแบบของตน เช่น การขยายตัวของภัตตาคารอาหารอีสาน อาหารปักษ์ใต้ และการเติบโตของธุรกิจเพลงลูกทุ่ง หมอลำ เป็นต้น แน่นอนอัตลักษณ์ที่ถูกพยุ้งไว้ด้วยระบบตลาดย่อมต้องถูกบดเบือนไปบ้าง แต่ถึงอย่างไรเรื่องนี้ก็ไม่กลายเป็นความขัดแย้งทางชาติพันธุ์

ระบอบรัฐสภาไทยนั้นมีปัญหาหลายอย่างทั้งในด้านประสิทธิภาพและความบริสุทธิ์โปร่งใส⁸⁵ แต่อย่างน้อยที่สุดมันก็เป็นพื้นที่ทางการเมืองที่เปิดโอกาสให้ชนชั้นนำจากภูมิภาคต่าง ๆ เข้ามาสู่ศูนย์กลางอำนาจ และโดยผ่านกระบวนการเลือกตั้ง มวลชนที่เป็นฐานเสียงย่อมสามารถต่อรองเอาผลประโยชน์

⁸⁵ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับปัญหาของระบอบรัฐสภาใน เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, การเมืองภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตยไทย, (สำนักพิมพ์อมรินทร์ 2548) บทที่ 1

จากนักการเมืองได้บ้าง ด้วยเหตุนี้การเมืองของผู้แทนและนักการเมืองต่างจังหวัดจึงเท่ากับมีคนกลางคอยไกล่เกลี่ยความขัดแย้งระหว่างรัฐที่รวมศูนย์กับประชาชนระดับรากหญ้าอยู่ในระดับหนึ่ง⁸⁶ แม้จะไม่ได้ผลในหลาย ๆ เรื่อง แต่ลู่ทางเข้าถึงอำนาจการเมืองเพื่อต่อรองรักษาผลประโยชน์ของท้องถิ่นก็ไม่ได้ถูกปิดตายเหมือนภายใต้ระบอบเผด็จการ⁸⁷ ที่สำคัญคือสายสัมพันธ์นี้ได้ลดทอนความรู้สึกเป็น 'คนนอก' ของภูมิภาคที่มีอัตลักษณ์ต่างจากเมืองหลวงและภาคกลางไปได้พอสมควร

แม้ว่าในปัจจุบันทิศทางการเมืองของคนอีสานกับคนเหนือส่วนใหญ่จะยังแตกต่างจากคนกรุงเทพฯ และภาคกลาง ภาคใต้ โดยฝังใจอยู่กับนโยบายประชานิยม ซึ่งพรรคไทยรักไทยนำมาเสนอในปี พ.ศ.2544 แต่เราก็อาจกล่าวได้ว่าความแตกต่างที่เป็นอยู่ไม่ใช่ปัญหาชาติพันธุ์อีกต่อไป หากต่างกันที่ฐานะในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมมากกว่า อย่างมากที่สุด ทิศทางการเมืองดังกล่าวคงไม่ขยายเกินลักษณะท้องถิ่นนิยม (Regionalism) ซึ่งสามารถแสดงออกได้ตามลู่ทางในการเมืองระดับชาติ

อย่างไรก็ตาม ก่อนหน้าการขยายตัวอย่างกว้างขวางของเศรษฐกิจทุนนิยม และการเข้าถึงอำนาจการเมืองในระบบรัฐสภาด้วยความสม่ำเสมอมากขึ้น โอกาสที่ประชาชนเหล่านี้จะแปลกแยกแตกหักกับรัฐก็มีอยู่ไม่น้อย ทั้งในรูปของการแยกดินแดน และการร่วมขบวนการปฏิวัติของฝ่าย'ซ้าย' กรณีที่ชัดเจนที่สุดในทิศทางการนี้ได้แก่ประชาชนเชื้อสายลาวในภาคอีสาน ซึ่งจำนวนไม่น้อยมีบรรพบุรุษถูกกวาดต้อนมาจากอีกฝั่งหนึ่งของแม่น้ำโขง เคยถูกเหยียดหยามดูแคลนทั้งจากศูนย์อำนาจที่กรุงเทพฯ และคนไทยภาคกลาง ตลอดจนมีฐานะยากจนกว่าภาคอื่น ๆ อยู่เป็นเวลานาน ยังไม่ต้องเอ่ยถึงว่ามีชาติพันธุ์เดียวกันตั้งรัฐชาติอยู่ในประเทศเพื่อนบ้าน สถานะดังกล่าวทำให้ในสายตาของรัฐไทย อีสานนับเป็นปัญหาความมั่นคงอยู่พักใหญ่ทีเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงการปกครองของระบอบอำนาจนิยม⁸⁸

ส่วนประเด็นคนจีนในประเทศไทยนั้น ปัจจุบันนี้แทบไม่ต้องเอ่ยถึงอีกก็ได้เพราะไม่นับเป็นประเด็นอีกต่อไป ดังกล่าวมาแล้วข้างต้นว่าโดยผ่านฐานะสำคัญทางเศรษฐกิจและการศึกษาแบบตะวันตก พลเมืองไทยเชื้อสายจีนได้กลายเป็นคนชั้นกลางสมัยใหม่ที่ได้รับการยอมรับอย่างสูงทั้งจากรัฐและสังคม กระทั่งเป็นชนชั้นนำทางการเมืองกลุ่มสำคัญในระบอบรัฐสภา⁸⁹ พวกเขาอาจเป็นเพียงชาติ

⁸⁶ ศาสตราจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์เคยตั้งข้อสังเกตไว้อย่างน่าสนใจว่าอิทธิพลของส.ส.นั้นเป็นสิ่งที่ชาวบ้านสามารถควบคุมและใช้ประโยชน์ได้บ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือใช้อิทธิพลส.ส.ไปต่อรองกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองและระบบราชการ ดูนิธิ เอียวศรีวงศ์, ชาติไทย เมืองไทย แบบเรียนและอนุสาวรีย์ฯ (สำนักพิมพ์มติชน 2538) น.160-163

⁸⁷ ทิศทางเช่นนี้ก่อรูปขึ้นอย่างรวดเร็วหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475 กรณีที่โดดเด่นที่สุดคือส.ส.อีสานรุ่นแรกๆ ดู Charles F. Keyes, Isan: Regionalism in Northeastern Thailand (Data Paper No.65 SEA Program, Cornell University 1967) pp.26-27

⁸⁸ ดูรายละเอียดใน Charles Keyes, เล่มเดียวกัน, Chapter VI

⁸⁹ ยกตัวอย่างเช่นอดีตนายกรัฐมนตรี ชวน หลีกภัย, บรรหาร ศิลปอาชา, และพ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ส่วนแล้วแต่เป็นคนไทยเชื้อสายจีนที่ไม่ได้ปีติภูมิหลังทางชาติพันธุ์ของตน อีกทั้งแสดงความรู้สึกภูมิใจในเรื่องนี้

พันธุ์เดียวในประเทศไทยนอกเหนือไปจาก 'คนไทยแท้ๆ' (ซึ่งไม่ทราบว่าหมายถึงใครบ้าง) ที่สามารถแสดงความภูมิใจในอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนเองได้อย่างกึกก้องเปิดเผย ดังจะเห็นได้จากการประกาศตนเป็นผู้มีเชื้อสายจีนของบรรดาบุคคลที่มีชื่อเสียงทางสังคม⁹⁰ การขยายตัวของสถาปัตยกรรมแบบจีนในวัดไทย (เช่นศาลเจ้าแม่กวนอิม) และการแสดงออกทางวัฒนธรรมประเพณีจีนที่เพิ่มมากขึ้น (เช่นกินเจ เชื้อฮวงจู้ย ดุโหวงเฮ้ง และสอนลูกให้เรียกพ่อแม่เป็นภาษาจีน) เป็นต้น ในสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปเช่นนี้แม้แต่ชาวจีนที่ย้ายถิ่นฐานเข้ามาใหม่ก็ดูเหมือนจะไม่มีปัญหาดังที่เคยมี

ชาติพันธุ์'ชายขอบ'

ดังนั้นเมื่อพูดถึงประเด็นรัฐชาติกับชาติพันธุ์ในบริบทปัจจุบัน ปัญหาจึงตกหนักอยู่กับบรรดากลุ่มชาติพันธุ์เล็ก ๆ ซึ่งยังคงมีลักษณะเป็น'คนอื่น'สูง และมีพื้นที่น้อยมากในตารางคุณค่าของรัฐและกระแสหลักของสังคมไทย พวกเขาเป็นกลุ่มชนที่มีส่วนร่วมน้อยหรือไม่มีเลยในการเติบโตของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม เป็นพวกที่ไม่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตก อีกทั้งจำนวนมากครองชีพตามวิถีก่อนสมัยใหม่ (Pre-modern Ways of Life) และไม่ได้มีภาษาไทย (ภาคกลาง) เป็นภาษาแม่ ตัวอย่างในกรณีนี้มีหลายชนเผ่า เช่น ไทใหญ่ กะเหรี่ยง ม้ง เย้า อาข่า ลีซอ ลัวะ มูเซอ และอุรักลาโว้ย ฯลฯ เป็นต้น ผลจากการถูกคัดออกในทางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมย่อมก่อให้เกิดปัญหาหลายอย่างตามมาที่สำคัญคือปัญหาสัญชาติ ปัญหาที่ดินทำกิน และการถูกบังคับให้ย้ายถิ่นฐาน ซึ่งสรุปรวบยอดแล้วคือปัญหาความอยู่รอดในฐานะชาติพันธุ์นั่นเอง

ในบรรดาปัญหาทั้งหมดที่ชาติพันธุ์เหล่านี้กำลังเผชิญอยู่ การตกอยู่ในสถานะไร้สัญชาติหรือถูกถอนสัญชาติไทยดูจะเป็นเรื่องร้ายแรงที่สุด เพราะทำให้พวกเขาหมดสิ้นสิทธิทุกอย่างตามที่กฎหมายกำหนด เช่นไม่สามารถเดินทางออกนอกเขตที่อาศัย ไม่มีสิทธิกู้ยืมเงินจากธนาคาร เสียสิทธิในเรื่องการรักษาพยาบาล ลูกหลานไม่มีสิทธิรับทุนการศึกษา แม้เด็กที่เกิดใหม่ก็ไม่สามารถเอาชื่อเข้าทะเบียนบ้านได้ ตัวอย่างที่ชัดเจนในเรื่องนี้เกิดขึ้นกับกลุ่มชาวไทใหญ่เมื่อต้นปี พ.ศ.2545 ที่อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นพื้นที่ชายแดนติดต่อกับประเทศพม่า ในกรณีดังกล่าวมีผู้ถูกถอนสัญชาติถึง 1,243 คน ทั้ง ๆ ที่จำนวนมากมีบรรพบุรุษตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่มานานหลายชั่วคน ต่อมาประชาชนที่ได้รับผลกระทบได้รวมตัวกันต่อสู้ขอสัญชาติไทยคืน โดยยืนยันว่าทั้งหมดเป็นความผิดพลาดของฝ่าย

⁹⁰ ตัวอย่างล่าสุดและน่าสนใจที่สุดคือการประกาศตัวของแกนนำและมวลชนกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยว่าพวกเขาเป็นกลุ่ม 'ลูกจีนกู้ชาติ'

เจ้าหน้าที่ ในที่สุดเมื่อปี พ.ศ.2548 ศาลปกครองสูงสุดจึงได้พิพากษาว่าคำสั่งถอนสัญชาติของทางอำเภอเป็นคำสั่งมิชอบ และให้นำรายชื่อชาวบ้านกลับสู่ทะเบียนราษฎรทั้งหมด⁹¹

นอกจากกรณีแม่อายซึ่งเป็นเรื่องถอนสัญชาติแล้ว ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์อีกไม่น้อยที่ไม่เคยได้รับสัญชาติไทย ดังเราจะเห็นได้จากสถิติการร้องเรียนต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติในระหว่าง พ.ศ.2544-2551 ปรากฏว่าจากข้อร้องเรียนทั้งหมด 108 กรณีของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีปัญหานี้ มีถึง 91 กรณีที่เป็นการขอให้ได้รับสัญชาติ⁹²

ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ช่วงที่รัฐชาติก่อรูปขึ้นในประเทศไทย ผลกระทบของระเบียบอำนาจใหม่ที่มีต่อชาติพันธุ์ตามป่าเขาและชายแดนอาจจะมีไม่มากนัก เนื่องจากรัฐไทยช่วงนั้นยังไม่เข้มแข็งพอที่จะควบคุมตรวจตราพื้นที่ของตนได้ทุกหนแห่ง ประชากรไทยโดยรวมก็ยังมีไม่มาก และเศรษฐกิจทุนนิยมยังไม่ได้เติบโตใหญ่ขยายตัวพอที่จะก่อให้เกิดสภาพการแย่งชิงทรัพยากรไปทั่วราชอาณาจักร

อย่างไรก็ดี ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงจากรัฐโบราณมาสู่รัฐสมัยใหม่นั้น การเปลี่ยนแปลงขั้นรากฐานอันส่งผลยาวไกลที่สุดอย่างหนึ่งคือการเปลี่ยนทั้งแนวคิดและตัวบทกฎหมายเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดิน ในระยะต่อมา ความเป็นสมัยใหม่ในเรื่องนี้จะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาติพันธุ์ต่างๆ อย่างเลี่ยงไม่พ้น ทั้งนี้เนื่องจากชาติพันธุ์บนที่สูงส่วนใหญ่มีแนวคิดเรื่องที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินตามวิถีที่ใกล้เคียงกับจารีตประเพณีของรัฐโบราณมากกว่า

แต่เดิมมาที่ดินทำกินในราชอาณาจักรไม่เคยมีฐานะเป็นสมบัติส่วนตัวอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ราษฎรมีสติธิ'ครอบครอง'ที่ดินก็เฉพาะเมื่อมีการใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่องเท่านั้น ถ้าหากทิ้งร้างไว้ถึงเวลาหนึ่ง ผู้อื่นย่อมมีสิทธิเข้าไปใช้ประโยชน์ตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายโบราณ⁹³ นอกจากนี้แล้วยังมีพื้นที่ซึ่งกันไว้เป็นของชุมชนที่ทุกคนสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น เป็นทุ่งเลี้ยงสัตว์ หรือเป็นป่าใช้สอย เป็นต้น ในสภาพดังกล่าว เราอาจพูดได้ว่าชุมชนท้องถิ่นสามารถเข้าถึงฐานทรัพยากรได้อย่างเต็มที่ สามารถใช้ภูมิปัญญาพื้นถิ่นดูแลตัวเองได้ตามอัตภาพ ซึ่งก็สอดคล้องกับลักษณะของการปกครองแบบโบราณ ซึ่งรัฐไม่ถือว่าตัวเองมีบทบาทในเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจและการศึกษา

การใช้ประโยชน์ที่ดินในลักษณะนี้เริ่มเปลี่ยนไปในสมัยรัชกาลที่ 4 และในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อมีการปรับเปลี่ยนกฎหมายที่ดินและออกโฉนดที่ดินแบบสมัยใหม่เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ.2444 การ

⁹¹ ดูรายละเอียดใน วีรศักดิ์ จันทร์ส่งแสง, “ตะโกนก้องมาจากแม่อาย: เอาความเป็นไทยของเราคืนมา”, ใน สุริยพันธ์ ทองหนูเอียด บก., พื้นดิน สันติภาพและชาติพันธุ์, (ศูนย์ปฏิบัติการร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาประชาชนบนพื้นที่สูง 2548) น.55-67

⁹² ศุณี ไชยรส, สิทธิมนุษยชนกับชาติพันธุ์ในสังคมไทย กรณีศึกษาจากคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (เอกสารประกอบการประชุมวิชาการเรื่อง'ชาตินิยมกับพหุวัฒนธรรม', เชียงใหม่ ธันวาคม 2551) น.3

⁹³ ดู เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, รัฐไทยในกฎหมายตราสามดวง, น.80-81

ถือครองที่ดินในประเทศก็เป็นเปลี่ยนกรรมสิทธิ์ส่วนตัว (Private Property) ตามระบบทุนนิยมอย่างครบถ้วน⁹⁴ กล่าวคือหลังจากนั้นที่ดินทำกินส่วนใหญ่ได้กลายเป็นสินค้าในตลาด ซึ่งเอกชนสามารถซื้อขายแลกเปลี่ยนได้ ตลอดจนสะสมและปล่อยกร้างได้ ส่วนพื้นที่ป่านั้นเมื่อมีการตั้งกรมป่าไม้ขึ้นในปี พ.ศ.2439 ก็เริ่มหลุดจากการดูแลของชนชั้นนำท้องถิ่นและชุมชนไปสู่การบริหารจัดการโดยศูนย์อำนาจส่วนกลาง ยิ่งเวลาผ่านไปการควบคุมผืนป่าโดยรัฐก็ยิ่งเข้มข้นขึ้นโดยอาศัยอำนาจตาม พ.ร.บ.อุทยานแห่งชาติ พ.ศ.2504 พ.ร.บ.ป่าสงวนแห่งชาติ 2507 และพ.ร.บ.สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.2535 เป็นสำคัญ⁹⁵ ปัจจุบันผืนป่าที่อยู่ภายใต้การบริหารจัดการโดยรัฐมีอยู่ประมาณ 158,652 ตารางกิโลเมตรหรือราวร้อยละ 31 ของพื้นที่ประเทศ และถ้ากล่าวเฉพาะภาคเหนือซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์จำนวนมาก ผืนป่าในความดูแลของรัฐมีขนาดใหญ่ถึงประมาณร้อยละ 53 ของพื้นที่ทั้งหมดทีเดียว⁹⁶

แน่นอน สภาพดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่บนบริเวณภูดอยอย่างหนักหน่วง ดังทราบกันดีอยู่แล้ว ปัจจุบันการถือครองที่ดินทำกินในประเทศไทยมีลักษณะกระจุกตัวสูงมากจากการประเมินโดยนักวิชาการพบว่าในปี พ.ศ.2543 ประชากรไทยร้อยละ 10 เป็นผู้ถือครองที่ดินรายละกว่า 100 ไร่ ในขณะที่ร้อยละ 90 มีที่ดินทำกินรายละหนึ่งไร่หรือต่ำกว่านั้น และในจำนวนนี้มีอยู่ประมาณ 800,000 ครอบครัวที่ไม่มีที่ดินทำกินของตัวเอง⁹⁷

ในเมื่อพื้นที่ทำกินในที่ราบมีผู้ถือครองหมดแล้ว เขตป่าเขาคันเป็นที่อยู่ดั้งเดิมของชาติพันธุ์หลายหมู่เหล่าก็กลายเป็นทั้งป่าสงวน เป็นทั้งอุทยานแห่งชาติ หรือเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ทางออกของกลุ่มชาติพันธุ์ในด้านที่ดินทำกินจึงมีไม่มากนัก ด้วยเหตุนี้พวกเขาจึงกลายเป็นพลเมืองที่ทำผิดกฎหมายไปโดยปริยาย ทั้ง ๆ ที่ในหลายกรณีการประกาศจัดตั้งเขตป่าของรัฐเป็นการประกาศทับที่ดินทำกินที่พวกเขาอาศัยมาแต่เดิม ดังจะเห็นได้จากคำร้องเรียนต่อกรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีสัญชาติไทยซึ่งมีอยู่ถึง 30 กรณีเป็นเรื่องสิทธิในที่ดินทำกิน⁹⁸ ตัวอย่างเด่นชัดที่สุดเรื่องหนึ่งในกรณีรัฐประกาศเขตป่าอนุรักษ์ทับถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์คือเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในปี พ.ศ.2517 ทั้ง ๆ ที่กรมป่าไม้ทราบดีว่ามีชาวกะเหรี่ยงตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่

⁹⁴ ดูรายละเอียดในนพรัตน์ นุสธรรม, การปฏิรูปที่ดินในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2520) บทที่ 4

⁹⁵ ก่อนหน้านั้นเคยมี พ.ร.บ.คุ้มครองและสงวนป่า พ.ศ.2481 พ.ศ.2496 และพ.ศ.2497 นอกจากนี้ยังมี พ.ร.บ.สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.2503

⁹⁶ www.forest.go.th/stat/stat50/TAB1.htm (11/12/2551)

⁹⁷ อ้างในเสกสรรค์ ประเสริฐกุล, การเมืองภาคประชาชน, น.34

⁹⁸ สุนี ไชยรส, เรื่องเดียวกัน, น.4

ดังกล่าว ทำให้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ซึ่งมีขนาดประมาณ 2 ล้านไร่ กลายเป็นผืนป่าของรัฐที่ประกาศห้ามชุมชนกะเหรี่ยงถึง 13 หมู่บ้าน⁹⁹ กล่าวโดยรวมแล้ว ปัญหาทำนองนี้ได้ทำให้ในปัจจุบันพื้นที่ป่าอนุรักษ์ทั่วประเทศยังคงมีประชาชนอยู่อาศัยและใช้ประโยชน์กว่า 460,000ครัวเรือน¹⁰⁰ ที่น่าสนใจคือ แม้ในเขตสามจังหวัดภาคใต้ ซึ่งมีความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาติพันธุ์อย่างรุนแรง ยังปรากฏว่ามีหมู่บ้านมากกว่าหนึ่งร้อยแห่งที่ถูกอุทยานแห่งชาติทับที่ดินทำกิน¹⁰¹

สภาพไร้สัญชาติที่ดี และถิ่นฐานที่ไม่สอดคล้องกับการบริหารจัดการผืนป่าโดยรัฐที่ดี ได้ทำให้ความขัดแย้งระหว่างรัฐไทยกับกลุ่มชาติพันธุ์เพิ่มขึ้นอย่างเลี่ยงไม่พ้น ซึ่งฝ่ายหลังมักจะถูกกระทำในแทบทุกกรณี บางกลุ่มถูกจับกุมซ้ำแล้วซ้ำเล่าในข้อหา'บุกรุกป่า' อย่างในกรณีชาวปะหล่องลาหู่ และลีซอที่บ้านปางแดง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่¹⁰² บางกลุ่มก็ถูกบังคับให้ย้ายถิ่นฐานมาใช้ชีวิตและทำมาหากินในที่ที่ไม่คุ้นเคยอย่างกรณี'ชาวเขา'5หมู่บ้านซึ่งถูกทางการย้ายออกจากอุทยานแห่งชาติดอยหลวงแล้วพบว่าที่ทำกินใหม่ของพวกเขาเพาะปลูกอะไรก็อบไม่ได้¹⁰³ นอกจากนี้ยังมีบางชาติพันธุ์ที่ถูกรื้อถอนที่ดินทั้งโดยภาครัฐและภาคเอกชน อย่างกรณีชาวอุรักละไว้ยที่เกาะลันตาซึ่งถูกเจ้าหน้าที่จับกุมข้อหาจับสัตว์น้ำในเขตอุทยาน และชาวมอแกนที่เกาะลวานอก จ.ระนองซึ่งกำลังมีปัญหาทั้งถูกเอกชนอ้างสิทธิทับที่ทำกินและถูกคุกคามด้วยการเตรียมประกาศเขตอุทยานแห่งชาติโดยฝ่ายรัฐ¹⁰⁴

ภายใต้สถานการณ์เช่นนี้ ความเดือดร้อนของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นอย่างมากมายมหาศาลสุดพรรณนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือความยากแค้นสาหัสในด้านารครองชีพ บางส่วนถึงกับยอมขึ้นทะเบียนเป็นแรงงานต่างด้าวเพื่อความอยู่รอด บ้างส่งลูกหลานไปหากินในเมืองในฐานะชนชั้นล่างสุด เช่นเป็นแรงงานรับจ้างราคาถูกและกระทั่งประกอบอาชีพโสเภณี ทำให้วิถีชีวิตและอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์หมิ่นเหม่ต่อการถูกทำลายล้างจนหมดสิ้น

แน่ละ การเติบโตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในระยะหลัง ๆ อาจจะเปิดทางออกเล็ก ๆ ทางด้านเศรษฐกิจและสร้างอำนาจต่อรองให้กับบางชาติพันธุ์ โดยถูกนับว่ามีค่าทางสังคมมากขึ้นใน

⁹⁹ ประกาศ ปันตบแต่งและคณะ, นโยบายรัฐกับการละเมิดสิทธิชุมชน (โครงการวิจัยสิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล 2545) น. 236-237

¹⁰⁰ ตัวเลขพ.ศ.2544 อ้างในสุริยันต์ ทองหนูเอียด บก.,เล่มเดียวกัน, น.242

¹⁰¹ รายงานกอส., น.24

¹⁰² ภู เชียงดาว, “ปางแดง...เหตุการณ์เลวร้ายที่ยังไม่เปลี่ยนแปลง”, ในสุริยันต์ ทองหนูเอียด, เล่มเดียวกัน, น.151-189

¹⁰³ อานภาพ นุ่นสง, “เสียงกู่จากป่าเต็งรัง”, ในสุริยันต์ ทองหนูเอียด, เล่มเดียวกัน, น.195-244

¹⁰⁴ สุนี ไชยรส, เรื่องเดียวกัน, น.14-15

ฐานะที่เป็นสินค้าขายได้ แต่ถึงอย่างไรสิ่งเหล่านี้ก็ยังห่างไกลจากการแก้ปัญหาโดยรวม และโดยแนวคิดแล้ว การขาย'ชาวเขา'ก็ยังคงย้ำเน้นความเป็น'คนอื่น'ของชาติพันธุ์เหล่านั้น¹⁰⁵

ในทัศนะของคนทั่วไปกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงมักถูกมองว่าเป็นผู้อพยพมาใหม่ ถอยไปอย่างมากไม่เกินต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 แต่กลุ่มที่ถูกจัดเป็น'ชาวเขา' หลายชาติพันธุ์แท้จริงแล้วเป็นชนพื้นเมืองที่ตั้งรกรากอยู่ในประเทศไทยมาก่อนคนไทยเสียอีก เช่น กะเหรี่ยง ลัวะ ถิ่น และขมุ¹⁰⁶ อย่างไรก็ตาม ติในสายตาของรัฐ ชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ตามชายแดนหรือพื้นที่สูงดูเหมือนจะเป็นปัญหาที่รบกวนความสงบเรียบร้อย (Law and Order) อย่างไม่รู้จัก ดังที่ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรีได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าป้ายประทับ 3 อย่างที่รัฐสร้างให้กับบางชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง (ที่สำคัญคือม้ง) ได้แก่ "ก่อกองร้าย ปลูกฝิ่น และทำลายป่า"¹⁰⁷ ซึ่งเป็นทั้งปัญหาความมั่นคง และเป็นเรื่องน่ารังเกียจทางสังคมอยู่ในเวลาเดียวกัน

แน่ละ ข้อหาทั้งหมดนี้มีมูลความจริงอยู่พอสมควร แต่ถ้ามองจากมุมมองทางประวัติศาสตร์ เราจะพบว่าป้ายประทับดังกล่าวอาจจะไม่ยุติธรรมนัก ยกตัวอย่างเช่นเป็นเวลากว่า 100 ปีที่รัฐไทยคือผู้ค้าฝิ่นรายใหญ่ที่สุดและมีส่วนแนะนำชาวเขาให้ปลูกฝิ่นในบริเวณภาคเหนือ ส่วนในเรื่องการลุกขึ้นสู้ด้วยกำลังอาวุธนั้น ก็เช่นเดียวกับกรณีการ'เข้าป่า'ของปัญญาชนและชาวชนบทอีกจำนวนมาก กล่าวคือเป็นผลสืบเนื่องมาจากการถูกกดขี่ข่มเหงหรือถูกละเมิดล่วงเกินจนทนไม่ไหว¹⁰⁸ สุดท้ายในประเด็นทำลายป่า นั้น สาเหตุสำคัญที่สุดมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมที่เคยทำไร่เลื่อนลอยมานานนับศตวรรษและไม่เคยเป็นความผิดมาก่อนจนกระทั่งกฎหมายและทัศนะของสังคมเริ่มเปลี่ยนแปลงไป¹⁰⁹ เพราะฉะนั้นหากจะมีการแก้ไขความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาติพันธุ์เหล่านี้ การทำความเข้าใจที่มาของปัญหาน่าจะช่วยให้พบทางออกมากกว่าการแขวนป้ายประณาม

¹⁰⁵ Pinkaew Laungaramsri, "Ethnicity and the Politics of Ethnic Classification in Thailand", in Colin Mackerras ed., *Ethnicity in Asia* (Routledge Curzon, London & New York: 2003) p.167.

¹⁰⁶ Chayan Vaddhanaphuti, "The Thai State and Ethnic Minorities: From Assimilation to Selective Integration", in K. Snitwongse & W. Scott Thompson ed., *Ethnic Conflicts in Southeast Asia* (ISEAS, Singapore: 2005) p.156

¹⁰⁷ Pinkaew, เรื่องเดียวกัน, p.165

¹⁰⁸ การที่คนเหล่านี้เคยถูกเหยียดหยามและถูกละเมิดล่วงเกิน โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐมาก่อนทำให้ พทท. ไม่ต้องใช้ความพยายามมากนักในการชักชวนให้พวกเขาเข้าร่วมการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธ ดังจะเห็นได้ว่าในช่วงประมาณ พ.ศ.2513 - 2525 มวลชนส่วนใหญ่ในฐานที่มั่นภาคเหนือของฝ่ายคอมมิวนิสต์ลงมาถึงรอยต่อจังหวัดพิจิตร โลก เลยและเพชรบูรณ์ ส่วนเป็นชาวม้ง ขณะที่จังหวัดน่านมีชาวลัวะเข้าร่วมขบวนการปฏิวัติ และฐานที่มั่นจังหวัดตากมีชาวกะเหรี่ยงทั้งที่เป็นปกากะญอและโปวเป็นกำลังสำคัญ (ข้อมูลจากประสบการณ์ตรงของผู้เขียน)

¹⁰⁹ Pinkaew, เรื่องเดียวกัน, pp.166-167

กรณีมลายูมุสลิม

ในกรณีสุดขั้วอีกแบบหนึ่ง นิยาม'ความเป็นไทย'ตามที่รัฐกำหนด ก็ส่งผลกระทบต่ออย่างหนักหน่วงต่อชาติพันธุ์ที่มีอัตลักษณ์แตกต่างและโดดเด่นอย่างพลเมืองไทยเชื้อสายมลายูในสามจังหวัดภาคใต้ พลเมืองเหล่านี้ตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่มานานหลายศตวรรษ สืบทอดเชื้อสายมาจากผู้คนในอาณาจักรเก่าแก่โบราณ¹¹⁰ พูดภาษามลายู (ยาวี) เป็นภาษาแรกและนับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งไม่เพียงแตกต่างจากศาสนาพุทธอันเป็นศาสนาหลักในประเทศไทย หากยังเป็นรากฐานของวัฒนธรรมประเพณีทางจิตวิญญาณที่ไม่อาจกลมกลืนกับระบบทุนนิยมได้โดยอัตโนมัติ

กล่าวอีกแบบหนึ่งคือพวกเขามีวัฒนธรรมแบบก่อนสมัยใหม่ที่ลึกซึ้ง มีอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ (Ethnic Identity) ตนเองครบถ้วนทุกประการ และที่สำคัญที่สุดคือผูกโยงอัตลักษณ์ของตนไว้กับสถานะทางการเมือง ด้วยเหตุนี้การขึ้นดำรงระเบียบอำนาจใหม่จึงก่อตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังจะเห็นได้ว่าแม้ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ชาวมลายูในดินแดนแห่งนี้ก็ได้ก่อการลุกขึ้นสู้และปะทะกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลแล้วถึง 3 ครั้ง¹¹¹ สำหรับพลเมืองไทยที่เป็นชาวมลายูมุสลิม การยอมรับปรับตัวไม่ว่าจะให้ เป็นแบบตะวันตกหรือเป็นแบบ'วัฒนธรรมแห่งชาติ'ของประเทศไทยไม่ใช่เรื่องง่าย เมื่อฝ่ายรัฐกดดันด้วยวิธีแข็งกร้าว พลังขึ้นต้านก็ยิ่งปรากฏขึ้น จนกลายเป็นความขัดแย้งที่รุนแรงยืดเยื้อ บางส่วนถึงกับจัดตั้งเป็นขบวนการแยกดินแดนเพื่อสถาปนารัฐปัตตานีขึ้นมาใหม่ (Separatist Movement) ดังที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบัน¹¹²

แน่นอน กรณีของชาวมลายูในสามจังหวัดภาคใต้ คงต้องถือเป็นปัญหาคนละระดับกับชาติพันธุ์ชายขอบอื่น ๆ เพราะชาวมลายูมุสลิมในพื้นที่นี้เป็นชาติพันธุ์ที่ค่อนข้างใหญ่ เป็นคนส่วนใหญ่ของพื้นที่ และเคยมีรัฐเก่าของตัวเองมาก่อน ดังเราจะเห็นจากสภาพองค์ประกอบทางด้านประชากรในปี พ.ศ.2449 ซึ่งเป็นปีที่ตั้งมณฑลปัตตานีว่ามีชาติพันธุ์มลายูถึงร้อยละ 85.96 และมีคนไทยเพียงร้อยละ 12.64 ส่วนคนจีนมีประมาณ 1.38 เปอร์เซนต์เท่านั้น¹¹³ แม้ในปัจจุบันจำนวนพลเมืองไทยที่เป็นมลายู

¹¹⁰ นักโบราณคดีค่อนข้างเห็นพ้องต้องกันว่าพื้นที่ใต้สุดของประเทศไทยเคยเป็นที่ตั้งของรัฐโบราณชื่อลังกาสุกะซึ่งมีฐานะเป็นอาณาจักรตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 7 และรุ่งเรืองมาถึงพุทธศตวรรษที่ 21 ส่วนแคว้นปัตตานีนั้นเกิดขึ้นภายหลังในดินแดนเดียวกันและอยู่ภายใต้อำนาจลังกาสุกะอยู่เป็นเวลานาน ก่อนที่จะกลายเป็นอาณาจักรใหญ่ด้วยตัวเอง ราว พ.ศ.2000 หรือประมาณ ค.ศ.1457 กษัตริย์ปัตตานีได้เปลี่ยนจากนับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาอิสลาม ปัตตานีจึงกลายเป็นรัฐอิสลามตั้งแต่นั้นมา ดูรายละเอียดในครองชัย หัตถา, ประวัติศาสตร์ปัตตานี: สมัยอาณาจักรโบราณถึงการปกครอง 7 หัวเมือง (สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2551) บทที่ 2-3

¹¹¹ ดูรายละเอียดในสมโชค อ่องสกุล, การปฏิรูปการปกครองมณฑลปัตตานี พ.ศ.2449-2474 (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2521) น. 335-352

¹¹² ดูรายละเอียดและความเป็นมาของขบวนการเหล่านี้ ใน สุทธิ วิรุฒหะ, “ความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้จากปริทรรศน์ประวัติศาสตร์”, ใน สุทธิ หวันแก้ว บก., ถ้ำนิลไฟใต้ (สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2551) น.22-53

¹¹³ สมโชค อ่องสกุล, เล่มเดียวกัน, น. 16

มุสลิมในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ก็ล้วนแล้วแต่เกินหนึ่งล้านคนในแต่ละจังหวัด ยิ่งถ้านับจำนวนชาวมุสลิมในภาคใต้ทั้งหมดตั้งแต่จังหวัดชุมพรลงไป ก็จะมีกว่า 6 ล้านคนทีเดียว¹¹⁴ การที่ชาวมลายูมุสลิมในประเทศไทยผูกโยงอัตลักษณ์ของตนไว้กับสถานะทางการเมืองทำให้ปัญหาแก้ได้ยากขึ้นสำหรับฝ่ายรัฐที่ยึดถือการรวมศูนย์อำนาจมาตั้งแต่ต้น ขณะเดียวกันจุดที่พอจะทำให้ประชาชนชาติพันธุ์นี้ยอมรับอำนาจของกรุงเทพฯ ได้คือความเป็นอิสระทางวัฒนธรรมและความพอใจทางการเมือง อย่างน้อยในระดับที่ใกล้เคียงกับที่เคยมีอยู่ในช่วงก่อนการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง ในเมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ปัญหาชาติพันธุ์ในสามจังหวัดภาคใต้จึงผิดแผกแตกต่างจากปัญหาชาติพันธุ์ที่เหลือค่อนข้างมาก และอาจจะต้องอาศัยทางออกที่พิเศษออกไป

อย่างไรก็ดี เราคงต้องยอมรับว่าความรู้สึกแปลกแยกกับรัฐไทยของชาติพันธุ์มลายูนั้นได้ถูกทำให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องโดยนโยบายฝ่ายรัฐเสียส่วนใหญ่ ไม่เพียงในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หากยังหนักหน่วงขึ้นในระยะชาตินิยมแบบลัทธิทหาร และชาตินิยมช่วงสงครามเย็น ยกตัวอย่างเช่นในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรีช่วงแรก (พ.ศ.2481-2487) พลเมืองมุสลิมเชื้อสายมลายูได้ถูกจำกัดอิสรภาพทางวัฒนธรรมอย่างหนักหน่วงตามแนวรัฐนิยม เช่นถูกสั่งไม่ให้แต่งกายตามประเพณีของตน ไม่ให้สอนภาษามลายูในโรงเรียน ไม่ให้พูดภาษามลายูในการติดต่อกับราชการ ให้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็นชื่อไทยและใช้ประเพณีไทยในด้านต่าง ๆ นอกจากนี้ ใน พ.ศ.2486 รัฐบาลยังกำหนดให้ใช้กฎหมายแพ่งและพาณิชย์แทนกฎหมายอิสลามด้านครอบครัวและมรดกอีกด้วย¹¹⁵ ต่อมาในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เป็นผู้นำประเทศ ฝ่ายรัฐยังได้อพยพชาวอิสานเข้าไปในพื้นที่เป็นจำนวนมากเพื่อเพิ่มสัดส่วนประชากรที่เป็น 'คนไทย'¹¹⁶ ยังไม่ต้องเอ่ยถึงแผนพัฒนาประเทศแบบทุนนิยมอันเป็นจุดเริ่มต้นของการรุกล้ำฐานทรัพยากรในท้องถิ่นโดยกลุ่มทุนจากภายนอก

แน่ละ ระดับการขยายตัวของทุนนิยมซึ่งค่อนข้างต่ำในสามจังหวัดภาคใต้ ก็มีผลทำให้การถักทอความสัมพันธ์ระหว่างชาวมลายูกับชาติพันธุ์หลักแบบเป็นไปเอง (แบบที่เกิดขึ้นกับคนอิสานและคนเหนือ) ไม่ได้เกิดขึ้นในบริเวณนี้มากนัก ตามรายงานของ กอส.พื้นที่ดังกล่าวติดอันดับ 1-4 ของจังหวัดที่มีสัดส่วนคนจนด้านรายได้มากที่สุดของภูมิภาค มีผลิตภัณฑ์จังหวัดต่อหัวต่ำกว่าที่ปรากฏในจังหวัดภาคใต้อื่น ๆ และในพื้นที่อื่น ๆ ของประเทศ ที่สำคัญคือมีจำนวนคนจนสูงถึงกว่าสามแสนคนหรือคิดเป็นร้อยละ 47.6 ของคนจนทั้งภูมิภาค¹¹⁷

¹¹⁴ อ้างใน Michel Gilquin, *The Muslims of Thailand* (Silkworm Books, Thailand: 2005) p.40

¹¹⁵ รายงานกอส., น.51

¹¹⁶ ทักษิณ เถลิษเดิชน, เกมเดียวกัน, น.245-246

¹¹⁷ รายงานกอส. น.23

อย่างไรก็ดี ประเด็นดังกล่าวอาจจะไม่ได้เกิดจากการละเลยของฝ่ายรัฐอย่างเดียว ลักษณะขัดกับทุนนิยม (ซึ่งมีเนื้อหาเป็นตะวันตกและเป็นวัตถุนิยม) ของวัฒนธรรมประเพณีในอดีตนั้นก็มิใช่น้อย ดังที่อาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม ได้ชี้ไว้ว่าชุมชนรอบอ่าวปัตตานีนั้น “พอใจกับการมีชีวิตแบบเรียบง่ายและสงบอย่างที่มีมาแต่เดิม เป็นชีวิตที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่มเหล่าที่เชื่อมโยงด้วยความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ” ส่วน “คนไทยในปัจจุบันนี้ในทั่วประเทศมีโลกทรรศน์แบบไม่มีมิติทางจิตวิญญาณ (spirituality) ไม่มีมิติทางศาสนา พุดกับคนมุสลิมไม่รู้เรื่องเพราะเรารุดหน้าไปทางโลกตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์มา 40 ปี”¹¹⁸ ดังนั้นสภาพที่เป็นอยู่จึงมีความต่างจากกรณีภาคเหนือและภาคอีสานอยู่พอสมควร กล่าวคือถ้านำ 'การพัฒนาเศรษฐกิจ' มาใช้แบบสูตรสำเร็จดังที่บางรัฐบาลเคยคิด ก็น่าจะเกิดผลเสียมากกว่าผลดี¹¹⁹

จากสภาพปัญหาที่ส่งสมมาทั้งหมด สิ่งที่น่าห่วงที่สุดในเวลานี้คือปัญหาสามจังหวัดภาคใต้มีแนวโน้มที่จะขยายจากความขัดแย้งระหว่างรัฐชาติกับชาติพันธุ์บางกลุ่มไปสู่ความขัดแย้งระหว่างชาติพันธุ์มลายูกับพลเมืองไทยที่ไม่ใช่มลายูมากขึ้นเรื่อย ๆ อันนี้หมายถึงว่าเป็นความขัดแย้งที่มีลักษณะมวลชนทั้งสองฝ่าย ซึ่งแก้ไขยากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าฝ่ายรัฐยังคงยึดถือแนวคิดเรื่องชาติและลัทธิชาตินิยมอย่างตายตัว

ดังที่ธงชัย วินิจจะกุล นักประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงคนหนึ่งได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าปมเงื่อนในการหาหนทางแก้ปัญหสามจังหวัดภาคใต้ที่อยู่ที่จะต้อง “ข้ามให้พ้นลัทธิชาตินิยมไทย...เราไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยกับลัทธิชาตินิยมปัตตานี และไม่ควรเห็นด้วยหรือเห็นใจปฏิบัติการรุนแรงใด ๆ ที่กระทำต่อชาวพุทธ...แต่การแก้ปัญหาในระดับมหภาคจำเป็นต้องเริ่มที่ฝ่ายมีอำนาจเหนือกว่า ฝ่ายครอบงำกดขี่ข่มเหง ได้แก่รัฐไทยและชาตินิยมไทยทั้งหลาย นักชาตินิยมไทยไม่เคยเข้าใจเลยว่าทำไมจึงเกิดความขัดแย้งเรื้อรังในชายแดนใต้สุด...คนไทยทั่วไปส่วนใหญ่...ไม่กล้ายอมรับว่าสยามกดขี่ข่มเหงคนอื่นตลอดร้อยปีที่ผ่านมา”¹²⁰

ผลกระทบจากโลกาภิวัตน์

นอกจากปัญหาชาติพันธุ์เล็ก ๆ กับกรณีสามจังหวัดภาคใต้แล้ว สมัยโลกาภิวัตน์ยังทำให้ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างรัฐชาติกับชาติพันธุ์ที่ความซับซ้อนขึ้นอีกชั้นหนึ่ง เมื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจเริ่มแยกทางกับจินตภาพทางการเมืองและวัฒนธรรมแบบชาตินิยม กล่าวคือในปัจจุบัน

¹¹⁸ ศรีศักร วัลลิโภดม, ไฟใต้ถวจะดับ (สำนักพิมพ์มติชน 2550) น. 36 และ 122

¹¹⁹ ดู Michel Gilquin, เล่มเดียวกัน, p. 131

¹²⁰ ธงชัย วินิจจะกุล, อันตรายของลัทธิชาตินิยมไทย, www.midnightuniv.org/midnight2545/newpage30.html (29/11/2551)

ประเทศไทยไม่เพียงถูกระบบทุนนิยมข้ามชาติกดดันให้เปิดประเทศเสรีในด้านการค้าและการลงทุนเท่านั้น แม้บรรดาผู้ประกอบการในประเทศไทยเองก็เปิดรับแรงงานต่างชาติเข้ามาช่วยลดต้นทุนการผลิตและเพิ่มศักยภาพในการแข่งขัน ทั้งนี้โดยไม่สนใจเรื่องความเป็นไทยหรือไม่เป็นไทยอีกต่อไป

อันที่จริงรัฐบาลไทยได้เริ่มอนุญาตให้มีการจ้างแรงงานข้ามชาติมาตั้งแต่ปลายยุคสงครามเย็นแล้ว แต่ทิศทางดังกล่าวเริ่มขยายตัวมากขึ้นตั้งแต่ พ.ศ.2535 กล่าวคืออนุญาตให้มีการจ้างแรงงานจากพม่าในพื้นที่จังหวัดชายแดนไทย-พม่ารวม 9 จังหวัด จากนั้นใน พ.ศ.2539 รัฐบาลได้เปิดให้มีการจ้างแรงงานข้ามชาติได้เป็น 3 สัญชาติคือพม่า ลาวและกัมพูชาในพื้นที่จังหวัดอื่น ๆ ที่ขาดแคลนแรงงานรวม 43 จังหวัดใน 7 กิจกรรม ต่อมาได้มีการขยายจำนวนจังหวัดและประเภทกิจการออกไปเรื่อย ๆ จนครบ 76 จังหวัดในปี พ.ศ.2544 ทำให้ภายในปี 2548 มีแรงงานข้ามชาติที่ได้รับใบอนุญาตทำงานถึงกว่า 7 แสนคน¹²¹ แม้ละ ตัวเลขจริงของจำนวนแรงงานข้ามชาติในประเทศไทยย่อมต้องมากกว่านี้

ประเด็นที่น่าสนใจคือแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้านเหล่านี้ ทั้งที่เข้าเมืองโดยถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย ได้กลายเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใหม่ในประเทศไทย ซึ่งมีประโยชน์ทางการเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่ไม่มีลักษณะใดเลยที่เข้ากันได้กับนิยาม'ความเป็นไทย' ตามที่รัฐกำหนด กระนั้นก็ตามความที่ยังถูกจัดว่าเป็น'คนนอก' พวกเขาจึงเป็นกลุ่มชนที่ตกอยู่ในฐานะอ่อนแอที่สุดกลุ่มหนึ่งในทางการเมืองและสังคม กลายเป็นเหยื่อของการละเมิดล่วงเกิน เอารัดเอาเปรียบ กระทั่งถูกกระทำทารุณโดยไม่อาจป้องกันตนเองได้มากนัก

อย่างไรก็ดี ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ ทุนนิยมในประเทศไทยก็เปลี่ยนไปมากทีเดียว และมีลักษณะสร้างความริ้วฉาน (divisive) มากกว่าช่วยหลอมรวม (integrative) หมู่ชนในสังคม

อันที่จริงก่อนวิกฤต พ.ศ.2540 และการเปิดเสรีทั่วด้านตามแรงกดดันของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) การพัฒนาประเทศแบบไม่ทั่วถึง (Uneven Development) ก็ผลิตปัญหาโดยตัวของมันเองอยู่แล้ว ดังจะเห็นได้จากช่องว่างระหว่างรายได้ที่ขยายตัวห่างกันมากขึ้นเรื่อย ๆ ระหว่างคนรวยกับคนจนในประเทศไทย กล่าวคือในห้วง พ.ศ. 2518/2519 กลุ่มประชาชนไทยร้อยละ 20 ที่มีรายได้ต่ำสุดเคยมีส่วนแบ่งจากรายได้รวมของประเทศประมาณ 6 เปอร์เซ็นต์ แต่ถึงปี 2543 ส่วนแบ่งนี้กลับลดลงเหลือ 3.9 เปอร์เซ็นต์ ขณะที่ประชาชนส่วนที่มีรายได้สูงสุด 20 เปอร์เซ็นต์แรก กลับมีส่วนแบ่งเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 49.2 เป็นร้อยละ 57.8 ของรายได้รวม และถ้าแบ่งกลุ่มประชากรให้เล็กลงเหลือ 10

¹²¹ อิศร เกิดมงคล, “แรงงานข้ามชาติในสังคมไทย” www.prachathai.com/05web/th/home/9976 (25/11/2551)

เปอร์เซ็นต์แรกที่มีกับ 10 เปอร์เซ็นต์หลังที่ยากไร้ ก็จะพบว่าพวกเขามีรายได้ต่างกันถึง 27 เท่า¹²² นอกจากนี้ความเหลื่อมล้ำในฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมแล้ว การพัฒนาประเทศที่รัฐวางแผนยังได้นำไปสู่ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างกลุ่มทุนกับชุมชนท้องถิ่นในหลายที่หลายแห่ง ดังจะเห็นจากสถิติการชุมนุมประท้วงของชาวชนบทในประเด็นทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ซึ่งมีจำนวนสูงถึง 276 ครั้งในปี 2537 และ 335 ครั้งในปี 2538¹²³ ในบางกรณีความขัดแย้งแบบนี้ได้กลายเป็นเรื่องรุนแรงและสร้างความบอบช้ำให้กับผู้ยากไร้จำนวนไม่น้อย เช่นในระหว่าง พ.ศ.2517-2522 มีผู้นำชาวนาชาวไร่ถูกลอบยิงบาดเจ็บและชีวิตถึง 47 ราย และในระหว่างปี 2532 ถึงต้นปี 2546 มีผู้นำชุมชนที่ต่อต้านโครงการต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมถูกลอบสังหารเสียชีวิต 21 ราย¹²⁴

แต่หลังจากรัฐไทยถูกบีบให้ออกกฎหมายเปิดประเทศ 11 ฉบับเพื่อแลกกับความช่วยเหลือของไอเอ็มเอฟ ปัญหาเดิมที่เรื้อรังอยู่แล้วไม่เพียงถูกทำให้หนักหน่วงขึ้นเท่านั้น ตัวรัฐชาติเองก็สูญเสียฐานะผู้จัดการระบบทุนนิยมไทยไปไม่ใช่น้อย และอาจจะควบคุมกำกับทิศทางการพัฒนาประเทศไม่ได้อีกต่อไป ด้วยเหตุนี้ ปัญหาที่เกิดขึ้นจึงไม่ได้เป็นแค่ประเด็นเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว หากยังมีนัยสันคลอนระเบียบอำนาจแบบรัฐชาติอย่างลึกซึ้งถึงราก

ประการแรก จินตภาพเรื่องอธิปไตยเหนือดินแดนถูกกัดกร่อนให้อ่อนลง เนื่องจากพลังอำนาจจากนอกประเทศเข้ามามีส่วนกำหนดนโยบายของรัฐไทยได้ในสัดส่วนที่สูงมากข้อกำหนดของไอเอ็มเอฟ ทำให้รัฐไทยจะต้องแปรรูปรัฐวิสาหกิจ ยกเลิกกฎระเบียบต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้ามาของทุนข้ามชาติ และต้องปฏิบัติต่อผู้ประกอบการต่างชาติเท่าเทียมกับนักธุรกิจไทย กล่าวโดยย่อก็คือยกเลิกระบบ 'เศรษฐกิจแห่งชาติ' และโอนอธิปไตยทางเศรษฐกิจไปไว้ที่กลไกตลาดนั่นเอง

ประการต่อมา แนวคิดเรื่องผลประโยชน์แห่งชาติเองก็ถูกหักล้างไปมากเนื่องจากการเข้ามาผสมปนเปของผลประโยชน์ต่างชาติจนแยกไม่ออกว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไทยแท้จริงแล้วเป็นผลประโยชน์ของใคร อันนี้ยังไม่ต้องเอ่ยถึงว่าความเหลื่อมล้ำทางรายได้ได้อย่างสุดขั้วในหมู่พลเมืองไทยด้วยกัน ก็ทำให้แนวคิดผลประโยชน์แห่งชาติไม่ค่อยสมจริงมาตั้งแต่แรกแล้ว

และประการสุดท้าย ในเมื่อรัฐชาติไม่จรรยาบรรณใดล้นอาศัยจินตภาพเรื่องผลประโยชน์แห่งชาติเป็นข้ออ้างความชอบธรรมในการใช้อำนาจ เมื่อมาถึงจุดนี้ข้ออ้างดังกล่าวจึงขาดความหนัก

¹²² ปราณี ทินกร, ความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ในช่วงสี่ทศวรรษของการพัฒนาประเทศ: 2504-2544 (บทความประกอบการสัมมนาเรื่อง "ห้าทศวรรษภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ", คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มิถุนายน 2545) น.4-1 ถึง 4-70

¹²³ ประภาส ปิ่นตบแต่ง, การเมืองบนท้องถนน: 99 วันสมัชชาคนจน (มหาวิทยาลัยเกริก 2541) น. 5

¹²⁴ อ้างในเสกสรรค์ ประเสริฐกุล, การเมืองภาคประชาชนฯ, น.190

แน่นอนว่าเชื่อถือลงไปไม่น้อย กระทั่งเริ่มถูกคัดค้านถี่ขึ้นเรื่อย ๆ โดยประชาชนกลุ่มเล็กกลุ่มน้อยที่ได้รับผลกระทบจากการดำเนินโครงการของรัฐหรือการลงทุนของเอกชน

สภาพดังกล่าวหมายความว่า การสร้างฉันทานุมติทางการเมือง (Political Consensus) จะกระทำโดยอาศัยข้ออ้างลอย ๆ เกี่ยวกับชาติไม่ได้อีกต่อไป (ซึ่งก็มีชนชั้นนำบางกลุ่มฝันทำอยู่) หากจะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของกลุ่มก้อนองค์กรต่าง ๆ จากภาคประชาชนหรือประชาสังคมมาตกลงกับรัฐหรือตกลงกันเองจึงจะแก้ปัญหาได้

กล่าวอีกแบบหนึ่งก็คือ สภาพประเทศไทยในปัจจุบันกำลังเคลื่อนไปสู่สภาวะหลังรัฐชาติ (Post Nation-state) มากขึ้นเรื่อย ๆ ประชาชนในประเทศ ทุกวันนี้แม้แต่ชนชั้นนำและผู้คนในกระแสหลักก็ตกอยู่ในสภาพแตกปัจเจกแยกกลุ่มย่อยมากขึ้นทุกวัน หาเอกภาพแท้จริงในเรื่องใดเกือบไม่ได้ ในสภาพดังกล่าวแม้วัฒนธรรมแห่งชาติที่รัฐไทยพยายามปลุกฝังมาตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จนถึงสมัยสงครามเย็นก็อ่อนพลังลง ไม่สามารถเหนี่ยวรั้งความขัดแย้งหรือสร้างความรู้สึกเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้ ยังไม่ต้องเอ่ยถึงว่ามีคนจำนวนไม่น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนชั้นกลางรุ่นใหม่ ๆ ที่แอบถอนตัวจากสำนักสังกัดชาติไปสู่วัฒนธรรมโลกาภิวัตน์มาพักใหญ่แล้ว

สรุป : แง่คิดเกี่ยวกับโอกาสของชาติพันธุ์

ในเงื่อนไขเช่นนี้ แนวคิดเรื่องการพัฒนาแบบทางเลือก (Alternative Development) ของชุมชนท้องถิ่น และการเมืองภาคประชาชน หรือประชาธิปไตยทางตรงของชุมชนรากหญ้า ยิ่งทวีความสำคัญมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อรองรับสภาวะการเปลี่ยนแปลงในระดับรัฐอย่างหนึ่ง (ปัญหาศูนย์อำนาจไม่มีอธิปไตยพอจะกำหนดนโยบาย) กับเพื่อป้องกันตัวจากแรงอัดกระแทกของทุนนิยมข้ามชาติอีกอย่างหนึ่ง (ปัญหาแย่งชิงทรัพยากร) พุดให้ชัดขึ้นก็คือขณะที่รัฐไทยมีฐานะเป็นผู้จัดการสาขาของระบบทุนนิยมโลกมากขึ้นและมีลักษณะชาติน้อยลง อำนาจรัฐที่รวมศูนย์ไว้อย่างเต็มเปี่ยมจะยิ่งแก้ปัญหาภายในประเทศไม่ได้ เพราะฉะนั้นไม่ช้าก็เร็วจะต้องมีการจัดระเบียบอำนาจกันใหม่ให้ประชาสังคม (Civil Society) สามารถกำหนดรัฐมากขึ้นและชุมชนท้องถิ่นมีอำนาจบริหารจัดการฐานทรัพยากรของตนโดยตรงยิ่งขึ้น

ถามว่าแล้วทั้งหมดนี้เกี่ยวข้องกับปัญหาชาติพันธุ์อย่างไร ? คำตอบมีอยู่ว่าปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาติพันธุ์เป็นผลผลิตโดยตรงจากแนวคิดเรื่องรัฐชาติและลัทธิชาตินิยม เมื่อแนวคิดดังกล่าวเริ่มเสื่อมลง และมีลักษณะกลวงเปล่ามากขึ้น โอกาสที่จะได้ออกจากอคติเรื่องชาติของชนเผ่าเล็ก ๆทั้งหลายจึงเปิดกว้างขึ้นไปด้วย มันคงจะเป็นเรื่องไร้เหตุผลสิ้นดีถ้าชาติพันธุ์ต่าง ๆ จากทั่วโลกสามารถเข้ามาทำมาหากินในเมืองหลวงได้ ขณะชาติพันธุ์พื้นเมืองยังถูกรังเกียจเหยียดชังที่อีกต่อไป ใน

เมื่อทุนนิยมโลกาภิวัตน์ทำให้รัฐไทยเลิกตั้งคำถามต่อนักธุรกิจแล้วว่า "เป็นคนไทยหรือเปล่า ?" แล้วทำไมยังต้องถามผู้ใช้แรงงานรับจ้างกับชาวไร่ชาวนาตามป่าเขาด้วยคำถามแบบนี้ด้วยเล่า

แน่ละ โอกาสของชาติพันธุ์ที่ถูกละเมิดกดขี่ข่มแยกไม่ออกจากการขยายตัวของระบอบประชาธิปไตยไทยโดยรวม ทั้งนี้เพราะที่ผ่านมาเป็นเวลายาวนาน แนวคิดเรื่องชาติและลัทธิชาตินิยมเป็นสิ่งสัมพันธ์กับทฤษฎีการเมืองและวัฒนธรรมอำนาจนิยมอย่างแน่นแฟ้น ดังกล่าวมาแล้วข้างต้นว่าการปลูกฝังค่านิยมเรื่องชาติและการวางเงื่อนไขเป็นสมาชิกของชาติได้ถูกกำหนดโดยฝ่ายรัฐหรือฝ่ายชนชั้นนำลงมาโดยผ่านการใช้อำนาจ เพราะฉะนั้นในระยะหลังเมื่อระบอบการเมืองการปกครองของไทยมีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น และสังคมไทยมีแนวโน้มเสรีนิยมมากกว่าเดิม การตรวจสอบท้าทายค่านิยม ตลอดจนบรรทัดฐานของความเป็นคนไทยที่รัฐกำหนดจึงมีโอกาสเกิดขึ้นเป็นธรรมดา กล่าวอย่างรวบรัดคือ ระบอบเสรีประชาธิปไตยทางการเมืองย่อมนำไปสู่ประชาธิปไตยทางวัฒนธรรมอย่างเลี่ยงไม่พ้น ซึ่งประการหลังนี้รวมเรื่องความเป็นไทยหรือไม่เป็นไทย ตลอดจนอัตลักษณ์ของท้องถิ่นและชาติพันธุ์ต่าง ๆ เอาไว้ด้วย

เท่าที่ลำดับมาทั้งหมด เราจะเห็นได้ว่าชาตินิยมไทยมีเป้าหมายเป็นศัตรูภายนอกน้อยมาก หรือแทบจะไม่มีเลย ดังนั้นการสร้างความเป็น 'คนอื่น' จึงมักมาลงที่กลุ่มชนภายในประเทศ ซึ่งถือเป็น 'ศัตรู' ตามสายตาของรัฐ มากกว่าเป็นปฏิปักษ์แท้จริงกับประชาชนด้วยกัน ดังที่ศาสตราจารย์เบน แอนเดอร์สัน ได้ชี้ไว้ว่ากลุ่มชนหรือชาติพันธุ์ต่าง ๆ นั้น ไม่ค่อยได้ใส่ใจหรือคิดว่าตัวเองเป็นใคร รัฐต่างหากที่ขอบตั้งคำถามเช่นนี้แล้วสร้างกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นมา¹²⁵ เพราะฉะนั้น ถ้าระบอบประชาธิปไตยไทยสามารถทำให้รัฐไทยผ่อนคลายความกังวลเรื่องชาติพันธุ์ลง และยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมมากขึ้น ความเดือดร้อนของชาติพันธุ์เล็ก ๆ ในประเทศไทยก็น่าจะลดลงไปไม่น้อย

จริงอยู่ ระเบียบอำนาจใหม่ในทิศทางดังกล่าวยังคงต้องอาศัยเวลาผลักดันให้ปรากฏเป็นจริง แต่แนวโน้มสถานการณ์หลังรัฐชาติหรือหลังสมัยใหม่ (Post Modernity) ก็นับว่าเปิดโอกาสให้ชาติพันธุ์ต่าง ๆ มากขึ้น โดยพวกเขาสามารถเชื่อมโยงตัวเองเข้ากับทั้งกระแสสิทธิมนุษยชนสากลและกระแสการเมืองภาคประชาชนโดยรวม ซึ่งทั้งสองกระแสล้วนเป็นกระบวนการที่ไม่ได้เอารัฐเป็นตัวตั้ง (State oriented) หากถือมนุษยชาติและชุมชนท้องถิ่นเป็นตัวตั้ง (Community oriented) ไม่ว่าจะเป็นการเข้าถึงทรัพยากร เรื่องสิ่งแวดล้อม ความยุติธรรม หรือคุณค่าความเป็นคน

¹²⁵ Benedict Anderson, เรื่องเดียวกัน

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาไทย

- กฎหมายในรัชกาลที่5 เล่ม4 (หนังสือในงานพระราชทานเพลิงศพนายจิตติ ติงสภักดิ์ 2540)
กรมโฆษณาการ, **ประมวลรัษฎมเล่ม1** (พ.ศ. 2482)
คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ, **รายงานกอส./เอาชนะความรุนแรงด้วยพลัง
สมานฉันท์** (2549)
ครองชัย หัตถา, **ประวัติศาสตร์ปัตตานี: สมัยอาณาจักรโบราณถึงการปกครอง7หัวเมือง**
(สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2551)
จิตร ภูมิศักดิ์, **ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชน
ชาติ** (สำนักพิมพ์สยาม 2540)
เฉลิมเกียรติ ผิวนวล, **ความคิดทางการเมืองของทหารไทย** (สำนักพิมพ์ผู้จัดการ 2535)
ชัยอนันต์ สมุทวณิชและชัตติยา กรวรรณสูตร รวบรวม, **เอกสารการเมืองการปกครองไทย พ.ศ.
2417-2477** (สมาคมสังคมศาสตร์ฯ 2532)
เชาวนะ ไตรมาศ, **ข้อมูลพื้นฐาน 66 ปีประชาธิปไตยไทย** (สถาบันนโยบายศึกษา 2541)
เดช บุญนาค, **ขบถ.ศ.121** (มูลนิธิโครงการตำราฯ 2524)
ทักษ์ เฉลิมเตียรณ (พรณี ฉัตรพลรักษ์และคณะ แปล), **การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จ
การ** (มูลนิธิโครงการตำราฯ 2548)
ธงชัย วินิจจะกุล, “ภูมิภาคและประวัติศาสตร์” ใน **ฟ้าเดียวกัน** (ปีที่ 6 ฉบับที่ 3 กค.- กย. 2551)
นพรัตน์ นุสรธรรม, **การปฏิรูปที่ดินในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**
(วิทยานิพนธ์ปริญญาโท จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2520)
นิธิ เอียวศรีวงศ์, **ชาติไทย เมืองไทย แบบเรียนและอนุสาวรีย์ฯ** (สำนักพิมพ์มติชน 2538)
เบนจามิน เอ. บัทสัน, กาญจน์ ละอองศรีและคณะแปล, **อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม**
(มูลนิธิโครงการตำราฯ 2543)
ประภาส ปันตบแต่ง, **การเมืองบนท้องถนน : 99วันสมัชชาคนจน** (มหาวิทยาลัยเกริก 2541)
ประภาส ปันตบแต่งและคณะ, **นโยบายรัฐกับการละเมิดสิทธิชุมชน** (โครงการวิจัยสิทธิมนุษยชน
ไทยในสถานการณ์สากล 2545)

ประอรรัตน์ บูรณมาตร, **หลวงวิจิตรวาทการกับบทละครประวัติศาสตร์** (สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์ 2528)

ปราณี ทินกร, **ความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ในช่วงสี่ทศวรรษของการพัฒนาประเทศ:
2504-2544** (บทความประกอบการสัมมนาเรื่อง "ห้าทศวรรษภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและ
สังคมแห่งชาติ", คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มิถุนายน 2545)

ปาจรีย์ ธนะสมบุญณมกิจและคณะ บก., **วิพากษ์รายงานคณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์
แห่งชาติ** (คณะทำงานสื่อสารกับสังคม กอส. 2549)

ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเคอร์, **เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ** (Silkworm Books
2539)

พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (สำนักพิมพ์คลังวิทยา 2516)

พรวณี บัวเล็ก "การเติบโตและพัฒนาการของนายทุนธนาคารพาณิชย์ชาวจีนในประเทศไทย (2475-
2516) " ใน **วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง ปีที่6 ฉบับที่1-2 ต.ค.- มี.ค.2530**

ม.ร.ว.อศิน ทรัพย์พัฒน "สังคมไทยในกฎหมายตราสามดวง: โครงสร้างในกระดองกฎหมาย" ใน **กฎหมาย
ตราสามดวงกับสังคมไทย** (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2535)

โยะชิฮะระ คุนิโอะ, สุกัญญา นิธังกรและคณะแปล, **กำเนิดทุนนิยมเทียมในเอเชียอาคเนย์
(สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2537)**

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม29 วันที่ มีนาคม 2455 (นับแบบใหม่เป็น 2456)

ลักขณา บันวิชัย, "อุดมการณ์รัฐของรัฐไทยในแบบเรียนประถมศึกษา พ.ศ.2464-2533; ไม่มีชาติของ
ประชาชนไทยในแบบเรียน"ใน **รัฐศาสตร์สาร** (ปีที่21 ฉบับที่3 พ.ศ.2542) น.113

วราภรณ์ เพ็ญเล็ก, **การสร้างวีรสตรีสามัญชนในสมัยจอมพลป.พิบูลสงครามช่วงแรก พ.ศ.
2481- 2487** (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2547)

วุฒิชัย มูลศิลป์และสมโชติ อ่องสกุล บก., **มณฑลเทศาภิบาล : วิเคราะห์ เปรียบเทียบ** (สมาคม
สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย 2524)

ศรศักดิ์ ชูสวัสดิ์, **ผูกปี้ การจัดเก็บเงินค่าแรงแทนการเกณฑ์แรงงานจากคนจีนในสมัย
รัตนโกสินทร์** (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2524)

ศรีศักร วัลลิโภดม, **ไฟใต้ถุนจะดับ** (สำนักพิมพ์มติชน 2550)

ศรีสมภพ จิตรวิกรมย์ศรีและคณะ, **การเมืองชายขอบกับการใช้ความรุนแรงและการเมืองแห่งอัต
ลักษณ์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้** (รายงานวิจัยเสนอต่อคณะกรรมการจัดงานโครงการการ
ประชุมวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์แห่งชาติครั้งที่8, ธันวาคม 2550)

- สมโชติ อ๋องสกุล, **การปฏิรูปการปกครองมณฑลปัตตานี พ.ศ.2449-2474** (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2521)
- สังคีต พิริยะรังสรรค์, **ทุนนิยมขุนนางไทย พ.ศ.2475-2503** (สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ 2526)
- สายชล สัตยานุรักษ์, **ความเปลี่ยนแปลงในการสร้างชาติไทยและความเป็นไทยโดยหลวงวิจิตรวาทการ** (สำนักพิมพ์มติชน 545)
- สุณี ไชยรส, **สิทธิมนุษยชนกับชาติพันธุ์ในสังคมไทย กรณีศึกษาจากคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ** (เอกสารประกอบการประชุมวิชาการเรื่อง "ชาตินิยมกับพหุวัฒนธรรม", เชียงใหม่ ธันวาคม 2551)
- สุนทร ชุตินทรานนท์, **สงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่2 พ.ศ.2310: ศึกษาจากพงศาวดารพม่าฉบับราชวงศ์คองบอง** (สถาบันไทยคดีศึกษา 2531)
- สุริชัย หวันแก้ว บก., **กำเนิดไฟใต้** (สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2551)
- สุริยันต์ ทองหนูเอียด บก., **ผืนดิน สันติภาพและชาติพันธุ์** (ศูนย์ปฏิบัติการร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาประชาชนบนพื้นที่สูง 2548)
- สุวิมล ชาญมานนท์, "การจำกัดอิทธิพลชาวจีนในสมัยรัชกาลที่6" ใน **วารสารธรรมศาสตร์** (ปีที่4 เล่มที่1 มิย.- กย.2517)
- เสกสรรค์ ประเสริฐกุล "รัฐไทยในกฎหมายตราสามดวง", ใน **กฎหมายตราสามดวงกับสังคมไทย** (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2535)
- เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, **การเมืองภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตยไทย** (สำนักพิมพ์อมรินทร์ 2548)
- เสน่ห์ จามริก, **สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก** (สกว.และสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา 2549)
- อ.อำนวยการสงคราม, **จอมพลป.พิบูลสงคราม เล่ม 2** (ไม่ระบุสำนักพิมพ์พ.ศ.2518)
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, **การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทย ตั้งแต่รัชกาลที่4ถึงพุทธศักราช2475** (สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2541)
- อัศวพาหุ, **พวกยิวแห่งบูรพาทิศ และเมืองไทยจึงตื่นเถิด** (มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2528)

เอกสารภาษาอังกฤษ

Benedict Anderson, **LIVES OF THE STATELESS PEOPLES AND UNIDENTIFIED**

NATIONALITIES(ปาฐกถาผู้นำในการประชุมสัมมนาของ Southeast Asian Studies มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 22 กพ. 2551)

Charles F. Keyes, **ISAN: REGIONALISM IN NORTHEASTERN THAILAND** (Data Paper No.65 SEA Program, Cornell University 1967)

Chayan Vaddhanaphuti, “The Thai State and Ethnic Minorities: From Assimilation to Selective Integration”, in K. Snitwongse & W. Scott Thompson ed., **ETHNIC CONFLICTS IN SOUTHEAST ASIA** (ISEAS, Singapore: 2005) p.156

Craig J. Reynolds ed., **NATIONAL IDENTITY AND ITS DEFENDERS; THAILAND TODAY** (Silkworm Books 2002)

Michel Gilquin, **THE MUSLIMS OF THAILAND** (Silkworm Books, Thailand: 2005)

Pinkaew Laungaramsri, “Ethnicity and the Politics of Ethnic Classification in Thailand”, in Colin Mackerras ed., **ETHNICITY IN ASAI** (Routledge Curzon, London & New York: 2003)

Scot Barme, **LUANG WICHIT WATHAKAN AND THE CREATION OF THE THAI IDENTITY** (ISEAS Singapore: 1993)

Seksan Prasertkul, **THE TRANSFORMATION OF THE THAI STATE AND ECONOMIC CHANGE: 1855-1945** (Cornell Ph.D. Thesis 1989)

WEBSITES

www.midnightuniv.org/forum/index.php/topic,5293.o.html (27/11/2551)

www.prachathai.com/05web/th/home/9976 (25/11/2551)

www.midnightuniv.org/midnight2545/newpage30.html (29/11/2551)

<http://webboard.mthai.com/61/2008-07-10/402090.html> (7/12/2551)

www.forest.go.th/stat/stat50/TAB1.htm (10/12/2551)

www.forest.go.th/stat/stat50/TAB1.htm (11/12/ 2551)

